

Humaniora i yrkeslivet

Humaniora i yrkeslivet

Redigerad och sammanställd av Fredrik Schoug

Utvärderingsenheten
Lunds universitet
Box 117
221 00 Lund

Tel: 046-222 94 53
Fax: 046-222 44 36
E-mail: evaluat@evaluat.lu.se
Internet: <http://www.evaluat.lu.se>

ISSN 1401-775X

Innehåll

1. Inledning <i>av Fredrik Schoug</i>	5
Nya villkor för humanistiska utbildningar?	5
Projektets tre faser	8
Disposition	15
2. Anställningsbarhet och arbetslivsanknytning <i>av Fredrik Schoug</i>	17
Studier och arbete	17
Inflation och erkännande	21
Erkänd av akademien	25
Etablerad i yrkeslivet	28
Svårigheter på arbetsmarknaden	31
3. Humanioras roll i utbildningen <i>av Charlotta Zettervall</i>	34
Ett sökande förhållningssätt	34
Krav och förväntningar	39
4. Humanistiska färdigheter <i>av Fredrik Schoug</i>	45
Kursplaner och kompetenser	45
Konsten att skriva	46
Konsten att tala	49
Att förklara eller krångla till?	51
Kritiskt tänkande	53
Studieteknik och främmande språk	58
5. Etablering på arbetsmarknaden <i>av Charlotta Zettervall</i>	62
Vägen in på arbetsmarknaden	63
Arbetsgivare och humaniora	66
Att använda humaniora i arbetslivet	69
Hur anställningsbara har informanterna varit?	78
6. Studier och arbete ur fågelperspektiv <i>av Fredrik Schoug</i>	81
I yrkeslivet eller på fattighuset?	82
Livslångt lärande	89
Klass och högre utbildning	93
Linjära och krokiga studiegångar	97
Vad bör göras?	101
7. Sammanfattning <i>av Fredrik Schoug</i>	105

Bilaga A: humanistiska studier under studiegången mot icke-humanistisk examen. Hur studenter med icke-humanistisk examen läser kurser inom humaniora <i>av Anders Jakobsson</i>	109
Bilaga B: Fallbeskrivningar <i>av Fredrik Schoug och Charlotta Zettervall</i>	118
Bilaga C: Genomgång av enkäten <i>av Fredrik Schoug</i>	128
Bilaga D: Enkät, exemplet Efter examen (annan examen och med humaniora som komplement)	142
Bilaga E: Arbetsfördelningen <i>av Fredrik Schoug</i>	146
Referenser	147

Figurer

6.1 Sysselsättning vid undersökningstillfället	84
6.2 Haft arbete 6 månader	85
6.3 Tid för första arbete (minst 6 månader) efter examen	85
6.4 Inkomst den senaste månaden	86
6.5 Arbetets omfattning per urvalsgrupp	87
6.6 Andelen tillsvidareanställda per urvalsgrupp	87
6.7 Andel som uppger att högre studier krävs för att utföra arbetet	88
6.8 Andel sysselsatta inom privat sektor relaterat till åldersgrupp	90
6.9a Inkomst den senaste månaden efter åldersgrupp bland renodlade humanister	90
6.9b Inkomst den senaste månaden efter åldersgrupp bland personer med annan examen och humaniora som komplement	91
6.10 Andel som uppger att högre studier krävs för att utföra arbetet relaterat till åldersgrupp	92
6.11 Andel som uppger att arbetet i hög grad överensstämmer med utbildningen relaterat till åldersgrupp	92
6.12 Föräldrarnas utbildning	95

Tabell

6.1 Fördelningen inom arbetsmarknadssektorer	87
--	----

1. Inledning

Nya villkor för humanistiska utbildningar?

Varför ska vi ha professorer i semitiska språk? Många rycker på axlarna åt så opraktiska studier. Men vi får nog kosta på oss den lyxen, om vi vill vara bärare av den europeiska kulturen i dess fulla och hela bemärkelse. Men endast på ett villkor! Att forskningen får vara fri. Börjar den inskränkas av politiska och andliga ideologier, göres den till redskap för mer eller mindre krassa imperialistiska aspirationer, så har den förfelat sin kallelse (H. S. Nyberg efter Kahle 1991:340f.).

Så lät den gamle Uppsalaprofessorn i semitiska språk H. S. Nyberg (1889–1974) när han någon gång i slutet av 1940-talet förklarade behovet av fördjupade kunskaper i Mellanösterns språk och religioner. Nyberg kom från relativt enkla förhållanden och hans bana på det humanistiska fältet kännetecknas av en föga glamorös konkurrens om resurser. Denna kamp är knappast mindre aktuell idag. Humanioras roll debatteras med jämna mellanrum och intensiteten i detta samtal tenderar att öka i samband med förändringar av ekonomiska villkor eller förebud om dylika. Hösten 2006 anar man ett mer resignerat tonfall hos den lundensiske latinprofessorn Anders Piltz:

Ingen orkar dra eller höra den högstämda retoriken igen om humanioras nytta. De som inte har begripit den fattar inget nu heller. Men faktum är att varje dag konsulteras våra ämnen av en, två eller tre representanter för den så kallade allmänheten, som vill ha hjälp med översättningar till och från de gamla språken. Varför vill man tatuera latinska texter på sin kropp? Varför ska det stå ”Tills döden skiljer oss åt” i vigselringen på ett utdött språk? (Piltz 2006).

Som exemplen visar föreligger det en längre kontinuitet i debatten om humaniora och dess problematiska relation till de nyttokrav som med jämna mellanrum ställs utifrån. Under årens lopp har det producerats ett stort antal inlagor i denna diskussion och många av dessa har präglats av krisdiagnoser och bekymmer. Möjligen är det svårigheterna att leva upp till kraven på nytta som emellanåt kommer humanistiska debattörer att ägna mer energi åt att yttra sitt missnöje med humanioras belägenhet än åt att förklara dess samhällsrelevans.

Även om resursbristen består sedan länge kan man undra om villkoren för humanistiska utbildningar idag inte är stadda i förändring. Läsåret 2004–05 genomfördes på uppdrag av Områdesstyrelsen för Humaniora och Teologi en översyn av utbildningsutbudet på HT-området vid Lunds universitet av en bedömargrupp, som bland annat hade i uppdrag att särskilt beakta behovet av ekonomisk bärkraft.¹ Ett problem som uppmärksammades var den överproduktion av helårsstudenter som sedan en tid förelåg. Genom ett expanderande kursutbud och en antagning som överskred utbildningsuppdraget hade resurserna kommit att spridas ut på allt fler kurser och studenter, med sjunkande undervisningsmängd som följd. Eftersom statsmakterna hade uppsatt som mål att 50 procent av gymnasieungdomarna skulle slussas in på högre utbildning, räknade universitetsledningen med att högskolans tillväxt skulle fortsätta och satsade inbesparade medel i förhoppning att man retroaktivt skulle kompenseras för överdimensioneringen. När denna önskan inte infriades tvingades man på HT-området istället verka för en nedbantning av utbildningsutbudet och studentantalet så att verksamheten skulle passa kostymen.

Bara några få år senare ter sig situationen i hög grad förändrad. I och för sig räcker resurserna i vanlig ordning inte till, men det sviktande söktrycket har istället kommit att bli det allra mest brännande problemet som försätter humaniora i särskilt stora svårigheter. Arbetstidsavtal och ökade pris- och lönekostnader har ytterligare försvårat läget. Om ett av de centrala problemen tidigare var att resurserna i alltför stor utsträckning spreds ut har de totala intäkterna nu minskat, varför de ekonomiska bryderier som innan förorsakades av överproduktion idag alltmer vållas av underproduktion. Plötsligt uteblir studenterna och man måste fråga sig varför.

En del svar har redan givits. Högskoleverkets statistiska analys² visar att den yngsta generationen fortsätter till högre studier i ungefär samma omfattning som tidigare, men att de äldre tenderar att försvinna ut på den för närvarande relativt ljusa arbetsmarknaden istället för att dröja sig kvar i utbildningssystemet. Eftersom man inom denna äldre grupp har varit mer benägen att söka kurser än de yngre, som snarare lockas av program, får utvecklingen särskilt stora konsekvenser för de utbildningsområden vars tonvikt framför allt

¹ Arbetet utmynnade i rapporten *Förändring av kursorganisationen inom HT-området*, som publicerats på Internet: http://www.ht.lu.se/intranet/public/remisser/Rapport_andrad_kursorganisation_8juni05.pdf

² Jfr dokumenten *Antalet sökande till högskoleutbildning fortsätter att minska inför våren 2007*, Högskoleverket, Statistik och analys nr 2006/10 (http://web2.hsv.se/publikationer/analyser/2006/analys_0610.pdf) samt *Sökande till universitet och högskolor: Minskat intresse för högre studier – särskilt för kurser*, Högskoleverket, Statistisk analys nr 2006/11, (http://web2.hsv.se/publikationer/analyser/2006/analys_0611.pdf).

legat på kursutbudet. När söktrycket minskar generellt på hela den högre utbildningen kommer fler aspiranter in på sina förstaval, vilket i sin tur innebär att de reservalternativ som ofta utgörs av fristående kurser inte behöver utnyttjas i samma utsträckning som förr. På de mest populära programutbildningarna, som har attraherat åtskilliga sökande till varje plats, märks det minskade söktrycket knappast i praktiken, men på kurser som *de facto* haft en obegränsad antagning blir nedgången således desto mer kännbar.

Som ett resultat av den senaste tidens utveckling har flera lärosäten och fakulteter fått problem att fylla ut sina studieplatser. Inom lärarkåren och HT-områdets ledning har man också ställt sig en rad oroliga frågor: Har etableringen av högskolor drivits för långt? Har förtroendet för utbildningarnas värde minskat? Efterfrågar studenterna numera något annat än sina föregångare? Har lockelsen försvunnit hos de fria och obundna studier, som radikala studentgrupper en gång i tiden var beredda att ockupera kårhus för att försvara mot politisk intervention? Efterlyser dagens studenter i så fall mer yrkesutbildning och mindre av de traditionella bildningskurser, vars relation till arbetsmarknaden är otydlig? Kommer de senaste terminernas tendenser att visa sig bestående eller te sig som tillfälliga avvikelser från ett väletablerat mönster som snart kommer att återställas igen?

Många av dessa frågor är svåra att besvara idag. Icke desto mindre innebär sådana bryderier att det behövs en ordentlig genomlysning både av studenternas sätt att orientera sig inom utbildningssystemet och av vilka kopplingar humanistiska kunskaper och färdigheter kan tänkas ha till yrkeslivet. Eftersom utbildningar inom det humanistisk-teologiska området av tradition framför allt utvecklats ur lärarnas intresseområden och forskningens disciplinstruktur, ofta utan mer ingående överväganden av vilka funktioner de utexaminerade studenterna sedan skulle kunna fylla i samhället, är kunskapen på dessa områden bristfällig. Bologna-processen ställer ökade krav på att utbildningar ska befordra anställningsbarhet, vilket också understöds av studentfackliga strävanden. Det finns således tecken som tyder på att förändring inte bara är ett uttalat politiskt önskemål, utan något som kanske kan visa sig bli nödvändigt för att locka tillbaka studenterna.

Projektet ”Humaniora i yrkeslivet”, vars resultat redovisas i denna rapport, är ett samarbete mellan HT-området och Utvärderingsenheten vid Lunds universitet³ som syftar till att belysa den problematik som tecknats i det ovanstående. Hur använder studenterna utbildningssystemet för att uppnå sina mål i

³ Projektet har genomdrivits inom ramarna för universitetets kvalitetsarbete, där de olika områdena fått möjlighet att påverka inriktningen. HT-områdets ledning har därvid efterlyst ett bättre kunskapsunderlag för sin fortsatta utbildningsplanering.

livet? Vilka krav och förväntningar har de på sin utbildning och vad den ska föra med sig efter avlagd examen? Vilka funktioner har humanistiska och teologiska inslag i det totala utbildningsförloppet? Vilka kunskaper och färdigheter anser studenterna sig få inom humaniora? Och vilken roll kan dessa tänkas spela på arbetsmarknaden och i yrkeslivet? Genom att ställa och försöka besvara sådana frågor hoppas vi att projektet ska kunna bidra till en mer genomtänkt planering, som i sin tur kan leda till en framgångsrik utbildningsorganisation inom HT-området.

Projektets tre faser

HT-områdets utbildningsutbud är brett och mångfacetterat. Till viss del utgörs det av mer eller mindre yrkesinriktade utbildningar, som journalistprogrammet, facköversättarutbildningen, biblioteks- och informationsvetenskap och författarskolan. Därtill kommer en del yrkesinriktade etikkurser och andra småkurser, som kan läsas som komplement till yrkesutbildningar som i huvudsak bedrivs vid andra fakulteter. Under det senaste dryga decenniet har dessutom engelskspråkiga fem- och tiopoängskurser som vänder sig till gäststudenter blivit en framgång på många institutioner. Dessa utbildningar till trots utgörs den dominerande delen trots allt av disciplininriktade kurser, som vanligen är indelade i 20-poängsblock. På många av dessa kurser har studentantalet på senare år minskat och detta gäller inte minst på högre nivåer.

Sett i ett längre perspektiv har relationen mellan humaniora och arbetsmarknaden knappast varit föremål för särskilt många granskningar. Frånsett någon enstaka utredning (jfr Armgard 1986) ägnades denna fråga länge ringa uppmärksamhet, men under de senaste åren har den vunnit ökat insteg i utbildningsdebatten och underkastats en och annan undersökning (jfr t.ex. Armgard, Fasth och Nelsson 2002; Holm 2006; Jensen och Lennartsdotter 2006; Lennartsdotter 2005). Sådana studier har framför allt gjorts utifrån kvantitativa data, som syftar till att kartlägga vilka typer av arbeten eller yrkessektorer som humanistiska utbildningar leder till. Ibland har de också koncentrerats till enbart humanistiska discipliner och examina. I Caja Lennartsdotters rapport *Examinerade humanisters och teologers etablering på arbetsmarknaden* (2005) görs exempelvis en grundlig genomgång av vilka skilda branscher som före detta studenter i olika humanistiska ämnen idag är yrkesverksamma inom. Här tillhandahålls uppgifter om hur många som utexaminerats i Lund och Sverige inom hela bredden av discipliner. Procentsatser redovisas också över vilka andelar av dessa som arbetar inom exempelvis jordbruket, tillverkningsindustrin, byggverksamheten, den offentliga förvaltningen, ut-

bildningsväsendet, sjukvården eller någon annan samhällssektor. Om vi därmed har en hel del kunskap om hur individer orienterat sig från utbildningssystemet till arbetslivet ger sådana undersökningar mindre information om vilken användning de faktiskt har för sina universitetsstudier efter slutförd examen. Vilken roll spelar exempelvis de arkeologiska kunskaper inom tillverkningsindustrin för de 4,4 procent av studenterna som under perioden 1983–2002 avlade examen med arkeologi som huvudämne och som vid undersökningstillfället tjänade sitt uppehälle inom denna samhällssektor?

Ett disciplin- och fakultetsorienterat perspektiv harmonierar väl med hur universitetslärare gärna ser på universitetet och dess arbetsfördelning. Forskare och lärare socialiseras in i sina ämnen och blir inte sällan alltmer benägna att försvara de disciplinära gränserna genom att identifiera sig som företrädare för ämnen och arrangera ämnesspecifika utbildningar. Icke desto mindre läser studenterna fakultetsöverskridande kombinationer av kurser och discipliner för att få ihop sina examina, vilket i särskilt stor utsträckning gäller just humaniora. I *Studentbarometern: humaniora* (2003:12ff.) redovisas uppgifter som vederlägger alla föreställningar om studenter som disciplinorienterade. Höstterminen 2000 påbörjade 1253 nybörjare vid Lunds universitet sina studier inom det humanistiska området. En tredjedel av dessa hade tidigare bedrivit högskolestudier vid annan ort, men kommit till Lund för att fortsätta utbildningen. Merparten av denna grupp hade lämnat universitetet redan efter ett år,⁴ medan hälften av dem som fortsatte under det andra läsåret bedrev sina studier vid annan fakultet. Omkring ett hundratal koncentrerade sig till humanistiska studier under minst fem av de följande sex terminerna och endast 64 var trogna det humanistiska kursutbudet under hela denna period. Det föreligger alltså en stor grupp som snabbt försvinner efter sina första kontakter med universitetet. Därtill finns en relativt stor skara som kombinerar studier över fakultetsgränserna, men endast en minoritet som helt och hållet tycks orientera sig som humanister. Enligt rapporten *Över fakultetsgränserna* (2004:17f.) har HT-området också den allra största andelen studenter inom Lunds universitet som även har en utgångspunkt för sina studier vid en annan fakultet. Dessutom har var femte examinerad inom humaniora och teologi ytterligare en examen vid något annat område.

⁴ Orsaken härtill kunde emellertid inte fastställas på grund av den låga svarsfrekvensen från denna grupp på den enkät som skickades ut i samband med undersökningen (*Studentbarometern: humaniora* 2003:12ff.). Då studenter inom humaniora har en stor benägenhet att röra sig in och ut ur utbildningssystemet och på så sätt bedriva återkommande studier kan man anta att en del av dem återvänt vid ett senare stadium. Denna tendens bidrar också till att förklara varför studenterna uppvisar en något högre medelålder på humanistiska utbildningar än genomsnittet (även om antalet pensionärer dock är litet).

Lojaliteter mot ämnen och fakulteter är således sällsynta på grundutbildningen. Och då den disciplinindelade forskarutbildningen ter sig som en alltmer svåruppnådd destination föreligger skäl att tro att detta förhållande är bestående. Gränsöverskridandet är alltså regel, inte undantag, och detta gäller i synnerhet HT-områdets studenter. Dessa överskridanden är sällan resultatet av några centralt rekommenderade studiegångar, utan företas vanligen på studentinitiativ utan att universitetslärarna nödvändigtvis besitter någon större kunskap om deras studiekombinationer. Vissa förefaller påbörja sina högre studier med humaniora som ett sätt att lära känna universitetet, medan andra efterhand kompletterar sina ordinarie utbildningar inom andra fakulteter med kurser i språk, etik, filosofi eller andra sidoämnen. En del tycks målinriktade från första början, andra improviserar sig fram. För att åstadkomma en framgångsrik utbildningsorganisation behövs ökade kunskaper om hur studenterna faktiskt begagnar sig av utbildningssystemet. Det finns skäl att undvika ett alltför disciplinorienterat synsätt eftersom resultatet i så fall riskerar att präglas mer av universitetets struktur än av studieobjektets faktiska egenskaper.

Första fasen

Detta projekt har bedrivits i tre faser. Den första består av en kartläggning av dessa vanliga fakultetsöverskridande kombinationer av kurser och program utifrån data hämtade från Lunds universitets Ladok-register. Under 2006 undersöktes först förekomsten av studenter som avlagt samtliga typer av examina i Lund under den senaste femårsperioden och som utöver detta läst 20 poäng eller mer inom HT-områdets utbildningar. Kombinationer med humaniora och teologi visade sig förekomma i anmärkningsvärt stor utsträckning i nästan alla examenstyper. Därefter gjordes ett urval av femton studentgrupper med olika examina, som specialstuderades ytterligare, varefter en jämförande studie också genomfördes av motsvarande förhållanden under 1990-talets andra hälft. Resultaten av denna undersökning detaljredovisas i bilaga A, men här sammanfattas också de viktigaste slutsatserna.

De femton studentgrupperna bestod av civilingenjörer inom tre områden (elektroteknik, teknisk fysik samt väg och vatten), arkitekter, högskoleingenjörer, filosofie magistrar i naturvetenskap, samhällsvetenskap och ekonomi, politices magistrar, juris kandidater, psykologer, socionomer, läkare, sjukgymnaster och sjuksköterskor. Omkring var fjärde student genomgår en eller flera humanistiska kurser, även om siffrorna varierar mellan olika grupper. Bland samhällsvetarna och högskoleingenjörerna är andelen hög, vilket i det senare fallet förklaras av att en av ingenjörsutbildningarna har obligatoriska moment

förlagda till filosofiska institutionen. I gengäld har studenter som tagit socio-
nom-, sjukgymnast- eller sjuksköterskeexamen bedrivit humaniorastudier i
mindre omfattning än genomsnittet.

Språk dominerar över teologiska och historisk-filosofiska ämnen och detta
gäller inte minst ekonomi-, jurist- och civilingenjörstudenter. Under den se-
naste femårsperioden har tillströmningen till de historisk-filosofiska ämnena
emellertid ökat på bekostnad av språkstudierna bland vissa examensgrupper.
Här handlar det framför allt om att studenter inom ingenjörstuderna i
tilltagande utsträckning bedriver sidostudier i teoretisk och praktisk filosofi.
Totalt sett är därför i första hand filosofi och engelska, och i andra hand tyska
och franska, de humanistiska ämnen som lockar flest studenter inom de aktu-
ella grupperna. Inom enskilda examina förekommer emellertid avvikelser från
det generella mönstret. Bland arkitekter är konstvetenskap det dominerande
sidoämnet, medan socionomer, psykologer, sjuksköterskor och läkare oftare
kompletterar sina utbildningar med studier inom det teologiska området, som
bland annat erbjuder yrkesinriktade etikkurser.

En majoritet av studenterna inom psykolog-, socionom-, sjukgymnast- och
sjuksköterskeutbildningarna bedriver sina humanistiska studier *före* inträdet på
de yrkesinriktade programmen. Eftersom de senare tre av dessa kategorier
dessutom är underrepresenterade vad gäller sidostudier inom humaniora och
teologi, kan man ana att det här i hög grad rör sig om personer som inlett sina
universitetsstudier med humaniora under en sökande fas innan de fattat avgö-
rande beslut om sin framtida yrkesinriktning, även om en del av dem kanske
också gjort det i väntan på att komma in på önskad utbildning. När studie-
gången därefter blivit mer professionsinriktad återvänder de sällan till huma-
niora för att komplettera sin utbildning. Men när så emellanåt ändå sker är det
framför allt det teologiska utbudet som attraherar vårdstudenter, varför man
kan anta att denna minoritet i hög grad betraktar sådana studier som ett red-
skap i det annalkande yrkeslivet. En del andra grupper tenderar i större ut-
sträckning att närma sig humaniora *under* sitt ordinarie utbildningsprogram.
Detta gäller inte minst ingenjörer och naturvetare, som därför överlag tycks
mer benägna att begagna sig av humanistiska kurser som komplettering av sina
professionsinriktade studier.

Andra fasen

Projektets andra fas består av en uppföljning av denna kartläggning via en
kvalitativ intervjustudie med personer som studerat inom HT-områdets ut-
bud, men som också avlagt examen vid annan fakultet. Sammanlagt har 31

före detta studenter, varav 13 män och 18 kvinnor, intervjuats enskilt om sin väg genom utbildningen och vad som sedan hänt efter slutförd examen. Gemensamt för dem alla är att de avlagt minst 20 poäng inom HT-områdets utbildningsutbud, men de flesta betydligt mer än så. Majoriteten av dem representerar den spännvidd av studentprofiler som kartlades under den första fasen. Eftersom humaniora är en mycket mångfacetterad sektor som möjliggör ett så stort antal individuella studiegångar att endast en del av verkligheten kan fångas via typiska kombinationer, har vi emellertid också valt ut några informanter som i sina val faller utanför det genomsnittliga och utgör exempel på denna komplexitet. Därtill har vi genomfört en fokusgruppintervju med tre informanter med ingenjör-, arkitekt- respektive läkarexamen och filosofi som kompletterande ämne, varav två tidigare intervjuats enskilt.

Intervjupersonerna är alla födda på 1960- och 70-talen och tog examen vid Lunds universitet någon gång mellan 2000 och våren 2006. Av deras namn och accenter att döma dominerar personer med ”svensk” bakgrund nästan fullständigt och något fler än hälften av dem kommer från hem där minst en förälder har akademisk utbildning.⁵ Eftersom informanternas ålder varierar med nästan 20 år har de påbörjat sina studier vid olika tidpunkter. De flesta inledde sin universitetstid kring mitten eller under senare delen av 1990-talet, men några bedrev högre studier redan på 1980-talet och har därefter varit ute i arbetslivet för att återvända till universitetet i ett senare skede. En del visade sig fortfarande bedriva studier vid intervjutillfället för att komplettera sin utbildning, omskola sig eller till och med avlägga ytterligare en examen, exempelvis på forskarnivå. Av dem som avslutat sina studier hade den överväldigande merparten arbete.⁶ Oavsett om studierna vid intervjutillfället var avslutade eller inte har de alla befunnit sig i universitetsmiljön i en tid då högskolan expanderat och alltmer kommit att användas som ett arbetsmarknadspolitiskt redskap. Därmed har de också kunnat räkna med en jämförelsevis hård konkurrens med många andra högskoleutbildade om kvalificerade arbetstillfällen, vilket kan ha påverkat deras studieval och erfarenheter på arbetsmarknaden. Man bör också hålla i minnet att urvalet endast inbegriper personer som upp-

⁵ Det är här svårt att ge helt exakta uppgifter eftersom en del informanter faktiskt inte kände till huruvida föräldrarna hade akademisk utbildning eller ej. I några fall har en förälder också genomgått högskoleutbildning på gamla dagar, det vill säga efter barnens uppväxt.

⁶ De flesta som tillfrågades ställde villigt upp på en intervju, men ett fåtal avböjde. Det är möjligt att bortfallet i en del fall kan ha samband med bakslag på arbetsmarknaden, vilket kan ha framkallat känslor av misslyckanden som gjort dem ovilliga att visa upp sig i en undersökning av detta slag.

nått examen, varför studenter som helt misslyckats med sina studier utelämnats i undersökningen.⁷

Flera av informanterna bodde fortfarande kvar i Lund/Malmö-regionen vid intervjutillfället, medan andra efter examen hade flyttat till annan ort för att få arbete. För att urvalet skulle bli mer representativt söktes personer upp oberoende av bostadsort⁸ och merparten av intervjuerna genomfördes per telefon. Samtalen har i allmänhet varat mellan 30 minuter och en timme, i några fall längre än så. Våra inledande farhågor om att telefonintervjuer skulle visa sig fungera sämre än intervjuer där parterna träffas personligen besannades i de flesta fall inte. Tvärtom visade sig telefonsamtalen fungera så väl att en del informanter som var bosatta i närheten själva gavs möjlighet att välja intervjuform.

En ambition med denna kvalitativa del av projektet har varit att finna mönster och förhållningssätt som vi saknade full kännedom om och som vi således inte heller kunde formulera hypoteser kring. Intervjuerna har därför haft karaktären av halvstrukturerade samtal, som följt en viss mall men där friheten att vika in på sidospår varit stor. Informanterna har uppmanats att berätta om sin väg in på universitetet, innehållet i sina studier och vilka typer av kunskaper och färdigheter som dessa befordrat, skillnaden mellan humaniora och utbildningar inom andra fakulteter, erfarenheterna som arbetsökande, vilka arbeten de haft, vilka kunskaper och färdigheter som tränats eller inte i utbildningen och i vilken mån yrkeslivet ställer krav på dessa förmågor. Intervjuerna har således kännetecknats av en biografisk struktur och informanterna har avslutningsvis också tillfrågats om huruvida de i efterklokhetens ljus skulle ha velat ändra något i sin utbildningsgång.

Resultaten av denna kvalitativa undersökning dominerar sidutrymmet i rapporten och redovisas i kapitel 2 till 5. Därtill finns en bilaga B med individuella fallbeskrivningar som grundas på samma intervjumaterial.

Tredje fasen

Eftersom studiens kvalitativa del främst varit explorativ och syftat till att vinna kunskaper om förhållanden som inte till fullo varit kända har frågan om representativiteten av olika slags mönster förskjutits till projektets tredje fas, vilken bestått av en större enkätundersökning som syftat till att undersöka utbred-

⁷ Det finns emellertid enstaka informanter som inledningsvis rönt studiemotgångar, men som därefter vänt trenden och fullföljt utbildningen med bättre resultat.

⁸ Några av dessa bodde i Stockholmstrakten, andra i mindre städer och en spårades upp i Los Angeles, där han arbetade på ett medicintekniskt företag.

ningen av samband och förhållningssätt som upptäckts i den kvalitativa delen. Enkäten distribuerades under sensvåren 2007 till personer som representerade tre olika urvalsgrupper av studenter som avlade examina vid Lunds universitet under 2002 eller 2004. Den största av dessa utgjordes av individer som erhållit yrkesexamen eller generell examen utanför humaniora men som också bedrivit kompletterande studier på minst 40 poäng inom detta område, vilket alltså är samma kategori som dominerar hela den kvalitativa undersökningen. Då man kan förmoda att dessa personer i allmänhet etablerat sig i yrkeslivet på grundval av den icke-humanistiska delen av sin utbildning kan det ibland vara svårt att bedöma vilken betydelse studierna i humaniora haft för etableringen i arbetslivet. Det blev därför viktigt att kunna jämföra deras erfarenheter och utsikter med de grupper som främst profilerat sig som humanister. Av denna anledning valdes två jämförande grupper ut. Den ena utgjordes av personer med enbart humanistisk utbildning och examen, som i studien betecknas som ”renodlade humanister”. Den andra bestod av alumni med examen från HT-området som därtill har minst 40 poäng från annan fakultet, vanligen samhällsvetenskap och i någon mån ekonomi. Man kan gissa att många personer inom denna sista kategori har lockats att komplettera sin examen med något mer ”matnyttigt” i syfte att göra sig mer attraktiva på arbetsmarknaden. En viktig fråga blir följaktligen om man får betalt för sådana strategiska val.

Enkäten skickades ut till sammanlagt 588 personer och inbringade 352 svar, vilket ger en sammantagen svarsfrekvens på ungefär 60 procent. Av de tre undersökningsgrupperna tangerade de som avlagt sin examen utanför HT-området den genomsnittliga svarsfrekvensen med stor precision, medan de renodlade humanisterna låg något högre och de humanister som kompletterat sin examen vid någon annan fakultet något lägre. Skillnaderna var emellertid relativt små och har därför inte beaktats i analysen. Kvinnor dominerar den högre utbildningen och följaktligen också enkätens målpopulation. Andelen låg strax under två tredjedelar i samtliga undersökningsgrupper och deras svarsbenägenhet var något större än männens.⁹ Då Utvärderingsenheten samtidigt med denna studie genomförde en doktorandbarometer och en undersökning av utexaminerade naturvetare uteslöts dessa för att undvika kollisioner

⁹ De mer exakta uppgifterna följer här: Totalt distribuerades enkäten alltså till 588 personer, varav kvinnorna utgjorde 66 procent och männen följaktligen 34, och besvarades av 352 personer (72 % kvinnor/28 % män). 358 individer som avlagt examen utanför humaniora (66 % kvinnor/34 % män) erhöll formuläret och 212 av dessa besvarade densamma (67 % kvinnor/33 % män). Målpopulationen av renodlade humanister utgjordes av 133 personer (66 % kvinnor/34 % män), varav 86 svar inbringades (70 % kvinnor/30 % män). 97 humanister med kompletterande sidostudier vid annan fakultet (64 % kvinnor/36 % män) fick enkäten och 54 besvarade densamma (67 % kvinnor/33 % män).

som riskerade att påverka svarsfrekvensen och därmed representativiteten i materialet. Dessa grupper är under alla omständigheter relativt små och den faktiska effekten av detta kan förmodas ha varit liten.

Förutom rena bakgrundsuppgifter dominerades enkäten av frågor om arbetslivet och etableringsfasen. Informanterna tillfrågades om vad de arbetar med, hur lång tid det tog att få jobb, vilken arbetsmarknadssektor de verkar inom, vilka anställningsvillkor och hur hög lön de har och om de krav arbetet ställer motsvaras av den träning utbildningen innebar. Då de tre undersökningsgrupperna har olika utbildning anpassades enkätformulären något för vardera gruppen, men detta på ett sådant sätt att jämförelser ändå utan problem kunde göras. Eftersom humanistiska studier inte sällan förmodas ge liten utdelning på arbetsmarknaden, medan exempelvis tekniska studier i motsvarande mån ofta med automatik antas ge en gynnsam framtid, var denna komparativa dimension av fundamental betydelse. Jämförelser ger bättre möjligheter att bedöma rimligheten i de förhandsantaganden som redan dominerar våra föreställningar om arbetsmarknaden.

Resultaten av enkätundersökningen redovisas framför allt i det sjätte kapitlet, men berörs på några relevanta ställen även under presentationen av den kvalitativa studien. Då det kvantitativa materialet är rikhaltigt har en mer konkret genomgång av enkätsvaren också bifogats i rapportens tredje bilaga.

Disposition

Rapporten koncentreras kring några huvudteman. I det första kapitlet "Anställningsbarhet och arbetslivsanknytning" diskuteras den arbetslivsanknytning av utbildningar som på kort tid förts fram som en av de mest centrala utbildningsfrågorna även inom humaniora. Denna fråga initieras inte bara från politiskt håll. Även studenter inom humaniora stödjer idag alltmer de politiska kraven på anpassning av humanistiska utbildningar, något som tycks vara ett relativt sentida fenomen. Kapitlet försöker visa vilka faktorer som driver fram förändrade attityder i denna fråga och undersöker vilka olika grupper bland informanterna som i större eller mindre utsträckning efterfrågar arbetslivsanknytning eller försvarar traditionella humanistiska värderingar, som bildning för dess egen skull. Därmed syftar kapitlet också till att ge en uppfattning om varför det har blivit allt svårare för universitetslärarna inom humaniora att bedriva utbildning enligt traditionella mönster.

Det nästföljande kapitlet "Humanioras roll i utbildningen" reser frågor om relationerna mellan de humanistiska studierna och det totala utbildningsförloppet, som i hög grad försiggått inom andra fakulteter. Hur motiverar infor-

manterna sina val att studera humaniora? Var i utbildningen läser de humaniora? Är det möjligt att betrakta humanistisk utbildning som en investering inför framtiden? Vad har de för uppfattning om utbildningarnas utformning, uppläggning och de krav som där ställts? I kapitlet studeras humanioras betydelse i studier och studieförlopp, dels den betydelse informanterna själva explicit tillskriver humaniora i den egna utbildningen och dels de mönster som framträder genom granskningen av materialet. Därtill analyseras betydelsen av krav och progression i utbildningarna.

I "Humanistiska färdigheter" uppmärksammas sedan de förmågor som studenterna har med sig ut ur utbildningen. Anställningsbarhet förutsätter att de kunskaper som förvärvas i utbildningen kan omvandlas till praktiska färdigheter. Sådana färdigheter och förmågor kan exempelvis handla om kritiskt tänkande, argumentationskonst, informationsökning, att behärska språket i tal eller skrift, att kunna förklara komplicerade sammanhang för icke-specialister, förstå kulturyttringar, arbeta i grupp och göra presentationer. Kapitlet undersöker informanternas erfarenheter av huruvida sådana färdigheter ges i de humanistiska och andra utbildningar de genomgått, hur efterfrågan på praktiska moment ser ut bland studenter inom å ena sidan språkutbildningar och å den andra historisk-filosofiska och teologiska utbildningar samt vilken roll dessa kan tänkas spela i yrkeslivet.

Därefter undersöks i kapitlet "Etablering på arbetsmarknaden" informanternas öden utanför utbildningssystemet efter avlagd examen. Hur har det gått för dem på arbetsmarknaden? Har de lyckats få arbete och hur har de i så fall lyckats nå dit? Hur har de blivit bemötta av potentiella arbetsgivare? Vilka kunskaper och färdigheter från studierna i humaniora och teologi anser de sig ha användning för? Och vilka faktorer har varit de avgörande för deras etablering på arbetsmarknaden? I kapitlet undersöks betydelsen av yrke, status på arbetsmarknaden, utbildningens relevans för arbetet och informanternas livssituation i övrigt när de idag blickar tillbaka på sina humanistiska studier och möjligheten att använda humaniora i kombination med andra ämnen.

Slutligen redovisas enkätundersökningens övergripande resultat i kapitlet "Studier och arbete i fågelperspektiv". Centrala frågor här är vad en humanistisk examen egentligen betyder på arbetsmarknaden och i yrkeslivet mer generellt. Stämmer den allmänt spridda bilden av humanistiska studier som relativt värdelösa på arbetsmarknaden? Hur ser villkoren ut för olika grupper? Vilka faktorer kan tänkas påverka ens framtidsmöjligheter? Vad betyder faktorer som ålder, kön och klass? Hur kan det komma sig att bilden av humanisters arbetsmarknad ser ut som den gör? Och vad bör göras för att förändra situationen?

2. Anställningsbarhet och arbetslivsanknytning

Studier och arbete

På senare tid har ett nytt ord fått fäste i diskussionerna om den högre utbildningen: anställningsbarhet. Bologna-processen medför ökade krav på att utbildning ska förbereda studenterna för en framtid i yrkeslivet. För att lyckas med detta förväntas lärarna definiera vilka kunskaper och färdigheter man förvärvar i sin studiegång och inleda kontakter med det omgivande samhället för att skapa en dialog kring utbildningen. Anställningsbarhet ingår också bland de valideringskriterier som tillämpas vid prövningen av nya program vid Lunds universitet, oavsett utbildningsområde, och detta är ett allmänt förfaringsätt.

Socialantropologen Christina Garsten och sociologen Kerstin Jacobsson (2004a; 2004b; Jacobsson 2004) påpekar att diskursen om anställningsbarhet riktar fokus mot individens anpassningsförmåga. Ordet anställningsbarhet kommer ursprungligen från engelskans *employability*, som under några decennier förekommit i den anglosaxiska världen men först nyligen försvenskats. På senare år har dess innebörd också kommit att förskjutas. Tidigare applicerades termen företrädesvis på arbetslösa. Nu har den förvandlats till ett policybegrepp rörande hela befolkningar, inklusive de individer som för närvarande råkar vara anställda. Regeringar ser det som sin skyldighet att garantera full anställningsbarhet snarare än full sysselsättning. Att leva upp till denna norm innebär att uppvisa egenskaper som flexibilitet, initiativrikedom, förmåga till lagarbete och livslångt lärande och att kunna uthärda ständiga utvärderingar och rangordningsförfaranden. Garstens och Jacobssons samhällskritiska perspektiv innebär således att det huvudsakliga problemet omdefinierats från brist på arbete till brist på anställningsbarhet, varför individen snarare än arbetsmarknaden kommit att framstå som det bekymmersamma elementet i behov av åtgärder och reformer.

Sociologen och utbildningsforskaren Lee Harvey (2000) förknippar anställningsbarhet med livslångt lärande. I en föränderlig värld behöver studenterna rustas för att klara de omställningar som yrkeslivet ofrånkomligen kommer att innebära. Arbetsgivare söker idag mindre efter personer med snäva specialkompetenser än individer som kan kommunicera, samarbeta, ta initiativ och uppdatera sina kunskaper och färdigheter för att klara nya villkor, hävdar Harvey. Den som endast tillägnar sig de specifika färdigheter som ett yrke tillfälligtvis råkar kräva riskerar snart att framstå som mindre anställningsbar i

ett arbetsliv som efterfrågar ”självprogrammerande arbetskraft”, för att låna ett uttryck av sociologen Manuel Castells (2002:102).

I debatten om högre utbildning artikuleras krav på anställningsbarhet ofta parallellt med idéer om arbetslivsanknytning. Om anställningsbarhet betecknar något som i bästa fall återfinns hos studenter och som erövrats genom utbildning, handlar arbetslivsanknytning snarare om relationen mellan studier och arbete. Krav på arbetslivsanknytning innebär en fordran att utbildningar inte bara ska inrättas i enlighet med inomdisciplinära målsättningar, utan också anpassas efter externa behov. Anställningsbarhet är således något som ska hända med individen, medan arbetslivsanknytning i motsvarande mån ska ske med utbildningen.¹⁰

Tekniska och medicinska utbildningar har av tradition inrättats för att fylla arbetsmarknadens och yrkeslivets behov. Nu riktas kraven på anställningsbarhet och arbetslivsanknytning emellertid i lika hög grad mot humaniora och samhällsvetenskap, vilket ställer lärarkåren inför nya problem och utmaningar. Inte sällan har man från humanistiskt håll haft en benägenhet att värja sig mot vad som uppfattats som ”nyttofixering” inom utbildningspolitiken. Man har klagat över att kunskap och bildning för personlighetsutvecklingens skull värderas för lågt i förhållande till yrkesinriktade utbildningsformer och kommersialiserbara forskningsinsatser. Bland forskare och universitetslärare har ord som anställningsbarhet och arbetslivsanknytning därtill inte sällan likställts med yrkesutbildning, vilket i sin tur gärna betraktats som en verksamhet där studenter tillhandahålls en mer eller mindre snäv uppsättning färdigheter som krävs i ett specifikt yrke. Betraktat ur detta perspektiv riskerar arbetslivet att framstå som en motpol till akademiska bildningsideal och målsättningar.

¹⁰ Begreppen anställningsbarhet och arbetslivsanknytning kan betraktas som grundbultar i det sentida svaret på den mer klassiska frågan om vilken roll universitetet ska spela i förhållande till det omgivande samhället. För även om det moderna samhället inneburit ett långt segertåg för tilltron till den högre utbildningens samhällsekonomiska betydelse, har utbildningspolitiker ofta erfarit att högskolan har sin egen agenda och därför inte alltid rättar sig efter de förväntningar som utomstående parter hyser. ”Högskolorna skall också samverka med det omgivande samhället och informera om sin verksamhet”, står det därför sedan något decennium i paragraf 2 av högskolelagens första kapitel (SFS 1996:1392). Denna passus, som i vardagligt tal går under beteckningen ”den tredje uppgiften”, utgör ett tillägg till de hävdvunna uppdrag att undervisa och forska som den högre utbildningens lärosäten är underställda och är således en lagstadgad skyldighet. Men det är förvisso inte bara politiska aktörer som hyser förväntningar på att högskolan ska bidra till omgivningens välgång. I en värld som knappast premierar lågutbildad arbetskraft tenderar ”drömmen om ett bättre liv” att ”formuleras i termer av högre utbildning för allt fler människor runt om i världen”, som socialantropologen Ulf Mellström (2005:18) uttryckt saken.

I försvarsskrifter för humaniora brukar man betona hur bildning – eller så kallad *liberal education* – i sig medför positiva effekter som är nödvändiga för att den moderna medborgaren ska fungera i samhället, som exempelvis kritiskt tänkande, interkulturell kompetens, nyfikenhet på andra människor och kulturer, ökad tolerans och ett mer demokratiskt sinnelag (jfr t.ex. Dewey 1999; Nussbaum 1997; Ryan 1999). Sådana kvaliteter innefattas i hög grad i begreppet anställningsbarhet. Den som är förmögen till kritisk reflektion och besitter interkulturell kompetens torde vara väl rustad för yrkeslivet. För humanistiska utbildningar torde sådana krav således handla om att leva upp till redan formulerade målsättningar, även om dessa ibland i praktiken snarare tjänat som försvar av en redan existerande ordning än som faktiska utbildningsmål. Ämnesspecifika kunskaper är sällan av störst betydelse för ens anställningsbarhet, men detta betyder knappast att förmågor, som exempelvis att kommunicera, samarbeta eller definiera sitt eget kunskapsbehov, inte skulle kunna utvecklas inom humanistiska utbildningar av mer eller mindre disciplinär art. Att öka anställningsbarheten inom humaniora skulle till stor del kunna handla om att identifiera vilka kunskaper och färdigheter som gör studenterna bättre rustade för framtiden och förstärka pedagogiska moment i utbildningarna som kan tänkas befördra dessa.

Annorlunda förhåller det sig med arbetslivsanknytningen. För även om humanister kan uppge en viss abstrakt nytta med sina utbildningar har dessa ändå knappast skapats för att förbereda studenterna för ett yrkesliv utanför akademien, utan snarare formats utifrån egna prioriteringar och målsättningar som ofta haft sitt ursprung i nyfikenhetsstyrd grundforskning. De senaste terminernas minskade söktryck på humanistiska (och andra) utbildningar, och den därmed försvagade ekonomin, framtvingar emellertid en omprövning av sådana förhållningssätt. I skrivande stund finns därför anledning att förvänta sig en ökad mottaglighet för kravet på arbetslivsanknytning också inom humaniora, även om en sådan anpassning ur många lärares synvinkel ter sig framtvingad och därmed som ett nödvändigt ont.

Den minskade tillströmningen av studenter till humanistiska kurser ger en del indikationer om studentopinionen vad gäller frågan om utbildningens förhållande till yrkeslivet. Krav på anställningsbarhet och arbetslivsanknytning är inte heller enbart politiska direktiv ovanifrån, utan understöds också från studenthåll.¹¹ Under de senaste årens Bologna-arbete har de humanistiska

¹¹ Detta gäller inte minst vid Lunds universitet, där de humanistiska utbildningarna är organiserade i discipliner och där relationerna mellan studier och yrkesliv av tradition knappast prioriterats i utbildningsplaneringen. Eftersom flera av de nyare högskolorna emellertid har

studeranderepresentanterna i universitetets olika organ konsekvent verkat för förändringar i denna fråga. I policydokumentet *Verksamhetsplan för Lunds Humanistkår 2006/2007*¹² hävdas exempelvis att ”Universitetet måste ta sitt ansvar beträffande anställningsbarhet och information efter avslutade studier”, varför HT-områdets Arbetslivsforum och Studievägledarnätverket tillmäts viktiga uppgifter (s. 3). Sedan 2004 anordnar Lunds Humanistkår årligen också den så kallade IKM-dagen (Inspiration Karriär Möjligheter) som stöd för studenterna i deras planering för det kommande mötet med arbetsmarknaden. Därtill har studentföreträdare ibland förordat praktikinslag i humanistiska utbildningar.

Att studenterna även inom humaniora önskar sig arbetslivsanknytning av sin utbildning förefaller emellertid vara ett sentida fenomen. Även från studenthåll har man ofta bestämt motsatt sig anpassning av studierna till icke-akademiska målsättningar och behov.¹³ Försvaret för universitetets oavhängighet har dominerat så länge att det fortfarande präglar officiella programförklaringar, trots att kursen i praktiken ändrats. I *Lunds Humanistkårs åsiktsprogram*,¹⁴ som fastställdes så sent som i januari 1999 och ännu inte hunnit ersättas av någon uppdaterad version, dominerar sådana tendenser nästan helt över idén om arbetslivsanknytning. Under rubriken ”Högskola med integritet” fastslås denna inriktning i programmatiska formuleringar: ”Högskolan måste kunna stå emot kortsiktiga åtgärder och krav från näringslivet, organisationer och staten”, ”För att högskolan skall kunna behålla sin suveränitet måste grundutbildning och forskning integreras mer” och ”Ledningen och styrningen av högskolan och dess olika nivåer skall inte okritiskt efterhärma näringslivet eller andra institutioner” (s. 6). Och även om universitetet också bör ”arbeta för att dess utbildningar möter samhällets krav på kunskap” betonas att detta måste ske ”utan att högskolans integritet hotas” (s. 7).

Att döma av dessa dokument tycks studentfackliga företrädare alltså ha bytt ståndpunkt – eller i varje fall fokusfråga – och detta så nyligen att föränd-

profilerat sig i motsatt riktning kan det föreligga en del lokala skillnader i hur pass högt upp på kårernas dagordning som detta krav placerats.

¹² *Verksamhetsplan för Lunds Humanistkår 2006/2007*, <http://www.lhk.lu.se/upload/doc/VP%200607.pdf> (Laddades ned 23/11 2006.)

¹³ I statsvetaren Bo Lindensjöes (1981a; 1981b) studier av de högskolereformer som följde i kölvattnet av utredningen U68, där riktlinjer lades upp för att reglera och effektivisera studiegångarna inom de filosofiska fakulteterna och på så sätt hantera universitetets utveckling från elit- till massinstitution i samhällets tjänst, framkommer också hur politikens intentioner i hög grad kom att stranda och utmynna i kontraproduktiva åtgärder, bland annat på grund av motstånd från både lärarskrået och studenterna.

¹⁴ *Lunds Humanistkårs åsiktsprogram*, fastställt av Fullmäktige den 20 januari 1999, <http://www.lhk.lu.se/upload/doc/asiktsprogram.pdf> (Laddades ned 23/11 2006.)

ringen inte hunnit få genomslag i officiella policydokument. Från att i likhet med stora delar av lärarkåren främst ha värnat om universitetets integritet, det vill säga om att skydda den akademiska verksamheten från olämpliga yttre influenser, har såväl anställningsbarhet som arbetslivsanknytning förts upp på dagordningen, vilket också medför krav på anpassning av utbildningarna till icke-disciplinära målsättningar. Man kan naturligtvis fråga sig i vilken utsträckning studentkårers förhållningssätt också är ett uttryck för den allmänna opinionen inom de representerade grupperna. ”Studenter” är benämningen på en heterogen grupp, som kan rymma motstridiga uppfattningar vid olika tidpunkter, och frågor om arbetsmarknaden och yrkeslivet kan således dyka upp och försvinna i officiella och inofficiella diskussioner. Icke desto mindre tyder de senaste terminernas radikalt minskade söktryck till humanistiska kurser på hastigt förändrade prioriteringar även bland de bredare lagren. Om studenterna ställer ökade krav på att deras utbildning faktiskt ska förbereda dem för ett framtida yrkesliv behövs belysning av bakgrunden härtill. Inom lärarkåren riskerar eventuella krav på arbetslivsanknytning att upplevas som mer problematiska än krav på anställningsbarhet. Medan anställningsbarhet handlar om att göra individer bättre intellektuellt rustade för framtiden innebär arbetslivsanknytning anpassning av utbildningar till externa målsättningar, vilket riskerar att hamna i konflikt med traditionella bildningsideal som betonar vikten av nyfikenhet och kunskap för dess egen skull.

När förändring och anpassning av humanistiska utbildningar efterfrågas från studenthåll reser detta frågor om vilka sociala förändringar som kan bidra till att belysa ett sådant ”paradigmskifte”. Hur kan vi förstå det allt starkare kravet på arbetslivsanknytning bland studenterna inom en kunskapssektor, som tidigare utan större protester värnat om sin ”integritet” och bedrivit sin verksamhet utifrån interna, intellektuella ideal, som nyfikenhet, kritisk reflektion och bildning för dess egen skull? Och vilket genomslag kan detta krav på arbetslivsanknytning och humanistiska bildningsideal tänkas ha i olika grupper av utexaminerade studenter? Dessa frågor är av central betydelse eftersom svaren på dem kan ge en uppfattning om varför traditionella humanistiska utbildningar har minskat sin lockelse hos presumtiva studenter.

Inflation och erkännande

Dessa frågor är naturligtvis synnerligen komplexa och kan knappast ges någon fullständig utredning på dessa sidor. Vad gäller humanistiska studenters tilltagande fordran att utbildningen ska förbereda dem för ett framtida yrkesliv kan man emellertid peka på några faktorer av betydelse. En av dessa är den omfat-

tande inflation av utbildningsmeriternas värde som tenderar att äga rum under perioder av ökad tillströmning till utbildningssystemet, vilket poängterats av många utbildningsforskare (jfr t.ex. Bourdieu och Passeron 1977 och 1979; Broady, Börjesson och Palme 2002; Wolf 2002). 1960- och 1990-talen är decennier som har kännetecknats av en kraftig expansion av utbildningssystemet, som förvandlat högskolan till en instans för massutbildning. Den målsättning att hälften av gymnasieungdomarna i framtiden ska bedriva högre studier, som under 1990-talet framfördes av den socialdemokratiska regeringen, har också handlat om att bredda rekryteringen till utbildningssystemet. Centrala led i denna strävan har varit en påtaglig utbyggnad av högskolan och satsningen på det så kallade ”Kunskapslyftet”, som inte minst syftat till att säkra ”det livslånga lärandet” hos grupper som tidigt lämnat utbildningssystemet och riskerar att marginaliseras på kunskapssamhällets arbetsmarknad. Förhoppningen har varit att fler individer ur den tynande arbetarklassen via utbildning ska kunna sugas upp i medelklassen (jfr Schoug 2003a:15f.).

Denna starka tro på utbildningens samhällliga nytta har rönt en del kritik, exempelvis från pedagogen Alison Wolf (2002), som framhållit att de akademiska meriterna som biljett till arbetslivet inte alltid handlar om att utbildningen i sig är nödvändig för att kunna utföra arbetsuppgifterna utan också om att den tjänar som tecken på förmåga och därmed ger sin innehavare en konkurrensfördel på arbetsmarknaden. När utbildningssystemet expanderar och titlarnas tillgänglighet ökar undergår de också inflation, vilket tvingar ungdomar till ständigt ökade utbildningssatsningar för att kunna mäta sig med konkurrenterna – och då helst i ett fåtal utbildningar av elitkaraktär med högt söktryck, som med fördel kan vara genomgångna vid något av de mest prestigefyllda lärosätena. Fristående kurser i humaniora saknar idag helt denna status. Arbetsmarknaden rymmer ett överflöd av aspiranter med såväl humanistiska som andra utbildningar i bagaget, varför en kandidat- eller magisterexamen i sig knappast är tillräcklig för att skapa en god framtid i yrkeslivet. Då meriternas värde urholkas och akademikerarbetslöshet blir en vanlig erfarenhet och ett omdiskuterat samhällsproblem, utgör detta en grogrund för nya krav på förändringar som kan underlätta vägen ut i arbetslivet, som till exempel anpassning av humanistiska utbildningar efter arbetsmarknadens eller yrkeslivets efterfrågan.

Om utbildningsinflation kan sägas vara ett välkänt fenomen (om än mer bekant bland forskare än politiker) finns måhända också andra sociala krafter inom utbildningssystemet som påverkar opinionsbildningen i samma riktning. När studenterna börjar efterfråga anställningsbarhet och arbetslivsanknytning i humanistiska utbildningar, och hävdvunna ideal som ”bildning”, ”kritisk

reflektion” och ”intellektuell integritet” således får konkurrens av krav på anpassning och förändring, innebär detta att humanistiska utbildningar inte lyckas socialisera in studenterna i sina egna synsätt och målsättningar med samma framgång som tidigare. Dessutom sprids de nya attityderna till potentiella studenter, som riskerar att välja bort humanistiska studier. Man behöver därför fråga sig vilka faktorer som befordrar uppslutning bakom traditionella humanistiska ideal och vilka krafter som måhända verkar i motsatt riktning.

I en studie av unga forskares karriärvillkor skiljer Fredrik Schoug (2004:25–27, 138–140) mellan vad han betecknar som ”internalistiska” och ”externalistiska” förhållningssätt. Internalismen innebär en benägenhet att vända sig inåt mot akademien i sitt sökande efter relevans och målsättningar, att bejaka forskarsamhällets och den egna disciplinens normer, att i första hand skriva för andra forskare och intellektuella, att betona kunskapens egenvärde, att gärna fördjupa sig i teoretiska frågor, förordas grundforskning framför tillämpad forskning och värja sig mot statsmakternas krav på samverkan med det omgivande samhället. Externalism är i motsvarande mån beteckningen på en mer utåtriktad hållning, vars mest karaktäristiska kännetecken är betonande av kunskapens praktiska relevans, av empirisk insamling, av att forskarna skriver så att ”vanligt folk” förstår och krav på att forskningsproblem bör sökas med utgångspunkt i det omgivande samhällets behov. Ett resultat av Schougs undersökning var att internalismen gärna förstärktes hos de forskare som rönt framgångar på forskarsamhällets arena. Att erövra doktorandtjänst i konkurrens med andra, att belönas med doktorstitel, att lyckas få anslag från ett forskningsråd eller på annat sätt tillvinna sig forskarsamhällets tecken på ”excellens” är exempel på sådana faktorer som skapar incitament att sluta upp bakom traditionella akademiska dygder. Bland forskare som intog mer marginaliserade positioner, inte lyckades erhålla doktorandtjänster, forskningsanslag eller erkännande, blev det desto svårare att hylla samma slags inomakademiska värderingar. Marginaliseringen från spelet om akademien medförde snarare kritiska förhållningssätt och stärkte incitamenten att vända sig utåt mot det omgivande samhället i sitt sökande efter mening, relevans och bekräftelse.

Även om den refererade undersökningen gäller doktorander och nydisputerade forskare torde samma kategorier kunna tillämpas på grundutbildningen. En central fråga blir då vilka möjligheter studenter idag har att belönas och upphöjas av de lärare de möter i grundutbildningen. Och vilka konsekvenser kan närvaron eller frånvaron av erkännanden tänkas ha på lägre nivåer i systemet?

Kravet på arbetslivsanknytning kan betraktas som ett uttryck för externalism, det vill säga för en vilja att bryta akademins isolering och göra den till

medel för målsättningar som härrör yrkeslivet snarare än från akademien. Om utbildningarna ska kunna fungera som förberedelser inför ett framtida arbetsliv kan studenterna inte med hull och hår absorberas av akademiska discipliner och tillhörande normer och ideal. När sådana krav vinner mark även bland studenter inom humaniora måste man fråga sig om inte detta hänger samman med det faktum att dörrarna till de världar som hyllar ideal som bildning, kultur, kritiskt tänkande, nyfikenhetsstyrd forskning och akademisk frihet idag är mer eller mindre stängda. Det humanistiska forskarsamhället och kulturlivet i största allmänhet är sådana sektorer som dominerats av traditionella akademiska bildningsideal, där inträdet för yngre generationer under det senaste decenniet blivit alltmer begränsat. På grund av kostnadsökningar har antalet fakultetsfinansierade studiestöd kontinuerligt minskat på HT-området och på 00-talet har utlysningarna tidvis helt upphört,¹⁵ varför forskarutbildningen har kommit att bli alltmer svårtillgänglig. En följd av detta är att möjligheterna att upphöja studenter som forskarbegåvningar och förstärka sådana erkännanden med inträde i forskarsamhället är mycket begränsat. Marginalisering från en av de världar som främst hyllar humanistiska värderingar kan i motsvarande mån förväntas minska mottagligheten för sådana normer.

Man kan dessutom förmoda att det idag finns en grupp av utexaminerade studenter som påbörjat sina studier inom humaniora och därefter fortsatt till magisternivån under intryck av att det fanns vissa möjligheter att därefter ta sig vidare till forskarutbildningen, men som efter avlagd grundexamen istället stått inför stängda dörrar. Efter att ha gått i samma spår som tidigare generationer upptäcker dessa individer att spelreglerna förändrats och har därför anledning att känna sig svikna och lurade. Här finns således en grupp som har särskilt starka skäl att utveckla kritiska förhållningssätt gentemot utbildningssystemet. För varför skulle studenterna egentligen hylla bildningens egenvärde framför alla andra ideal om de själva inte kan lösa inträdesbiljett till de bildades klubb? Det finns således betydande hinder för spridningen av humanistiska normer utanför spelets gränser och det vore förvånansvärt om man från studenthåll inte begärde anpassning av studierna till den utomakademiska värld man ändå är hänvisad till efter grundutbildningens slut.

¹⁵ Inom historisk-filosofiska sektionen rådde utlysningsstopp för helt fakultetsfinansierade studiestöd från hösten 2002 ända till hösten 2006 och språk- och litteraturvetenskapliga sektionen införde ett motsvarande uppehåll under 2005 som varade fram till februari 2008. Under dessa åtstramningsperioder har externfinansierade studiestöd dock utlysts och dessa har ibland delfinansierats via fakultetsmedel.

Erkänd av akademien

I vilken utsträckning får då kravet på arbetslivsanknytning av humaniora genomslag hos de personer som intervjuats i denna undersökning? Även om den empiriska världen förvisso alltid är mer komplex än de principer man kan klarlägga på teoretisk väg, kan man skönja effekterna av det slags sociala krafter som beskrivits ovan. Ett par informanter har efter examen antagits till forskarutbildningar och därigenom rönt ett visst erkännande av akademien. Bland dessa finner vi en doktorand i religionsfilosofi, som mer än någon annan bejakar humanistiska ideal. Han säger sig hysa ”en passion” för filosofi och teologi, han prisar filosofin som ”ämnet *par excellence*” vad gäller kritiskt tänkande och uppfattar forskarutbildningen som ”ett steg mot friheten”. Då han beskriver förtjänsterna hos sina ämnen dominerar strikt intellektuella bevekelsegrunder. Teologin är ”den enda utbildningen som man kan gå nu för tiden och få bildning i klassisk bemärkelse”, filosofin ”skärper intellektet på ett sätt som jag inte mött någon annanstans” och han ställer sig tveksam till de krav på arbetslivsanknytning av all utbildning som ofta hörs idag:

Jag tycker att man ska bevara den fina akademiska traditionen av frihet och så långt det är möjligt stå emot den här – vad ska jag kalla det? – rationaliseringen av allt som heter akademi, att det alltid skall finnas en anställningsbar slutprodukt och så vidare. Det är naturligtvis viktigt att man kan få ett jobb efteråt men det är inte hela saken. Jag tycker att man måste lyfta upp det här med vikten av att bilda sig och utbilda sig. / – – / Nu är jag ju också naturligtvis humanistisk med hjärtat, men man ska få lov att bli mer än man annars hade varit även om det inte leder till en anställning och en bra lön. Man får inte driva det in absurdum, men jag vill inte att det skall försvinna och att man ska professionalisera allting. Det är i varje fall så min väg har varit, / – – / fritt intellektuell i en oerhört kreativ och stimulerande miljö. Jag är glad över att jag hade den möjligheten.

Hos denna doktorand återfinns således samma upplevelse av motsättning mellan bildningsideal och yrkesliv som också torde ha en viss utbredning inom lärarkåren. Och även om han uppvisar en större lojalitet mot traditionella humanistiska ideal än någon annan intervjuperson, kan man ändå se liknande förhållningssätt hos ett par andra personer som också gått vidare till forskarutbildningen.

En manlig doktorand, som också ägnat en stor del av sin grundutbildning på det teologiska området, har navigerat sig fram i utbildningssystemet efter sina personliga intressen utan att snegla på arbetsmarknaden. Han kom till Lund med en sökande inställning. Målsättningen var knappast att *bli något*,

utan snarare att *studera* ”för jag har väl alltid på något vis beundrat människor som läser, människor som tänker, människor som har något slags intellektuellt engagemang”. En stor fördel med de teologiska studierna var att ”vi förutsattes vara oerhört intellektuella, vilket också resulterade i att vi blev väldigt intellektuella”. Ett resultat av detta är att ”jag blir inte rädd för teori, utan jag älskar teori”. En kort tid funderade han i och för sig på att bli präst, men slog sedan dessa tankar ur hågen eftersom han varken var religiös eller upplevde något kall. Istället kom han in på forskarutbildningen i en samhällsvetenskaplig disciplin och arbetar nu med ett avhandlingsämne som valts utifrån inomvetenskapliga prioriteringar. På frågan om det borde finnas arbetslivsanknytning i högre grad inom utbildningen svarar han först att ”det borde det väl finnas överallt, på nåt sätt”, men börjar sedan resonera i motsatt riktning:

Men samtidigt tycker jag inte att universitetsutbildningen ska vara yrkesanpassad på det sättet att man läser om marknaden eller arbetsmarknaden och ställer krav på teologin, att nu ska dogmatikämnet yrkesanpassas för att man ska kunna komma in på arbetsmarknaden som bibelexeget eller så. Det tror jag inte funkar. Men vad som skulle kunna vara viktigt är faktiskt att skapa en diskussion om hur kan man använda detta utanför, för det är ju självklart så att vissa ämnen, jag menar kyrkohistoria passar inte lika bra i yrkeslivet kanske som, vad heter det, religionssociologi.

Även om frågan om arbetslivsanknytning knappast föresvävat honom själv i hans egna val avvisar han således inte explicit sådana krav, men anser snarare att de måste drivas med måtta. Och man kan undra i vilken mån han hade kunnat framhärda i denna fråga om han tvingats lämna akademien för att försöka etablera sig på någon annan arbetsmarknad som han inte var som skräddarsydd för.

Ytterligare en forskare, som disputerade i fysik strax före det att undersökningen inleddes, uppvisar en likartad inställning. Han genomgick sin grundutbildning på teknisk fysik vid LTH och har således en civilingenjörsexamen i botten. Vid sidan av fysikstudierna läste han kurser inom humaniora, framför allt drama teater film och idé- och lärdomshistoria, och antogs därefter till forskarutbildning vid ett annat lärosäte. Vid intervjutillfället var han inte bara nydisputerad utan också arbetslös, vilket dock (ännu?) inte satt några påtagliga pessimistiska spår i sinnestämningen. På frågan om han skulle önska sig mer praktiska eller arbetsmarknadsanpassade inslag på de humanistiska kurserna ställer han sig närmast oförstående:

Om jag skulle vilja arbetsmarknadsanpassa drama teater film? Nej, det är svårt att tänka sig hur man skulle göra det. Alltså, hur ska man göra ett sådant ämne så att det blir applicerbart så att man kan jobba på – vad ska vi säga? – a-kassan eller på ett företag som informatör?

Att utforma utbildningen efter behoven hos andra typer av yrken, inom exempelvis reklam som handlar mycket om bild, ställer han sig också tveksam till och menar att Konstfack är mer lämpat för sådan praktisk tillämpning än humanistisk universitetsutbildning. Sina studier i humaniora har han bedrivit för sitt nöjes skull och för att bredda sin kunskap, inte för att det ”ska ge mig någon direkt jobbfördel”.

Även om incitamenten att bejaka humanistiska ideal är relativt starka för personer som antagits som doktorander och därmed erkänts av akademien slår sådana tendenser inte igenom fullständigt. En doktorand inom ett naturvetenskapligt ämne, som bedrivit sidostudier i engelska, tyska och bibelvetenskap, har från allra första början haft ett nyttoperspektiv under sin tid i akademien. I brist på mer artikulerade framtidsplaner inledde hon sina universitetsstudier med tyska för ”det kan ju alltid vara bra att kunna mer tyska”. Sedan fortsatte hon med engelska av samma skäl: ”det kan väl aldrig vara bortkastat att kunna mer engelska!?” Därefter påbörjade hon en utbildning vid SLU, men då ”det var alldeles för lågt tempo” och hon befarade att dessa studier inte skulle ”leda till något säkert jobb eller så” avbröt hon dem efter ett år. Efter ytterligare ett par omvägar blev hon slutligen doktorand och hyser nu förhoppningar om en framtida postdoc-vistelse utomlands. Hon bedömer arbetslivsanknytningen på sina utbildningar som ”mycket dålig”, vilket alltså gäller naturvetenskap i lika hög grad som humaniora. När hon blickar tillbaka på sina studieval är hon nöjd med det mesta utom den bristande kontakten med arbetslivet.¹⁶ Att materialet på denna punkt inte är helt enhetligt förklaras rimligen av att en lång rad faktorer utöver de ovan beskrivna incitamentstrukturerna, som exempelvis kön, klass och ett flertal andra individuella omständigheter, också påverkar inställningen till studier och arbetsliv. Icke desto mindre förekommer

¹⁶ Därtill förekommer i materialet också likartade uppfattningar hos en filosofie magister med kurser i franska och filosofi, som arbetat och praktiserat utanför universitetet, såväl i Sverige som utomlands, bland annat som modell, på utställningen Bo 01, folkupplysare inom UNESCO och sedan inom administrationen vid ett annat universitet. Vid intervju-tillfället var hon på väg att bli doktorand inom det folkmedicinska området vid detta lärosäte. Hennes yrkeserfarenheter gör henne emellertid i betydligt mindre utsträckning än övriga forskarstuderande till en ren produkt av utbildningssystemet. Med sina jämförelsevis rika erfarenheter av det omgivande samhället upplever hon också universitetsvärlden som alltför sluten.

bland doktoranderna några av de personer som är allra mest benägna att försvara traditionella humanistiska ideal och, i varierande utsträckning, uppleva motsättningar mellan dessa och yrkeslivet.

Etablerad i yrkeslivet

Att framför allt bejaka humaniora för den lustfyllda bildningens skull är förvisso betydligt lättare för den som också har en examen från något annat utbildningsområde, som avlagts med sikte på att bli anställningsbar inom exempelvis ett tekniskt, ekonomiskt eller medicinskt yrke. Om man dessutom lyckats i sin strävan att etablera sig inom dessa delar av arbetslivet blir den praktiska eller yrkesmässiga användbarheten hos humanistiska studier inget brännande problem. Under insamlingens gång har vi intervjuat flera personer som faller inom denna kategori. I vissa fall kan det handla om personer med ingenjörsutbildning som bedrivit sidostudier i filosofi. I andra kan det röra det sig om individer som avlagt examen inom medicin, vård eller något annat och numera är yrkesverksamma inom dessa områden, men som parallellt med de ordinarie studierna läst litteraturvetenskap eller språk. En läkare berättar exempelvis att hon inledde sina universitetsstudier med litteraturvetenskap eftersom ”jag tyckte att det var intressant och ville läsa det”. På frågan om hon önskar sig mer arbetslivsanknytning i humaniora säger hon ”Nej, för min del spelar det ingen roll”, men berättar också att hon sedan påbörjade läkarstudierna för att dessa kunde ”trygga min framtid”. Liknande synsätt finner man hos en högskoleingenjör, som före sin tekniska utbildning studerade filosofi ”mest för skojs skull”:

Det var nog så att jag ville läsa någonting, men jag var inte redo att börja på nåt program. Jag visste inte riktigt vad jag ville göra och så där och då verkade det så himla spännande. Och det var det också, det var jättekul. Men jag tror jag såg det lite grand som någonting som inte skulle leda till så mycket utan det var mer för skojs skull och komma in lite i studentvärlden och så.

En civilingenjör med fast förankring i arbetslivet motiverar skämtsamt sina sidostudier i filosofi med att ”man har alltid kallat mig för filosofisk, så då vill man veta vad det är” och säger att ”jag läste filosofi på gymnasienivå och uppskattade det väldigt mycket och orsaken till att jag läste det var väl ren nyfikenhet”. Intellectuella värderingar dominerar hans beskrivningar av sitt förhållande till disciplinen: ”alltså, logiken inom filosofin har ju alltid varit lite fa-

scinerande” och ”jag är intresserad av politisk filosofi och dom bitarna också”. Att brist på arbetslivsanknytning skulle vara något problem föresvävar hon överhuvudtaget inte alls. En sjuksköterska med humanistiska studier i engelska, litteraturvetenskap och historia svarar skrattande nej på frågan om det förekommit någon yrkeslivsanknytning på de humanistiska kurserna, men deklarerar heller inga sådana önskemål. Litteraturvetenskapen lockade på grund av ett rent litteraturintresse, som hon följde utan tankar på framtida arbetsliv. Hon tillägger att ”man känner sig rätt allmänbildad av att ha läst det” och menar att ”engelska känns som att det alltid kommer till nytta”. Och eftersom hon har arbete är frågan om de humanistiska studiernas relevans på detta område knappast heller något bekymmer.

Hos personer som är etablerade i yrkeslivet och tidigare studerat språk tycks efterfrågan på arbetslivsanknytning av språkutbildningarna också vara relativt liten. En lärardotter inledde sina universitetsstudier med tyska då hon har tyska släktingar, är berest och under en tid varit bosatt i Wien. Hon berättar att förväntningarna på denna utbildning bland annat handlade om:

...att kunna förstå människorna, jag tänker inte bara språkligt, utan deras sätt att tänka kanske eller deras sätt att vara och hur dom uppför sig och såna här grejor, hur landet styrs och sånt. Det är klart en förväntning på språk, jag ville veta mer om det, landet och dess människor.

Senare avlade hon examen som högskoleingenjör och arbetar nu på ett företag, där hon har hand om Tysklandskontakterna. Hon anser inte att språkutbildningen var särskilt yrkeslivsanknuten, annat än kanske för blivande lärare och tolkar, men tycks heller inte uppleva något sådant behov. En likartad inställning finner man hos en person som arbetar på ett översättningsföretag och som bland annat studerat engelska och genomgått facköversättarutbildningen – studieval han gjorde på grund av ett starkt språkintresse: ”inte för att jag ville ha en viss position eller en viss lön eller ett visst jobb inom just det här fältet, utan mer för att jag skulle få lov att jobba med att uttrycka mig skriftligt och så”. Trots att han på förfrågan uppger att arbetslivsanknytning saknades i engelskan är han mycket nöjd med denna del av sin utbildning och anser att det ”i stort” knappast finns något som skulle kunna förbättras, bara möjligen ”vissa detaljer” som han emellertid inte preciserar. Samma förhållningssätt dyker även upp hos en programmerare, som utöver sin tekniska utbildning avlagt en magisterexamen i ekonomi och bedrivit sidostudier i engelska. Även denna person uppger på förfrågan att yrkeslivsrelaterade moment knappast förekom inom engelskutbildningen, men prisar den ändå utan förbehåll. Han läser

mycket engelsk skönlitteratur och engelska är dessutom koncernspråk på hans nuvarande arbetsplats, varför nyttan med språket är självklar även förutan särskilda inslag som syftar till att öka denna.

Att lyckas i arbetslivet förefaller således skapa svagare incitament att begära arbetslivsanpassning av sina sidostudier i humaniora. Om man dessutom fullgjort en yrkesinriktad examen inom ett annat område kommer kraven eller arbetslivsanknytning snarare att riktas mot denna utbildning. Under sådana omständigheter utgör de humanistiska certifikaten sällan en oundgänglig resurs på arbetsmarknaden, vilket emellertid inte innebär att kompetenser och färdigheter från detta område skulle sakna relevans i yrkeslivet. Ju mer man fördjupar frågorna på denna punkt, desto oftare förefaller intervjupersonerna faktiskt upptäcka en praktisk användbarhet i de kunskaper de tillgodogjort sig inom humaniora. Men eftersom de har lyckats på arbetsmarknaden och då i första hand varit beroende av de kompetenser som förvärvats via de ordinarie studierna kan de lättare ta sig råd att bejaka bildningsaspekterna och det lustfylla med humaniora.

Även om personer som är etablerade i yrkeslivet sällan tycks uppleva humanioras bristande arbetslivsanknytning som problematisk uppvisar mönstret ändå en viss komplexitet. På en direkt förfrågan uppger exempelvis en utexaminerad sjukgymnast med tidigare studier på Öst- och Sydöstasienlinjen att ”i och för sig skulle det nog behövts mer, *när du nu tar upp det*”, men det tveksamma svaret förefaller snarare framkallat av intervjuarens fråga än av något djupt upplevt behov. En person med civilingenjörsexamen och ett flertal humanistiska och samhällsvetenskapliga kurser i bagaget har också utvecklat en passion för studier som inte vill slockna trots att hon numera är etablerad som inköpare inom den offentliga sektorn och förefaller trivas med sitt yrke. Hon reser mycket, såväl i arbetet som privat, och berättar att humanistisk bildning är en stor fördel i kontakterna med folk i andra länder. På grund av sina intressen genomgår hon därför småkurser på fritiden för nöjes skull. Hon beklagar den senaste tidens nedskärningar i kursutbudet och anser att ”universitetet i Lund också fortsättningsvis ska ge kvällskurser för yrkesverksamma”. Vidare påpekar hon att ”man från universitetets sida faktiskt också behöver tanka ner kunskap från yrkesverksamma” och anser att ”man kanske varit lite mer lyhörda på Malmö högskola till exempel”. Även om man här möter ett visst önskemål om arbetslivsanknytning efterlyser denna informant i ännu högre grad ett utbud av små kvällskurser så att man inte utestängs från utbildningssystemet efter examen. Hennes bildningsintresse är uppenbart och hon har inga som helst problem att se en praktisk relevans i humanistiska studier.

Svårigheter på arbetsmarknaden

Om ett lyckat inträde i yrkeslivet skapar svagare incitament att kritisera sin utbildning för bristande arbetslivsanknytning eller för att den inte befördrar anställningsbarhet förhåller det sig annorlunda med de personer som, i varje fall vid intervjutillfället, hade en problematisk relation till yrkeslivet. Arbetsituationen hinner i och för sig ofta förändras många gånger under de yrkesverksamma åren, men periodvis kan upplevelsen av motgångar vara mer eller mindre betydande. Om man efter en längre period som arbetssökande haft svårt att etablera sig eller att finna jobb som motsvarar ens utbildning och kompetenser sporrar man lättare till kritiska förhållningssätt. En av informanterna har en ovanligt mångfacetterad bakgrund. Han började på grundskolelärarutbildningen men hoppade efter en tid av för att börja arbeta. Därefter återgick han till utbildningssystemet och avlade en fil. mag. i geografi, en fil. kand. i historia och håller på att komplettera med juridik för att i slutänden avlägga ytterligare en examen, en kandidatexamen i finansiering. Sedan fem år är han offentliganställd och sysslar med ekonomiska göromål. Till en början var arbetsuppgifterna stimulerande, men efterhand har det praktiska rutinarbetet alltmer tagit överhanden. Han beskriver dessa uppgifter som ”sekretärrjobb, sånt här basic” och upplever dem som alltför okvalificerade för att matcha hans faktiska kompetenser. ”Jag känner att jag kan detta nu”, säger han och tillägger att han i själva verket skulle vilja arbeta med kvalitetsfrågor ur ett ekonomiskt perspektiv. I sina reflektioner över utbildningen dominerar kritiska förhållningssätt. Han anser att universitetsstudierna ofta hade en alltför teoretisk karaktär och att det borde vara ”lite av universitetets överlevnad att i alla aspekter kunna koppla ihop praktik och teori” eftersom risken annars blir att man ”bara snöar in sig för mycket på teoretiska studier” och universitetet förvandlas till ”en klubb för inbördes beundran”. Han bedömer de praktiska momenten i de humanistiska utbildningsdelarna som ”beklämmande dåliga” och hävdar att studierna blir meningslösa utan praktik, eller enbart till ”för att någon ska försörja sin avdelning med studenter som liksom inte kan vara till någon nytta”. Alla dessa negativa erfarenheter till trots har han uthärdat länge i utbildningssystemet. Vid intervjutillfället hade han avlagt hela 370 poäng och siktade alltså på att inom kort fullfölja en tredje examen.

En annan person var vid intervjutillfället just på väg att flytta till Stockholm för att påbörja ett nytt arbete som handläggare inom den offentliga sektorn som väl motsvarade hennes utbildning, vilket hon såg fram emot. Hennes väg dit hade emellertid varit törnbeströdd. Ett starkt intresse för politik fick henne att först avlägga en pol. mag. i statsvetenskap och därefter en fil. kand. i mänskliga rättigheter. Den senare blev frukten av förlängda studier eftersom

hon inte fick arbete efter sin första examen. Hon praktiserade också en tid på en frivilligorganisation för att få arbetslivserfarenhet och tvingades då delvis försörja sig på sina egna besparingar. Därtill hade hon under en tid anställning med okvalificerade arbetsuppgifter utan någon som helst anknytning till hennes högre studier. Hon uppskattar att hon tvingades söka mellan femtio och hundra arbeten innan hon till slut lyckades få napp och säger att dessa ansökningar oftast bara resulterade i ett tack för visat intresse, ibland inte ens det. Kopplingarna mellan studier och arbetsliv är enligt hennes uppfattning alldeles för svag inom både humaniora och samhällsvetenskap och de bekymmersamma erfarenheterna som arbetssökande har stärkt hennes uppfattning att praktikinslag borde finnas i all utbildning.

En helt annan typ av kritisk respons möter man hos en person som erövat tre examina, en inom vardera juridik, ekonomi och humaniora. På det sistnämnda området har han erhållit en fil. kand. med latin som huvudämne och därtill också studerat tyska, religionsvetenskap och kinesiska. Det handlar alltså i hög grad om klassiska bildningsområden, där särskilt huvudämnet latin knappast valts med yrkeslivet i fokus. Trots sin gedigna studiebakgrund har han haft svårt att få anställning efteråt, men i gengäld försörjt sig via spekulation i värdepapper. Då försöken att etablera sig på arbetsmarknaden inte burit frukt har han nyligen startat ett eget konsultföretag med inriktning på det ekonomisk-juridiska området. De negativa erfarenheterna av arbetsmarknaden har emellertid inte gjort honom särskilt kritiskt sinnad gentemot utbildningssystemet eller dess eventuella brist på arbetslivsanknytning. Tvärtom hyllar han i hög grad humanistiska bildningsideal och menar att latinstudierna gett honom en ”ökad förståelse för allting” och en ”historisk överblick” som han haft stor glädje av, även om han har svårt att precisera vad denna består i. Kritiken riktas snarare mot omvärldens låga värdering av bildning. Jurister utan humanistiska perspektiv ter sig ”lite trångsynta ibland”, liksom svenska advokatbyråer, som inriktar sig alltför snävt på juridik. ”Bildning och lärdom blir mer uppskattat i, ja i England eller Frankrike”, tillägger han och säger att han skulle kunna tänka sig att verka mer utomlands.

Även om den empiriska världen, som redan påpekats, alltid är mer mångfacetterad än teoretiska förenklingar kan ge sken av tycks erfarenheterna av arbetsmarknaden och yrkeslivet på det hela taget skapa vissa incitament som inte sällan präglar inställningen till utbildning, arbetslivsanknytning och anställningsbarhet i olika riktningar. Osäkerhetsfaktorn på arbetsmarknaden är större inom traditionellt humanistiska verksamhetsområden, som kulturlivet, journalistiken och forskarsamhället, där vikariat, frilansande, projektanställningar eller andra tidsbegränsade former har stor utbredning, i synnerhet hos yngre

generationer. Det finns anledning att tro att denna osäkerhet präglar förväntningarna på vad en utbildning kan användas till på arbetsmarknaden, likväl som individers faktiska framgångar eller motgångar i yrkeslivet retroaktivt påverkar deras förhållningssätt till sin utbildning. En lyckad etablering i arbetslivet gör det då lättare att skriva under på humanioras ideal och värderingar och stimulerar därmed till ett relativt konfliktfritt förhållningssätt till utbildningen, något som kan bli ännu mer påtagligt om man själv släpps in i forskarsamhället. Samtidigt medför forskarbanan emellertid också en otrygg framtid, som kan bidra till att förklara avvikelser från detta mönster. För den händelse de humanistiska studierna genomförts vid sidan av en yrkesinriktad och i så måtto mer ”nyttig” utbildning har humaniora kanske aldrig heller betraktats som någon framtidsinvestering överhuvudtaget, vilket framkallar lägre krav på arbetslivsanknytning.

Negativa erfarenheter av arbetsmarknad och yrkesliv tycks däremot skapa starkare grogrund för kritiska förhållningssätt. Inte sällan riktas dessa mot den genomgånga utbildningen, som då gärna anklagas för att ta för lite hänsyn till studenternas framtida behov av praktiska färdigheter. Enkätundersökningen har också inbringat data som bekräftar etableringens betydelse för uppfattningarna om utbildningens brister och förtjänster (jfr bilaga C: figur C.5a–C.5b). Personer med kvalificerade arbeten ger överlag högre betyg åt den färdighetsträning utbildningen innehållit än dem som uppger att deras jobb inte ställer krav på högre studier, vilket framför allt är tydligt bland renodlade humanister. Här ser vi åter hur ett lyckat inträde i yrkeslivet skapar större benägenhet att framhålla utbildningens goda sidor, medan motgångar stimulerar kritiska attityder. Som det sista exemplet visar kan kritiken i något enstaka fall dock istället ta humanioras parti mot en värld som sätter för lågt pris på bildning. För att höja detta pris behöver humanistiska utbildningar göra studenterna bättre rustade för livet efter examen. Därtill skulle utbildningsarrangörerna vara betjänta av mer kunskap om vad humanistisk bildning faktiskt kan användas till i yrkeslivet.

3. Humanioras roll i utbildningen

I det här kapitlet skall vi undersöka varför informanterna har valt att läsa humanistiska ämnen, hur de har förlagt sina studier i utbildningen och hur de förhåller sig till dessa när de idag blickar tillbaka. Statistik framtagen under projektets första fas (jfr bilaga A) ger vid handen att det finns en rad mönster vad gäller studenters val av humaniora.

Humaniora rymmer ett brett spektrum av ämnen och discipliner som skiljer sig en hel del från varandra. Rent generellt söker sig studenterna knappast till universitetet för att förkovra sig i humanistiska studier i största allmänhet. Snarare lockas de flesta av specifika ämnen och kurser. I detta kapitel problematiseras studenternas val med utgångspunkt i om det är språkvetenskapliga, historisk-filosofiska eller teologiska studier som i första hand bedrivits. En annan faktor som är viktig att beakta handlar om när i studieförloppet informanterna väljer att läsa humaniora. För det första finns det ett relativt stort antal studenter som inleder sina universitetsstudier med humaniora. Av dessa är det många som sedan går vidare till andra sektorer inom utbildningssystemet. För det andra finns det en grupp som väljer att studera humaniora någon gång under loppet av en annan utbildning, antingen i samband med ett avbrott i den ordinarie utbildningen eller parallellt med kurserna på ett regelrätt program. Det tredje mönstret är att man övergår till humaniora efter det att man avlagt examen inom något annat område. Därtill kan, för det fjärde, en grupp studenter urskiljas som ganska spritt, både före, under och efter en annan utbildning, genomgått humanistiska kurser. Genom att belysa hur de intervjuade personerna motiverar sina studieval vill vi åskådliggöra mönster och kontraster vad gäller deras vägar inom det humanistiska fältet samt vad valet av humaniora, dess ämnen och institutioner har betytt för dem.

Ett sökande förhållningssätt

Det moderna samhällets differentiering i alltfler sektorer och delområden avspeglas inte minst i utbildningssystemet. För bara några decennier sedan fanns i Sverige ett fåtal universitet och ett centraliserat utbildningsväsen. Idag är den högre utbildningen mer decentraliserad, universiteten och högskolorna har blivit fler, antalet utbildningar ökat och blivit alltmer diversifierade. En konsekvens av detta är att studiemöjligheterna flerfaldigats samtidigt som utbildningssystemet blivit svårare att överblicka. Parallellt med denna utveckling

ökar det moderna samhällets individualisering. Var och en har, i högre grad än tidigare, ansvar för att forma sitt eget liv och sin egen framtid, vilket i sin tur banat väg för en mer reflekterande individ som förväntas begrunda alla val och väga olika alternativ mot varandra. Den förre rektorn vid Lunds universitet, Håkan Westling, framhåller i utredningen *Börjar grundbulten rosta?* (1999) att den traditionella synen på universitetens roll väsentligen har förändrats under de senaste decennierna. Från att enbart ha setts som en institution som förmedlar kunskap ska universitetet nu även bidra till ”att utveckla studenterna som individer” (a.a.:55)

Mot denna bakgrund blir det intressant att lyfta fram en tendens i materialet som tyder på att många påbörjar akademiska utbildningar utan att ha några klara mål eller uttalade föreställningar om vart studierna skall leda. Generellt kan vi finna ett sökande förhållningssätt till universitetsstudier i intervjuaterialet. Detta fenomen fångas väl av en manlig informant med socio-nomexamen som inledde sina akademiska studier med att läsa engelska: ”Ja, det var väl en sån här klassisk ’jag vill plugga, men jag vet inte riktigt vad’”. En kvinnlig informant studerade i flera år kurser som kulturvetenskap, arkeologi och etnologi eftersom hon fann dessa ämnen intressanta och uppger att hon först långt fram i studiegången funderade på vart utbildningen så småningom skulle leda och i samband med det valde statsvetenskap. Ett sökande förhållningssätt till studierna är således vanligt och mycket tyder på att personliga preferenser och intressen styr mer än exempelvis råd från studievägledare beträffande arbetsmarknadens villkor, framtida löneutveckling och möjlighet till anställning inom vissa branscher.

De flesta informanterna har påbörjat utbildning vid universitetet direkt eller kort tid efter att de fullgjort gymnasiet. Många har befunnit sig i ungdomsperioden, en epok som idag tenderar att förlängas. Under denna tid är ett sökande förhållningssätt mera tillåtet och ofta förväntas det inte heller att beslut som då tas i anslutning till studier och utbildning ska vara definitiva och livsavgörande. En doktorand inom den samhällsvetenskapliga fakulteten som började sina akademiska studier med att läsa teologi uppger till exempel att: ”Det var aldrig meningen att jag skulle gå hela programmet”. En manlig sjukgymnast som påbörjat ett flertal humanistiska kurser utan att fullfölja dem anger som ett av skälen till sin vagabondliknande bana genom de första åren på universitetet att han var ”omogen” och ”inte motiverad”.

Att välja historisk-filosofiska och teologiska ämnen

Bland de informanter som studerat inom ramen för den historisk-filosofiska sektionen kan vi skönja klara tendenser till att ämnesvalen kortsiktigt tillgodoser individuella intressen, preferenser och önskningar. Valen motiveras då mer av det utbyte som erbjuds på ett personligt plan än med tanke på att studierna skall utgöra en byggsten i en framtida karriär eller yrkesverksamhet. Ett flertal informanter har studerat filosofi vilket också är ett av de vanligaste sidosämnen bredvid andra utbildningar och program. Inte oväntat appellerar filosofiämnet till personer med intresse för existentiella frågor. En pol. mag. med språkstudier i sin utbildning motiverar sitt val av filosofi med att: "Man var väl i den åldern att man funderade mycket".

Nöje och intresse är återkommande motiv som uppges för att studera andra historisk-filosofiska ämnen. En läkare med omfattande sidostudier såväl inom humaniora som samhällsvetenskap berättar att den första kurs hon läste vid universitetet valdes därför att ämnet var det mest "lustfyllda". När hon senare bestämde sig för att utbilda sig till läkare fortsatte hon att läsa "spännande" kurser vid sidan om de ordinarie studierna för nöjes skull. Samma attityd redovisar en nydisputerad fysiker, med studier av drama, teater, film och idé och lärdomshistoria bakom sig, som säger att "Ja, men det är ju roligt också". En folkrättsjurist med sidostudier i historia berättar att hon alltid varit så intresserad av ämnet att hon skulle ha kunnat tänka sig att läsa det på egen hand. Likaså uppger flera av dem som har studerat litteraturvetenskap att de valt ämnet därför att det alltid intresserat dem. Att få en "mjukare betoning på livet" och "underhållning" var huvudsakliga motiv för en civilingenjör att läsa detta ämne.

I något fall ger man explicit uttryck för att personliga preferenser och omedelbara önskningar prioriterats i ens studieval framför arbetsmarknadsmässiga överväganden som kunde ses mer rationella med tanke på framtida yrkesliv och försörjning. En arkitekt som även har en magisterexamen i konstvetenskap fick söka flera gånger innan hon slutligen antogs till den för henne så eftertraktade yrkesutbildningen. Under denna väntan funderade hon på att utbilda sig till lärare i matematik och fysik, men fann att detta inte passade henne. Istället föll valet på enstaka kurser i konstvetenskap och historia i väntan på att komma in på arkitektutbildningen, ämnen hon valde med utgångspunkt i sina egna personliga preferenser: "Nej, det var liksom därför att det är där mina intressen ligger /.../. Jag har alltid målat och hållit på med sånt också. Så det var egentligen det enda jag kunde tänka mig att läsa." Väl färdig med studierna mötte intervjupersonen en mycket bister arbetsmarknad för arkitekter,

men kunde tack vare sin ämneskombination få ett arbete på ett företag som ägnade sig åt att restaurera äldre byggnader.

Teologiämnena är speciella i det avseendet att de berör existentiella och livsavgörande frågor såsom livet, döden, vårt mänskliga ursprung och tillvaron på jorden. Som universitetsdiscipliner rymmer de dessutom det spänningsfält mellan tro och vetande som finns inbyggda i de teologiska resonemangen. Att de utbildningar som ges vid Theologicum har en viss dragningskraft på människor som vill fördjupa sig, eller få ökad insikt, i existentiella frågor finner vi också spår av i intervjuerna. Samhällsvetardoktoranden berättar exempelvis att ett intellektuellt intresse ”för den nyandlighetsvåg som svepte igenom Sverige i mitten av 90-talet” drev honom att söka in på teologprogrammet. En doktorand i teologi berättar att han växte upp i ett religiöst hem och ville nå djupare insikter inom teologins problemområden:

Jag kom från en kristen bakgrund och frikyrklig bakgrund, så jag hade väl alltid haft nära till de frågorna. Och sedan upptäckte jag alltmer att jag ville fördjupa dem och inte stanna på allt för låg nivå. Också växte den känslan att jag borde nog söka mig till akademiska studier av något slag inom de ämnena. Teologi var en given naturlig grej, tänkte jag.

Religionens betydelse för den politiska mobiliseringen och identitetsskapandet i vår samtida värld anges också som motiv. Den ovan citerade doktoranden uppger att det är intressant att studera de världspolitiska händelserna ur ett ”kristet perspektiv”. En blivande präst som i många år studerade samhällsvetenskap med målsättningen att bli freds- och konfliktforskare läste religionshistoria just med avseende på att det skulle komma till nytta inom detta yrke. Ett liknande motiv uppges av en intervjuperson med lärarexamen som senare skaffat sig ekonomutbildning.

Etik är ett populärt ämne bland såväl studerande som redan yrkesverksamma inom människovårdande områden såsom läkare, sjuksköterskor och psykologer. En informant som har läst etik i kompletterande syfte utbildade sig först till sjuksköterska men har senare omskolat sig till psykolog. Hon uppger sig vara nöjd med den medicinska kompetens som erbjöds inom ramen för sjuksköterskeutbildningen. Dock ansåg hon det vara av stor vikt att få insikt och kunskap om etiska spörsmål, riktlinjer och principer, samt att detta var dimensioner av relevans för den praktiska yrkesverksamheten som helt enkelt behövde kompletteras.

Språk – en säker investering?

Språket är en förutsättning för kommunikationen människor emellan och tvivels utan är kunskaper i främmande språk nödvändiga för att kunna kommunicera och föra ett samtal över kulturella och politiska gränser. Därtill rymmer språken sociala och kulturella dimensioner varför färdigheten i att behärska ett främmande språk ofta anses vara nyckeln till att förstå en kultur. De moderna språken har ett uppenbart praktiskt användningsområde vilket skiljer dem från de klassiska där den praktiska nyttan inte framstår som lika självklar. Då språkvetenskapliga studier till övervägande delen syftar till att öva upp färdigheten att behärska ett språk skiljer de också ut sig från de historisk-filosofiska och teologiska ämnena. Språket är en färdighet som kan förväntas ge en praktisk användning i framtiden och ses därför som en säker investering att spendera sin utbildningstid i. Denna dimension kommer mycket tydligt till uttryck i intervjumaterialet.

En kvinnlig informant som numera är doktorand i ett naturvetenskapligt ämne inledde sina universitetsstudier med tyska och engelska. Hon hade inga fastslagna framtidsplaner, men var tidigt klar över att hon ville studera vidare på universitetet istället för att arbeta med ”något sådant här som man inte har någon utbildning för liksom”. Även om hon tyckte att dessa ämnen var ”roliga” och ”intressanta” förefaller det starkaste motivet ha varit att kunskaper i språk ”aldrig kan vara bortkastade”. Föreställningen att studier i språk är en lönsam investering framträder hos flera av informanterna när de i intervjuerna uppmanas att motivera sina studieval. En sjuksköterska som även har läst engelska och litteraturvetenskap berättar till exempel:

Att det blev just engelska var för att jag hade varit i England och så resonerade jag att engelska kan alltid vara bra att ha. Vad man än skall arbeta med så är det alltid bra att vara bra på engelska.

Bilden nyanseras genom att ett antal informanter uppger mindre instrumentella motiv för sina studieval. En högskoleingenjör som studerade tyska innan den tekniska utbildningen påbörjades betonar i och för sig det användbara i att behärska språk, men framhåller även sociala och personliga orsaker till sitt val. Språkkunskaperna behövs för att kunna kommunicera med utländska släktingar och på förfrågan från intervjuaren håller hon med om att en rad företeelser utanför arbetslivet motiverade hennes val: ”Det är väl mer att jag tyckte det var roligt.” En informant som idag är verksam som programmerare berättar att ”Jag ville verkligen bli bra på engelska”, men tillägger också att ”man har ju alltid nytta av det”. I något fall har det varit språket i sig som

lockat till akademisk skolning. En informant som läst statsvetenskap och dessutom har en magisterexamen i engelska var vid intervjutillfället anställd som internationell samordnare på en större förvaltning. Hon motiverar valet att studera engelska med att hon var intresserad just av detta språk, dess struktur, sammansättning, semantik och ordföljd. Härtill uppger informanten att något annat språk, exempelvis svenska, aldrig varit av intresse för hennes del att fördjupa sig i. Också för de klassiska språken kan användningsområden spåras. Den tidigare citerade juristen med ekonomutbildning samt kandidatexamen i språk med latin som huvudämne gjorde sitt val av ”personligt intresse” och säger att ”nyttan kommer automatiskt”. Bland annat har han kunnat skriva en uppsats i romersk rätt baserad på latinska texter.

Sammanfattningsvis kan vi se en tendens bland språkstudenterna att motivera sina val med ämnets användbarhet, vilket skiljer dem från de alumner som bedrivit historisk-filosofiska eller teologiska studier, som snarare föranleds av ”intresse” eller ”nöje”. En grundläggande skillnad är således att språkstudierna betraktas som en säker framtidsinvestering, även om man inte vet vart de till sist skall leda, medan historisk-filosofiska studier snarare motiveras av sin omedelbara tillfredställelse.

Krav och förväntningar

Den som genomgår en utbildning måste leva upp till dess krav. Det torde råda konsensus om att sådana krav skall ställas. Däremot varierar uppfattningarna om vad som är rimligt att förvänta sig av studenterna. Hur ställer sig de före detta studenter vi intervjuat till de humanistiska utbildningarnas kravnivåer, organisation och utformning? Har dessa faktorer inverkat på deras utbildningar och i så fall på vilket sätt?

Tidigare undersökningar ger vid handen att studenter inom juridiska, tekniska och naturvetenskapliga utbildningar på förfrågan generellt anger ett högre kravindex än exempelvis de som studerar samhällsvetenskap och humaniora. En annan aspekt av studiernas utformning och organisation är att man i flera studentbarometrar pekat på det låga antalet lärarledda undervisningstimmar som ett problem. I *Studentbarometern: humaniora* (2003) framhålls det låga antalet schemalagd undervisning som ett ”kvalitetsproblem”. Inte mindre än 44 procent av de tillfrågade studenterna ansåg att undervisningsstödet är för litet i de humanistiska utbildningarna. Dessutom visades att studenter inom HT-sektorn bedriver självstudier i samma omfattning som studenter på exempelvis LTH, trots att de senare har mycket mer schemalagd

undervisning.¹⁷ Resurstilldelning inverkar i hög grad på dessa skillnader och bidrar till att utbildningar inom till exempel teknik och medicin får en betydligt mer strukturerad och styrd studiegång än inom humaniora eller samhällsvetenskap.

En relativt stor andel av de intervjuade personerna hävdar att de inte har behövt lägga ned något större arbete för att erhålla betyget godkänt när de studerat humaniora. En manlig sjukgymnast som läst flera humanistiska ämnen berättar till exempel om hur man kunde klara sig genom olika examinationer och tentor trots en väldigt blygsam arbetsinsats:

Jag tycker det är rätt, ganska låga krav, ja. Ofta så tyckte jag inte man behövde läsa förrän en 4–5 dagar innan en fempoängstenta, och så klarar man ändå tentan. Och då är kraven alldeles för låga.

Åter andra informanter pekar på att relativt många studenter har åtaganden vid sidan om studierna, även om de läser på heltid, och ändå klarar sig med någorlunda goda resultat. En person med lärarexamen som även studerat ekonomi framhåller att om ”hälften av studenterna på exempelvis grundskolelärrarlinjen gör annat och jobbar vid sidan av” och ändå kan klara sig genom utbildningen med goda resultat måste något vara ”fel”.

När antalet lärarledda timmar är litet förutsätts studenterna själva ta ett större ansvar för studierna. En kritisk synpunkt som nämns av informanterna är att studenter inte alltid själva klarar av att genomföra de arbetsinsatser som förväntas. En läkare med sidostudier i bland annat litteraturvetenskap uttrycker exempelvis sin besvikelse över att seminarieverksamheten inom denna disciplin inte ”gav så mycket tillbaka” eftersom andra kursdeltagare inte hade förberett sig tillräckligt väl och diskussionerna därmed uteblev:

Ja, det som var mest tydligt var ju den litteraturvetenskapliga kursen jag läste på var heltid, men där var det ju slående hur lite folk gjorde ändå, fast man läste på heltid. Det var få som hade läst böckerna och även om man bara träffades två gånger i veckan eller vad det var, så var det ändå dålig uppslutning bland kursarna.

¹⁷ Enligt *Studentbarometern: humaniora* (2003:17ff.) erbjuds en student inom den humanistiska fakulteten i genomsnitt 8 undervisningstimmar per vecka. Räknas programutbildningar bort får en student inom den historisk-filosofiska sektorn i genomsnitt 5 timmars lärarledd undervisning i veckan på A- och B-nivå, medan språkstudenter på motsvarande nivå i genomsnitt får 6 timmar. Detta är en väsentlig skillnad mot LTH, där den högsta registrerade undervisningstätheten är 22 timmar per student och vecka. Samtidigt uppger studenter såväl inom humaniora som vid LTH att de i genomsnitt lägger ned 17 timmar per vecka på självstudier.

Då informanterna i de allra flesta fall bedrivit studier inom mer än en fakultet kan många av dem bidra med jämförande reflektioner över hur studieorganisationen påverkat dem. En aspekt som flera av dem har synpunkter på är tempot och studietakten på de humanistiska utbildningarna. En intervjuperson med civilingenjörsexamen gjorde studieavbrott från de ”krävande” studierna på LTH för att läsa litteraturvetenskap i syfte att, som tidigare angetts, få det något lugnare en tid. Även om studierna i litteraturvetenskap ”gav mycket tillbaka” anser hon att det var ”en väldigt låg nivå” på kurserna samt att tempot var makligt och gör uppskattningen att arbetsbelastningen var ”mellan hälften och en tredjedel” av vad den är på tekniska utbildningar. En liknande uppfattning uttrycks av en tidigare citerad ekonom med lärarutbildning i botten som understryker att det på ekonomiutbildningen fanns mer fasta krav på deadlines och att uppgifter skulle lämnas in i tid.

En sjukgymnast inledde de akademiska studierna med att läsa musikvetenskap samt kulturvetenskap och därtill en lång rad kurser som aldrig fullföljdes. När han efter en tid bestämde sig för att söka till sjukgymnastprogrammet vände det. Resultaten blev goda och informanten klarade av att färdigställa utbildningen inom den stipulerade tidsramen. När han jämför de båda utbildningarna framhåller han hur sjukgymnastprogrammets mer styrda studieform också gav stadga åt studierna:

Sen är det också skillnad, om man tittar på kurserna som jag gick där [på humaniora], så hade man kanske föreläsningar ett par tre gånger i veckan, två gånger 45 minuter eller någonting. Och den första terminen på sjukgymnastutbildningen så var det föreläsningar från åtta till fem, och sen pluggade man till elva, tolv kanske, plus alla helger. Så att det gick ju inte att lata sig om man ville vara kvar.

Ytterligare en sjukgymnast som tidigare studerat på Programmet för Öst- och Sydostasienkunskap med inriktning mot kinesiska ger uttryck för att ett system där ett stort mått av självstudier förväntas kan te sig svårforcerat genom att man blir så mycket utlämnad åt sig själv. De intryck av universitetet som informanten fick när hon studerade på detta program var att det var en väldigt ”tuff” värld att nalkas i det avseendet att gemenskapen brast och konkurrensen blev mycket hård mellan studenterna. På den mer strukturerade sjukgymnastutbildningen menar informanten istället att studenterna svetsades samman.

Bilden av humaniorastudier som mindre krävande nyanseras något av en socionom som vid intervjutillfället var i färd med att omskola sig till gymnasielärare i engelska och italienska. Han hävdar att språkstudierna är ”mycket,

mycket hårdare” än vad socionomutbildningen var. Framförallt är det kurserna i engelska som har varit krävande:

De kurser i engelska jag läste här i Lund, det var 40 poäng, alltså B-nivån och C-nivån. Och det var ett grymt tempo på dom, kan jag säga, det var ju sällan man kände att man gick till en föreläsning utan att det var motiverat att gå dit.

På italienskan är inte litteraturfordringarna lika omfattande. Antalet skönlitterära böcker som läses uppger han vara i genomsnitt tre till fyra per termin mot tioalet i engelska. Informanten antar att det kan ha att göra med att engelska är ett enklare språk för nordbor då vi är ”uppvuxna” med det på ett annat sätt än italienskan.

Ytterligare en aspekt är att flera informanter framhåller att de själva tvingats bli mer strukturerade och disciplinerade när de studerat humaniora och sedan haft nytta av detta i studier på andra områden. En kvinna med examen i statsvetenskap och förvaltningsrätt samt åtskilliga humanistiska kurser i bagaget hävdar att organisationsförmåga är en ”förutsättning” för att klara av studierna. Även doktoranden vid den naturvetenskapliga fakulteten pekar på att dessa förmågor utvecklades under den tid hon läste vid humanistisk fakultet:

Jag tycker att språken gav mig disciplinen att sätta mig ned och läsa ifatt varje dag. Man hade förberett sig till föreläsningarna, läst si och så många sidor i boken, så att man slapp sitta och vrålplugga två dagar innan tentan. På det viset har ju språken påverkat mig. Att jag har fått disciplinen att beta av efter hand och inte sitta där några dagar innan tentan och inte ha gått igenom materialet.

En kvinnlig civilingenjör som idag arbetar som inköpschef med stort ansvar för att själv lägga upp arbetet uttrycker sin uppskattning över den friare strukturen i de humanistiska utbildningarna. Också denna informant menar att man tvingades till självdisciplin under humaniorastudierna och är, till skillnad från flera andra informanter, kritisk till den hårt styrda utbildningen vid LTH, som hon betraktar som ett tecken på låsta tankebanor och dålig anpassning till arbetslivet:

Ja, jag tror att civilingenjörsutbildningen i mångt och mycket har levt kvar lite i det här 60-talstänket. Man utbildas för industrin och så ser inte verkligheten ut sen... Så det var ju som någon fortsättning på gymnasiet med schemalagda tider.

När studierna baseras på självstudier innebär det också ett steg ut i vuxenlivet. Inköpschefen anser att antalet schemalagda timmar åtminstone på den tiden hon läste humaniora var tillräckligt, även om hon efterlyser en högre grad av tillgänglighet från lärarnas sida.

Progressionens betydelse

En annan aspekt som framkommit när informanterna beskrivit det låga tempot inom humaniora är att vissa moment på kurserna tycks betydligt lättare att klara av än andra. De inledande kurserna som bygger på föreläsningar med tentor förefaller relativt enkla att ta sig igenom. I varje fall för den student som låter sig nöja med att nått och jämnt klara betyget godkänd. Flera informanter påtalar emellertid att en mycket mer betydande arbetsinsats krävs för att nå resultatet väl godkänd. Dessutom blir studierna mer svårforcerade på de nivåer där kraven på uppnådd progression blir tydliga. De som inte lärt sig att hantera det fria systemet gallras ut när moment introduceras som bygger mer på självständighet och kapacitet att kunna organisera och strukturera upp sitt arbete på egen hand och där lärarna måste kontaktas på studentens eget initiativ. Den manlige sjukgymnasten intar en ”självkritisk” hållning när frågan ställs och säger att ”det är mycket självdisciplin som har brustit”. Dessa moment beskrivs ibland som svårare även av studenter som har klarat av dem. En arkitekt som har studerat konstvetenskap upp till magisternivå berättar att hon upplevde uppsatsarbetet som krävande och ger samtidigt uttryck för att först på denna nivå förstått innebörden av ett akademiskt förhållningssätt:

Medan på C-uppsatsen då fick jag verkligen liksom, hon var väldigt hård och petig också, och hon märkte ju, min handledare, att jag var väldigt ambitiös, och när hon sporrade mig så blev det ju ännu mera. Så att vi sporrade väl varandra. Så att det var nog först på C-kursen som jag riktigt förstod vad det här handlade om.

Intervjumaterialet pekar på att många menar att kravnivåerna inom humaniora, bland annat genom en friare organisation och ett färre antal lärarledda undervisningstimmar är lägre ställda än inom andra fakulteter. Det måste emellertid framhållas att det finns skillnader i hur studierna organiseras och i hur tydligt kraven ställs beroende av disciplin och kursernas nivå. Ett antal informanter har uppgett att de haft eller övat upp förmågan till självdisciplin genom det stora mått av självständighet och organisationsförmåga som studier inom humaniora i regel kräver. Materialet tyder emellertid på att flera stu-

denter kommer till korta inom ramen för de humanistiska utbildningarna då de inte får det stöd och den vägledning som krävs för att kunna avläsa de koder och spelregler som på sikt leder till framgångsrika studier.

4. Humanistiska färdigheter

Kursplaner och kompetenser

Ett kompletterande mål för all utbildning inom det humanistiska området är att korrekt använda svenska språket i tal och skrift.

För all utbildning inom området Humaniora och Teologi är ett kompletterande mål att den studerande ska uppnå god förmåga i språkbehandlingen vad gäller såväl skriftlig som muntlig presentation.

Detta är exempel på standardformuleringar som utbildningsarrangörer på HT-området ålagts att införa i sina kursplaner för att kunna få dem godkända på fakultetsnivå. Samma skrivningar har använts över hela området, varför även utbildningar i främmande språk – i varje fall officiellt – innehållit krav på korrekt bruk av svenska språket.¹⁸ Den studierektor som händelsevis råkat skicka in en plan till beslut som inte levt upp till dessa målsättningar har kunnat räkna med att få den återremitterad för komplettering eller, alternativt, godkänd endast under förutsättning att språkmålet läggs till. Den första meningen är en något äldre variant som varit förhärskande under åtminstone 1990 och början av 00-talet, medan den senare gällt under de senaste åren före Bologna-processens implementering, som ju innebär en revidering av alla kursplaner i enlighet med nya riktlinjer.¹⁹ Formuleringar av denna typ torde ha ingått i planerna för alla kurser som genomgått av intervjupersonerna i denna undersökning.

Dessa språkmål är exempel på färdigheter som studenterna ska tillgodogöra sig genom sina studier inom humaniora och teologi. Utöver ”korrekt” eller ”god förmåga” i språkbruk och presentation innehåller kursplanerna också

¹⁸ Detta motiverades dels av att modersmålet tjänar som redskap för att analysera främmande språk och därtill av att översättning av ett främmande språk förutsätter god förmåga vad gäller det egna idiomet.

¹⁹ Det är idag inte så lätt att spåra ursprunget till dessa standardformuleringar. Den första torde ha införts någon gång under linjenämndernas tid 1977–93 och den senare 2004. De har i vederbörlig ordning fastställts på områdesnivå. Att döma av de faktiska kursplanerna inom olika discipliner tycks en viss formuleringfrihet stundtals ha rått i praktiken, även om de här citerade formuleringarna tydligt dominerar. En kontroll av ett stort antal kursplaner på institutionernas hemsidor som Fredrik Schoug gjorde under december 2006 visade emellertid att språkmål i en eller annan form i princip alltid ingår, fränsett någon enstaka äldre kursplan.

målformuleringar, som i ”förbolognesisk” tid i allmänhet varit knutna till det specifika kursinnehållet. Kurserna har då sagt syfta till att ge ”en allmän översikt över problemområdet X”, ”grundläggande kännedom om disciplinen Y:s metoder” eller kunskaper om det ena eller andra språkets uttal och grammatik eller målspråkslandets historia och samhällsförhållanden. Sådana kursmål har med andra ord inte alltid varit formulerade som specificerade färdigheter, utan mål- och innehållsbeskrivningar har snarare tenderat att glida samman i kursplanedokumentet.

Fokus på färdigheter ökar med Bologna-processen. Förmågan att praktiskt använda och tillämpa kunskaper ökar de utexaminerade studenternas anställningsbarhet. Med de nya, reviderade utbildningsplanerna är det meningen att kurser och program i framtiden ska kunna utvärderas med utgångspunkt i de explicita lärandemålen. Även om kursplanerna också tidigare utgjort officiella och juridiskt bindande dokument är det emellertid svårt att undersöka vilka kompetenser studenterna i den gamla ordningen tillgodogjort sig i sina studier enbart med utgångspunkt i frågor som formulerats med vägledning av kursplanernas officiella deklarerationer. Så länge de kompetenser som genereras via studierna inte tydligt kommuniceras måste man försöka utröna *vilka* praktiska kunskaper detta kan röra sig om snarare än att granska huruvida utbildningen håller vad den lovar. Eftersom kursplanerna hittills inte varit särskilt utvecklade vad gäller praktiska färdigheter och lärandemål, har vi kompletterat intervjufrågorna om språklig och kommunikativ förmåga med olika spörsmål om förståelse, kritiskt tänkande och träning i konsten att argumentera och övertyga, vilket humanister ofta brukar uppfatta som centrala inslag i sin verksamhet.²⁰ I detta kapitel undersöks således vilka färdigheter man skolas till via studier inom humaniora och teologi. Eftersom intervjupersonerna i regel har bedrivit studier även inom andra fakulteter är perspektivet jämförande. Vilka kompetenser uppnår man genom humanistiska och andra studier och vilken roll kan dessa spela i yrkeslivet?

Konsten att skriva

Förändringen av kursplanernas standardformulering från att ”korrekt använda svenska språket” till att ”uppnå god förmåga i språkbehandling vad gäller såväl skriftlig som muntlig presentation” tycks innebära ett försök att bredda den äldre målsättningen att bara tala och skriva ”korrekt” till att lära studenterna

²⁰ Intervjumanualen har också innehållit frågor om kompetenser i användning av datorer och IT, förmåga att samarbeta eller arbeta i grupp, organisera verksamheter och vara serviceinriktad, men dessa har överlag gett ett magert resultat.

att framföra information inför en publik. Även om kursplaner naturligtvis inte innehåller några närmare preciseringar av vilka publikationer som åsyftas, kan man ändå ana en ambition att öka studenternas pedagogiska förmåga att kommunicera. Då formuleringar av denna typ initieras uppifrån är det dock en öppen fråga huruvida de motsvaras av undervisningspraktiken eller om de bara förts in i kursplanen utan att egentligen präglade utbildningen i nämnvärd utsträckning.

Under de senaste två decennierna har den tidigare närmast obligatoriska salskrivningen inom många av HT-områdets ämnen ersatts av olika slags hemskrivningar och inlämningsuppgifter. Medan salstentan ställer högre krav på memoreringsförmåga än litterär skicklighet, innebär hemskrivningen starkare fokus på skriftlig framställningskonst. På utbildningar med stort inslag av hemskrivningar har examinationerna därmed kommit att bli mer uppsatstillnande på de flesta kursmoment. Även om kunskapskontrollerna varierar en del till formen kan man således förmoda att träning i skriftlig presentation och förmågan att behärska akademiska genrekriterier nu oftare försiggår på lägre stadier i utbildningen än för två decennier sedan, då sådana inslag kanske inte förekom förrän på uppsatsmomenten på B- eller C-nivån. Förmodligen är detta en förklaring till att relativt många av de personer som intervjuats i undersökningen på förfrågan också uppger att de faktiskt fått en hel del träning i skriftlig presentation. En doktorand i ett samhällsvetenskapligt ämne med en övervägande teologisk grundutbildning berättar att ”jag har skrivit massor!” Allt detta skrivande har inneburit förkovran:

Jämfört med hur det utvecklade sig under dom här åren så tycker jag att jag i inledningsfasen var rätt kass på att skriva och tyckte att det var svårt att uttrycka sig akademiskt på nåt sätt. För det ställdes också krav på det, att man skulle uttrycka sig på ett visst sätt. Och det var ju definitivt någonting som jag lyckades lära mig och självklart är det så: ju mer man läser desto lättare blir det att skriva. Det är inte konstigare än så.

En arkitekt med konstvetenskap i bagaget berättar att hon fått mycket träning i skriftlig presentation i samband med uppsatsskrivandet av en handledare som lärde henne ”otroligt mycket”. Liknande erfarenheter har gjorts av en naturvetare med omfattande sidostudier i tyska och engelska, som jämför sina två vetenskapsområden och uppger om uttrycksförmåga att ”på språkutbildningarna så fick man definitivt lära sig det”. Inom naturvetenskapen var det däremot ”ganska slappt när det gäller språket”, vilket hon är kritisk mot eftersom ”det är faktiskt väldigt, väldigt viktigt hur man uttrycker sig”. Samma slags

kritik av språkets undanskymda roll på tekniska respektive ekonomiska utbildningar ges av en civilekonom som studerat konst samt en datakonsult som också studerat filosofi. Den senare berättar att en av läroböckerna på ingenjörsutbildningen, som tryckts i många upplagor, var mer eller mindre oläslig på grund av undermålig svenska.

Vittnesbörd av denna typ förekommer i flera intervjuer. Det är följaktligen uppenbart att många anser sig ha blivit bättre skribenter under sina studier i humaniora. Även om sådana berättelser ger intryck av att kursplanernas målsättningar ofta uppfylls vad gäller skriftlig presentation och korrekt språkbruk förekommer undantag. Exempelvis har en offentliganställd inköpschef, med ingenjörsutbildning och åtskilliga genomgångna kurser i humaniora och samhällsvetenskap, mer kritiska uppfattningar. Hon berättar att hon fått en del lärarsynpunkter på sitt språkbruk då hon bedrivit studier i geografi, men förundrades samtidigt över hur lite den skriftliga framställningsförmågan betonades inom humaniora: ”Jag har under alla dom år jag har läst, alla dom kurser jag har gått igenom, bara fått feedback en gång på mitt språk och det var på en uppsats som var på två poäng, ganska obetydlig i det stora hela.” Då hon också studerat engelska, ett ämne där andra intervjupersoner intygat att skriftlig framställning betonas, preciserar hon på intervjuarens förvånade fråga sin uppfattning:

Det är väldigt få kurser inom engelskan där det är skriftliga inlämningar, alltså, där du skriver fritt. Grammatik, det är ju liksom bara att svara med ord, och du har ordkunskap och det är liksom kryssa, och när du har fonetik så är det att rita tecknen. Andelen fri skrivning, den är ju ganska låg.

I språkämnen har målet rörande språklig korrekthet förmodligen särskilt stor betydelse och kan kanske ibland dominera över den skriftliga presentationen, såsom dessa normer uttrycks i kursplanernas standardformuleringar. Grammatik, fonetik, ordkunskap och översättningsprov handlar mer om att *behärska mediet* än om att *uttrycka sig själv*. Det bör emellertid tilläggas att utrymmet för fritt skrivande ökar på högre nivåer, som är centrerade kring uppsatsarbeten. Den citerade inköpschefen har heller inte bedrivit språkstudier på nivåer med mer omfattande uppsatsmoment. Då de flesta andra intervjupersoner i denna undersökning också har avlagt sina huvudsakliga examina vid andra fakulteter innebär detta att flera av dem bedrivit humanistiska studier på lägre nivåer än vad de gjort inom sina huvudområden. Om enstaka personer ger uttryck för erfarenheter av bristande fokus på skrivkonst kan det således delvis förklaras av lägre progression i studiegången.

Konsten att tala

Om den generella tendensen trots allt är att intervjupersonerna anser sig ha fått träning i att uttrycka sig skriftligt är förhållandet snarare det omvända vad gäller muntlig presentation. Även om rösterna inte är fullständigt eniga i denna fråga heller, innehåller utbildningarna färre inslag av muntliga examinationer. När sådana moment emellanåt ändå förekommer, som exempelvis i samband med opposition och försvar av seminarieuppsatser, är det inte säkert att det ges några mer utförliga instruktioner om vad som förväntas av studenterna. Den ovan refererade arkitekten som studerat konstvetenskap besvarar exempelvis frågan om hon under studierna blivit bättre på muntlig presentation så här:

Nej, inte genom att gå på universitetet, det har jag inte. Däremot under mitt prokuratorsår på [nationen X] så fick man ju träna såna grejer. Och det är någon enstaka gång på arkitektskolan att man har ett projekt några månader eller ett år, eller vad det nu är, och sen redovisar man liksom. Och då står man ju upp och pratar inför folk. Men inom, alltså, humanistiska [ämnen] så kan jag inte komma på ett enda tillfälle då det skulle varit så.

En högskoleingenjör med studier i tyska beklagar bristen på träning i muntlig framställning och efterlyser sådana inslag i all utbildning. Fördelen med sådana moment är att ”man blir själv säker i sig själv och man behöver inte vara nervös i tre dagar innan ska hålla ett föredrag, vilket jag tror dom flesta människor är. Det är inte många som kan det naturligt.” Inköpschefen efterlyser även hon fler inslag av presentation och framförande, men tror att detta ingår i högre grad idag än när hon själv var mitt uppe i sina studier:

Alltså, har inte det exploderat lite grand när det här med PowerPoint har kommit? Man kan göra det snabbt och enkelt och nu förväntas ju alla kunna det i yrkeslivet, presentera. Och det gör ju också att det ställs krav redan i utbildningen, att man får en sån färdighet. Du kan ju inte komma ut i dag och bli lyckosam i arbetslivet om du är rädd för PowerPoint. Så jag tror det tränas lite mer nu i utbildningen, än vad det gjorde när jag läste. Lyckligtvis!

Även om den generella tendensen är att de intervjuade oftast nekar till att ha fått den typ av träning i muntlig presentation som föreskrivs i nyare kursplaner, finns ett och annat undantag. En sjuksköterska som bland annat också studerat litteraturvetenskap menar, till skillnad från andra informanter med erfarenheter av samma disciplin, att:

På litteraturvetenskapen var det några sådana här moment att man skulle presentera själv och sådant är jätteviktigt tycker jag. Jag har alltid jättesvårt för det. Jag kan prata mycket annars, men just när jag ska stå upp inför en hel klass så tycker jag att det är jättejobbigt. Så det var väldigt nyttigt att få göra det.

Datakonsulten och en läkare har genomgått retorikkurser inom nordiska språk respektive medie- och kommunikationsvetenskap och åtminstone läkaren uppger sig ha fått motsvarande träning där. Den förre uppger att retorisk förmåga ”är ett sätt att stärka mig själv i mitt yrkesliv och rent personligen” och berättar också att det för honom som konsult är betydelsefullt ”att kunna sälja in mig där jag ska kunna arbeta och kunna föra en argumentation för nya uppdrag och idéer som man vill genomföra”.

Hos personer som studerat språk ser man ibland ett lite annorlunda förhållningssätt. Här handlar den muntliga förmågan inte bara om att kunna presentera inför en publik, utan också om ren språkfärdighet. En programmerare som studerat engelska menar att man såvitt han kan komma ihåg inte gjorde ”muntliga presentationer inför alla, utan satt mer i grupp och diskuterade och det var också bra träning”. Liknande bedömningar görs av en projektledare på ett översättningsföretag, som hävdar att de muntliga framförandena under hans studier i engelska i och för sig var relativt fåtaliga, men att utbildningen i gengäld kännetecknades av ”mycket tal, mycket uttal” och att ”färdigheten att tala engelska var ett stort inslag, alla diskussioner var på engelska och det var bra”. Att språk i högre grad än exempelvis historisk-filosofiska eller samhällsvetenskapliga ämnen utgör en färdighet, och därmed en användbar kunskap som ger sin bärare ett slags expertroll, kan exemplifieras med ett uttalande av en socionom som vid intervjutillfället höll på att omskola sig till lärare i engelska och italienska. Efter avlagd socionomexamen arbetade denna person under en tid som kurator inom vården, vilket emellertid var ett jobb som fick honom att känna sig otillräcklig. Han mötte då ofta personer i sorg och kände sig inte kompetent att hjälpa dem, varför han slutade i förtid. När han jämför sina två utbildningar kan det låta så här:

Nu när man läser italienska och även tidigare när jag läste engelska så känner jag en väldigt tillfredställelse i det att man lär sig en färdighet. Det är skillnad på mig som har läst italienska och på dig eftersom du inte har läst italienska – såvida du då inte har någon speciell koppling till Italien – för du kan inte prata italienska. Däremot så skulle du precis som nästan alla andra ha en åsikt om hur man ska bemöta en person i sorg liksom. Förstår du hur jag menar?

Om man frånser gamla språk, som latin och antik grekiska som inte längre talar av någon, vilket naturligtvis gör språkfärdigheten i dessa idiom mindre användbar, ger studier i moderna språk färdigheter som är uppenbara för vem som helst. Ingen kan heller besitta dessa kunskaper utan att ha genomgått en utbildning eller ha bott utomlands under en längre period. Språkfärdigheterna gör därför sin bärare till en specialist med exklusiv kompetens som lättare än studenter i historisk-filosofiska eller teologiska ämnen kan demonstrera för utomstående vad han eller hon faktiskt kan. Möjligtvis är efterfrågan på muntlig presentation därmed något mindre bland personer som studerat språk, där själva träningen i konsten att behärska det vardagliga talet tillskrivs större vikt än förmågan att framföra. Under alla omständigheter kan man ana att språkstudenterna har mindre incitament att efterfråga ytterligare färdighetsmoment i sin utbildning eftersom kunskapernas praktiska tillämplighet är tydligare.

På det hela taget tycks emellertid kursplanernas målformuleringar om god förmåga vad gäller muntlig presentation fullföljas i mindre utsträckning än skriftlig dylik. Även om materialet som alltid rymmer en viss komplexitet påpekar de flesta att träning på denna punkt väsentligen saknas, vilket inte minst förefaller beklagas av studenter inom de historisk-filosofiska disciplinerna. Sådana antaganden stärks också av enkätundersökningen (jfr bilaga C). Om man jämför studenterna inom historisk-filosofiska discipliner och språkämnen finner man föga överraskande att de senare betygsätter träningen i muntlig presentation på främmande språk betydligt högre än de förra. Man skulle då kunna förvänta sig att de historisk-filosofiska studenterna i motsvarande mån skulle ge övningen i muntlig presentation på svenska ett klart högre betyg, men så är inte fallet. Tvärtom ligger de båda grupperna här relativt lika och bland de renodlade humanisterna anser historie-filosoferna till och med att de fått mindre träning i muntligt framförande på modersmålet än språkstudenterna (jfr fig. C.2a–C.2c).²¹ Då ett flertal yrkesverksamma informanter också framhåller att muntlig presentationsförmåga är något väsentligt i arbetslivet, bekräftar betydelsen av sådana kompetenser för anställningsbarheten.

Att förklara eller krångla till?

Kommunikationsförmåga handlar emellertid inte bara om att presentera muntligt och skriftligt för en intern akademisk publik, utan också om att föra ut kunskaper och perspektiv till personer som inte är invigda i den intellektu-

²¹ Det ska emellertid också påpekas att färdighetsträningen överlag får högre betyg bland de renodlade humanisterna, vars fördjupning inom humaniora är större än hos övriga grupper. Detta drar även upp siffrorna för muntlig presentation till en jämförelsevis hög nivå.

ella jargongen, som tenderar att bli mer esoterisk ju högre upp man kommer. De intervjuade personerna tycks emellertid med få undantag eniga om att ingen träning tillhandahålls i konsten att förklara för icke-specialister överhuvudtaget. En teologie kandidat som håller på att utbilda sig till präst menar exempelvis att ”nej, det har vi nog inte fått lära oss så mycket”, en disputerad fysiker med grundstudier inom bland annat idé- och lärdoms historia och drama teater film instämmer när han konstaterar att ”det är ingenting som lärs ut medvetet” och en läkare med litteraturvetenskapliga kurser bakom sig intygar samma sak, men påpekar att hon på läkarutbildningen däremot fick skriva en populärvetenskaplig version av sitt examensarbete.

Vad är det då man får lära sig istället för att förenkla och konkretisera? En sjukgymnast med grundläggande studier i bland annat musikvetenskap och filosofi berättar att vokabulären berikades av studierna: ”När jag började läsa filosofi var det väldigt många nya ord som dök upp. Så man fick gå hem och [slå upp dem]. Ja, man hade ett helt annat ordförråd, det tyckte jag, när man hade läst ett par terminer.” Att däremot förklara för de icke invigda säger han sig varken ha fått lära sig inom filosofin eller ens på utbildningen i sjukgymnastik, trots att kommunikation med patienterna är ett centralt inslag i yrkesvardagen. Arkitekten med konststudier i bagaget ger uttryck för samma erfarenhet:

Nej, det tror jag nog inte man får lära sig. /.../ Jag känner ju i mitt arkitektyrke att man ibland snackar i facktermer och det blir lite obegripligt för folk. Och särskilt så är det märkbart eftersom vi jobbar med restaurering, alltså, vi jobbar mest med kyrkor, och då är vi ute och träffar församlingsmedlemmar. Eller, inte vilka församlingsmedlemmar som helst, men dom som är beslutande i kyrkoråd och så vidare. Och då kan jag ibland komma på mig själv med att snacka för fackmässigt. Så att det tror jag nog absolut att man kan applicera även på humanistämnen liksom. Man glömmer bort att inte alla känner till dom termer och sammanhang som man själv gör.

Om utbildningar inom humaniora och teologi av dessa vittnesmål att döma alltså inte befördrar pedagogiska färdigheter att övertyga och förmedla beror detta kanske på att man prioriterar att inviga studenterna i disciplinernas synsätt. I så fall kommer utbildningen mindre att befördra konkretionsförmåga än att ge ”träning i allt högre förmåga till abstraktion, så att säga, snarare motsatsen”, som en doktorand i religionsfilosofi sammanfattar saken.

Även om studenter ibland uppfattar det som att de förväntas uttrycka sig komplicerat och ”teoretiskt” är detta inte nödvändigtvis vad deras lärare alltid

önskar sig av dem. Åtskilliga handledare och examinatorer av seminarieuppsatser torde genom åren ha reagerat kritiskt på studenters alster när dessa överlastas med krystade formuleringar och uttryck. Försök att imponera på lärare och studiekamrater med ett övermåttligt bruk av ord som ”diskurs”, ”heteronormativitet”, ”sociokulturell” och ”konnotera” – inte sällan utan att egentligen ha hunnit smälta begreppen – är vanligt förekommande. Psykologen Roland Persson (1999:18ff.) har understrukt att denna tendens att använda så många fackuttryck som möjligt inger en del studenter känslan av att vara en del av disciplinen. Att de begagnar sig av begrepp som de inte alltid kan förklara kommer sig av att förståelsen infaller senare än identifikationen. Viljan att vara litteraturvetare, filosof och intellektuell framkallar således en benägenhet att imitera ett språk innan man hunnit tillägna sig det.

Sådana förhållanden kanske i någon mån kan bidra till att förklara varför studenterna upplever större krav på att tänka och tala komplicerat än på att faktiskt kunna förmedla komplicerade tankar, när lärarna i allmänhet förmodligen ofta skulle föredra mer av det senare. Icke desto mindre tyder sådana vittnesmål på en bristande tydlighet i lärandemålen. Sannolikt kan detta också komma sig av att utbildningar inom HT-området faktiskt spiller mest krut på att inviga studenterna i den intellektuella jargongen. Om det inte läggs lika stor vikt vid förmågan att föra ut kunskaper och perspektiv innebär detta kanske att utbildningen prioriterar att forma studenter till personer som kan föra sig i akademien framför att skapa akademiker som kan föra sig utanför densamma. Och hur anställningsbar är egentligen en person som inte förmår kommunicera kunskaper och perspektiv?

Kritiskt tänkande

Ett uttryck som humanister ofta förknippar med sin verksamhet är ”kritiskt tänkande”. Vad som närmare avses med denna kategori förblir ofta osagt, men den ligger icke desto mindre djupt i många humanisters självförståelse. Kritiskt tänkande är helt enkelt vad intellektuella personer per definition ägnar sig åt. Även om denna form av reflektion utgör ett ideal vars innehåll gärna förblir opreciserat kan man peka på möjliga innebörder. Att kunna ifrågasätta grunderna för etablerade föreställningar och sakligt motivera sina egna sanningsanspråk skulle kunna betraktas som exempel på kritisk reflektion, så som detta överlag ofta uppfattas i forskarsamhället. Därtill skulle historisk medvetenhet, förmåga att förstå sociala situationer, tolka olika kulturyttringar och belysa problem kunna betraktas som kritiska förmågor som särskilt efterlyses inom humaniora, där förståelsen för kulturell mångfald är mer central än inom de

flesta andra vetenskapsområden. Det finns fler uttryck än just kritiskt tänkande som syftar till att ringa in liknande förmågor. Bland naturvetare talar man kanske oftare om ”vetenskapligt förhållningssätt” för att beteckna ett prövande och ifrågasättande perspektiv, men båda uttrycken handlar om förmågan att införliva de intellektuella eller vetenskapliga perspektiven med det egna tänkandet och därmed kunna begagna sig av dem som instrument.

Kritisk reflektion är nära förbunden med kommunikationsförmåga såtillvida att det knappast går att tänka (vare sig kritiskt eller okritiskt) utan att kunna sätta ord på tankarna. Den vaga innebörden i kategorier som kritiskt tänkande och vetenskapligt förhållningssätt är emellertid ett problem när det gäller att undersöka betydelsen av sådana ideal i utbildning och yrkesliv. Uttrycket väcker inte sällan olika associationer hos intervjuare och informant, varför parterna ibland riskerar att resonera förbi varandra. En annan svårighet är att informanterna inte alltid tycks vana vid att anlägga ett metaperspektiv på sitt eget tänkande, vilket ökar risken att deras responser framkallas av intervju-situationens karaktär snarare än av hur de vanligen brukar förhålla sig. Inte sällan kan det också vara svårt att sätta ord på något så abstrakt som hur ens tänkande utvecklats av studierna och vilken betydelse detta kan tänkas ha i yrkesverksamheten. Detta problem återkommer exempelvis hos flera informanter som studerat filosofi, vilka i regel har en mycket positiv inställning till disciplinen och är övertygade om det betydelsefulla med filosofistudier. Icke desto mindre kan de ofta ha svårt att precisera hur dessa så viktiga filosofiska färdigheter faktiskt kommer till bruk i konkreta situationer.

Man kan emellanåt ändå se hur en del personer under samtalets gång faktiskt lyckas formulera sig väl kring sin reflektionsförmåga. En doktorand i ett samhällsvetenskapligt ämne drar sig exempelvis till minnes ett betydelsefullt tillfälle under sin utbildningstid, då det gick upp för henne vad kritisk reflektion kan tänkas innebära. Under flera terminer hade hennes studier framför allt handlat om att tillgodogöra sig rena utantillkunskaper. Så hände en dag något som påverkade hennes kunskapssyn:

På historian gjorde vi en uppgift som jag fick G+ på och jag var inte nöjd med det. Så då kontaktade jag läraren för att höra varför och vad hon tyckte att jag skulle ha gjort för att få VG. Och det här var femte terminen som jag läste på universitetet. Då tog hon sig faktiskt tid till mig och satt i en timme och förklarade hur jag skulle ha gjort och visade på att man måste förhålla sig mer till olika saker, att det inte bara är att redovisa fakta och sammanställa utan att man måste förhålla sig till olika uppgifter och ställa dem mot varandra och så. Och det var det ingen som hade förklarat för mig tidigare. /— — / Det var först då som jag förstod att man inte bara

skulle redogöra för saker som man hade lärt sig utan att man också måste förhålla sig till dem och problematisera dem. Nu var det här en lärare som jag hade haft lite svårt för, men hon steg i mina ögon i och med att hon hade tagit sig den här tiden.

Detta exempel handlar alltså om ett avgörande ögonblick i studiegången, då innebörden av intellektuella attityder och förhållningssätt klargjordes.

Kritiskt tänkande är en kategori som för studenterna tycks ligga närmare vissa discipliners identitet än andras. Överlag förefaller intervjupersonerna tillmäta den kritiska reflektionen något mindre betydelse i språkämnen än i historisk-filosofiska discipliner. En högskoleingenjör som har genomgått kurser i tyska svarar bestämt ”nej, det tycker jag inte” på frågan om man blir bättre på kritiskt tänkande genom att studera språk. ”Det var nog inte mycket sådant, jag har svårt att se vad det skulle vara i så fall”, replikerar en programmerare med sidostudier i engelska på en likartad fråga, och en översättare finner istället exempel på träning i kritiskt tänkande inom sina psykologistudier, där man tillämpade PBL-pedagogik på ett moment. Även om sådana röster inte är helt oemotsagda bland de före detta språkstudenterna är de ändå vanligt förekommande. I något fall uppges i och för sig att själva litteraturdelen i språkkurserna innehöll moment av kritiskt tänkande. Och i en del fall ställer intervjuaren också frågor kring uppsatsarbetets roll till personer som studerat på kandidatnivå och då modifierar de ibland sina ståndpunkter,²² men överlag tycks språkstudenterna i lägre grad efterfråga verktyg för kritisk reflektion än språkfärdigheter.

Även om det på motsvarande sätt finns enstaka personer med studier inom det historisk-filosofiska området som tillbakavisar det kritiska tänkandets roll i sina discipliner, till exempel för att dessa på lägre nivåer ofta innehåller dominerande moment av ren inläsning av en kanon eller en historisk kronologi, förefaller denna reflektionsförmåga ändå spela något större roll här. I synnerhet förknippas kritiskt tänkande med filosofiämnet samt de delar av teologin som befinner sig i gränslandet till filosofin och flera av de intervjuade berättar på olika sätt hur dessa studier utvecklat tankeförmågan. Filosofi är ”ämnet *par excellence*” i fråga om kritiskt tänkande, som en doktorand i religionsfilosofi

²² Man skulle också kunna gissa att studenter i gamla språk, som latin eller antik grekiska som inte längre talas av någon och där språkfärdigheten som tidigare påpekat är mindre användbar, skulle kunna vara mer benägna att söka sig till dessa kurser i jakt på verktyg för kritiskt tänkande. I materialet finns bara ett exempel på en sådan person, som har en kandidatexamen i språk med latin som huvudämne, men han hävdar i likhet med de flesta att de inledande kurserna mer handlade om att lära sig språkets grunder än att tränas i kritisk reflektion.

hävdade i ett tidigare citat. Vad gäller det teologiska området gör en blivande präst med kandidatexamen jämförelser mellan olika delar av sin utbildning och spårar skillnader mellan teologiska och historiska moment i denna fråga:

Nu har jag läst mest inom systematisk teologi och där tycker jag att det har varit väldigt bra. Men om man läser typ de poäng jag har läst i kristendomens historia, så får man en föreläsning och det [som sägs i den] skall man kunna. Och sen skall man på något sätt visa att man har tagit del av det. Så att det vet jag inte om det är så mycket att tänka kritiskt och ifrågasätta det man hör.

Att personer med studier inom filosofi eller angränsande områden på förfrågan gärna framhåller kritiskt tänkande som något centralt i sina studier är emellertid inte samma sak som att de faktiskt också utvecklar en överlägsen reflektionsförmåga. Materialet kan heller knappast bekräfta sådana antaganden. Snarare ger det indikationer på vilken central roll analytisk reflektion spelar i filosofiämnets identitet, i varje fall ur studenternas synvinkel. Om studenter kanske inte i första hand söker sig till språkutbildningar för att utveckla en mer sofistikerad tankeförmåga, utgör detta förmodligen en desto större morot för filosofistudenter.

De intervjuades sätt att resonera kring kritisk reflektion tycks också beroende av hur frågorna formuleras. Om man istället för att efterfråga förekomsten av utbildningsmoment som befordrar kritiskt tänkande problematiserar huruvida detta slags reflektion är mer centralt inom humaniora än andra områden (som humanister ibland föredrar att tro) får man i stort sett enbart nekande svar.²³ En läkare med litteraturstudier i meritportföljen bestrider i bestämda ordalag att humaniora skulle tillgodose detta i högre grad än medicin:

Nej, det skulle jag inte påstå alls. Det pratas väldigt mycket nu om evidensbaserad medicin och så här, att allting ska kunna bevisas och i förlängningen så blir man ju väldigt kritisk till fakta man får höra. Vad finns det för grunder när man säger det här och det måste vara ordentligt underbyggt, med studier och så vidare. Så då får man ju väldigt genomgående kritiskt tänkande, tycker jag. Men sen så jag vet inte om det är jämförbart med det kritiska tänkande man säger kommer från humaniora, det är någonting annat man sysslar med då kanske, jag vet inte.

²³ Intervjuerna har gjorts av Charlotta Zettervall och Fredrik Schoug efter samma mall, men i efterhand står det klart att den ena har frågat om just förekomsten av träning i kritisk reflektion medan den andra snarare efterlyst jämförelser av humaniora med informanternas huvudområden på denna punkt.

En arkitekt som parallellt med sin ordinarie utbildning bedrivit filosofistudier ställer sig lika avvisande, den flera gånger tidigare citerade inköpschefen hävdar på samma sätt att ingen egentlig skillnad föreligger mellan humaniora och tekniska studier härvidlag och en sjukgymnast, med sidostudier i bland annat filosofi, påpekar att man även på sjukgymnastutbildningen ställer höga krav på vetenskaplighet och att man ska förhålla sig kritiskt till olika forskningsrapporter. Dessutom framhåller en civilingenjör med genomgångna kurser i flera humanistiska ämnen att det är ”mer utantillkunskap i humanioraämnena”, medan det inom tekniska specialiteter snarare handlar om att förstå hur saker fungerar så att man sedan själv kan tillämpa denna kunskap på nya situationer och företeelser. Man kan således undra om yrkesinriktade utbildningar i själva verket inte tillhandahåller mer centrala moment av självständig problemlösning.

Man bör emellertid beakta progressionens betydelse för vilka förmågor och färdigheter studenterna faktiskt utvecklar. En majoritet av informanterna har spenderat mindre tid inom humaniora än inom andra sektorer av utbildningssystemet, varför de ofta inte präglats lika mycket av sina humanistiska studier. Moment av problemlösning och kritisk reflektion tenderar att öka successivt inom flera humanistiska discipliner. Det gäller inte minst ämnen med stort inslag av realia, såsom kanoniserade verk eller kronologier av olika slag, där studierna på lägre nivåer ofta domineras av inläsning medan tillämpningsförmågan tränas mer ju längre in i ämnet man kommer. Grundnivåerna kommer då snarare att handla om att lära sig vilka kritiska tankar som redan tänkts än om att själv försöka tillämpa de analytiska verktygen, vilket även en del av de ovan citerade personerna vittnar om. En vanlig uppfattning bland lärarna i sådana discipliner är också att förutsättningar för eget tillämpande av kunskaper egentligen inte finns förrän man lärt in vissa grunder.

Om studenterna inte har genomfört något större uppsatsarbete på kandidat- eller magisternivå saknar de erfarenheter av den typ av moment som innehåller de största inslagen av självständig problemlösning och praktisk tillämpning av teoretiska perspektiv inom HT-området. Enkätundersökningen (jfr bilaga C: fig. C.2a–C.2c) ger också tydliga besked om progressionens betydelse vad gäller utvecklandet av färdigheter och förmågor. För det första ger båda grupperna med humanistiska examina högre betyg åt all slags färdighetsträning än de som endast bedrivit kompletterande studier inom humaniora. För det andra får färdighetsträningen inom de historisk-filosofiska disciplinerna överlag högre betyg än språkämnen om man frånser kompetenser i främmande språk. Dessa skillnader förefaller emellertid minska med progressionen, vilket visas av att värdena för språkstudenter och historie-filosofier är

relativt likartade bland de renodlade humanisterna, till skillnad från de övriga två grupperna. Det är också bland dessa rena humanister som fördjupningen inom humaniora är som allra störst.

Eftersom de högre nivåerna inom humaniora och teologi under senare år haft en stadigt minskande studenttillströmning, kanske beroende på att alltfler har sina huvudområden inom andra fakulteter, torde träningen i kritisk reflektion också nå färre studenter än tidigare. Med all säkerhet utvecklar de flesta sin kapacitet att reflektera, argumentera och övertyga, om än i varierande utsträckning, men det är inte alla som förmår sätta ord på detta. Att inte bara tänka kritiskt utan också kunna formulera vad det konkret skulle kunna betyda innebär att kunna betrakta sin uppnådda kunskap utifrån, det vill säga att inte bara socialiseras in i en världsbild utan att också kunna se dess relevans och möjliga användbarhet. Av intervjumaterialet att döma är denna kapacitet ojämnt utbredd, vilket antyder tänkbara områden för pedagogiska förbättringar av utbildningarnas nuvarande tillstånd.

Studieteknik och främmande språk

De humanistiska färdigheter och förmågor som hittills har diskuterats rör alla disciplinernas perspektiv samt förmågan att kommunicera dessa, antingen i tal eller i skrift. Sådana kunskaper kan vanligtvis förväntas dyka upp i kursplanerna i form av explicita målformuleringar, även om de ”förbolognesiska” kursplanernas mål inte alltid varit särskilt utförliga på dessa punkter. Genom att studera lär man sig emellertid också andra färdigheter som mer sällan uttrycks i planer eller policydokument. Det handlar då om förmågor som kanske inte räknas till utbildningens kärna, men som ändå behövs för att ta sig igenom den och som kan vara till glädje i livet efter studierna.

Många studenter har genom åren erfarit att betygen blir allt bättre ju längre man studerar. Studievana och progression i studierna ökar förmågan att motsvara de förväntningar man underkastas i utbildningen. En färdighet som successivt tilltar är följaktligen studieteknik, vilket en del intervjupersoner också vittnar om i undersökningen. En sjukgymnast, som inledde sin tid i akademien med humanistiska studier uttrycker detta så här:

På rak arm kan jag säga att genom att läsa på Östasienlinjen /.../, att ha gjort det och haft den här stora friheten och ansvaret och hela den här biten, gjorde det enklare för mig på sjukgymnastutbildningen att ta tag i läsningsen där. För att jag tror att hade jag inte varit inne och läst redan så hade jag nog tyckt att det var ännu tuffare än vad det var, så har det nog påverkat.

En informatör med studier inom humaniora och samhällsvetenskap betonar också hur studierna har gett en förmåga att "lätt ta sig igenom en stor hög av litteratur" och "läsa snabbt". Samma erfarenhet har gjorts av en offentliganställd ekonom, också med omfattande studier inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga området, som på samma sätt framhåller att han ofta haft nytta av förmågan att "kunna sammanfatta böcker och ta fram essensen, liksom. Det är ju alltid viktigt att kunna sätta sig in i ett problem snabbt och kunna få det på prant, så det tycker jag har varit bra."

En viktig del av studietekniken är också förmågan att söka information, vilket en del poängterar att de fått lära sig i utbildningen. En person som vid intervjutillfället var på väg att flytta till Stockholm för att påbörja ett arbete som handläggare inom den offentliga sektorn berättar exempelvis att informationssökandet under hennes studier i mänskliga rättigheter var ett centralt inslag och att man ofta behövde få fram information till nästa dag för att kunna skriva en rapport. Det kunde röra sig om att leta i databaser efter nyhetsmaterial eller relevanta vetenskapliga artiklar och man uppmuntrades hela tiden att vara källkritisk till detta informationsflöde:

Det var nästan så att vi blev inpräntade med att "var källkritiska, var källkritiska!" "Titta alltid [efter] och försök spåra källan!" "Får ni upp att en viss artikel ligger i en viss tidskrift, kolla vad det är för tidskrift!" hela tiden så där. Så det tycker jag verkligen sitter nu, det sitter verkligen i bakhuvudet att så gör man.

Likartade omdömen går igen hos en socionom som vid intervjutillfället var i färd med att omskola sig till diakon och som dessutom påpekar att detta självständiga sökande efter information försiggick på en hög nivå. Denna träning äger emellertid inte rum i lika stor utsträckning på de inledande stadierna som på kandidat- och magisternivå, varför sådana röster framför allt tycks förekomma hos den relativa minoritet av intervjupersonerna som har en hög grad av progression i sina humanistiska studier.

En av de allra vanligaste färdigheter som uppges på förfrågan är ökad förmåga att behärska främmande språk. Detta gäller inte bara dem som studerat språkämnen, utan även studenter i inom teologiska och historisk-filosofiska ämnen. Eftersom kurslitteraturen inom många ämnen till stor del är på engelska, vilket många upplever som en svårighet i början, tvingas man att lära sig läsa akademiska texter på detta språk. En del har också stött på litteratur på danska och norska i sin utbildning, vilket förvånansvärt nog kan upplevas som svårare än engelska, och en person berättar också att hon på teologin tvingades

läsa texter på tyska. I allmänhet handlar det enbart om att ta till sig litteratur på det främmande språket utan att själv behöva kommunicera sina kunskaper på detta idiom, även om en blivande präst uppger att det krävdes att man skrev ett abstract och en sammanfattning på engelska i sitt examensarbete. Förhållandet till främmande språk blir därmed framför allt receptivt, men denna träning är i gengäld mycket utbredd på utbildningarna och tenderar också ofta att öka med graden av progression. Även om de flesta intervjupersonerna upplever sig ha förbättrat sin engelska, och ibland också andra språk, dominerar svenskan när det gäller träning i att uttrycka sig själv. Den nydisputerade fysikern med studier i idé- och lärdomshistoria och drama teater film påpekar också att ”om man läser något som är välformulerat på svenska så biter det sig fast på ett annat sätt”, även om ens engelskkunskaper är aldrig så goda.

Studieteknik och förmåga att läsa avancerade texter på engelska eller andra språk är förmodligen färdigheter man lär sig inom vilket vetenskapsområde som helst. Arbetsgivare som är på jakt efter personal som kan sätta sig in i komplicerade sammanhang, läsa engelskspråkiga texter och förstå essensen i dem behöver således inte nödvändigtvis anställa just humanister. Bland de färdigheter som befordras av humanistiska utbildningar i högre utsträckning än andra kurser och program kan man däremot med all säkerhet räkna förmågan att uttrycka sig i skriftlig form. Därtill kommer naturligtvis också förmågan att tillämpa humanistiska perspektiv. Även om man inom humaniora ofta menar sig öka förmågan att *förstå* sociala situationer och kulturella skillnader är det emellertid påfallande att de *sociala förmågorna* knappast tränas i nämnvärd utsträckning. Det handlar då inte enbart om bristen på moment som ökar förmågan att presentera och förklara komplicerade sammanhang för lekmän och på så sätt använda sina kunskaper i social interaktion. Humanistiska studier är därtill i hög grad individuellt inriktade, medan andra studieområden ofta innehåller större inslag av grupparbeten. En arkitekt med filosofistudier bakom sig uppger exempelvis att man som arkitekt alltid måste samarbeta med andra, medan humanistiska studier i regel bedrivs enskilt. I och för sig uppger någon att man ökar sin sociala kompetens genom att studera inom så skilda världar som exempelvis humaniora och teknisk fakultet, men då är det snarare den dubbla studieerfarenheten i sig än den specifika humanistiska utbildningen som förbättrar den sociala förmågan. Några intervjupersoner menar också att förekomsten av färdighetsmoment förefaller vara mer beroende av vilken lärare man råkar ha än vilket ämne man läser. Om detta stämmer innebär det att utbildningarna i större utsträckning behöver formaliseras för att befordra det slags kompetenser som skulle kunna göra folk mer attraktiva för arbetslivet.

Färdighetsträning i form av skrivande eller informationssökning förefaller inom vissa discipliner, inte minst realiaorienterade historisk-filosofiska ämnen, också spela en mer undanskymd roll på lägre nivåer och öka först med uppsatsarbetena på högre nivåer.

5. Etablering på arbetsmarknaden

Hur har det gått för informanterna på arbetsmarknaden? Och hur förhåller de sig till sin utbildning när de blickar tillbaka på den idag? I vilken utsträckning och på vilket sätt får de användning för sina studier i humaniora?

Det måste i sammanhanget uppmärksammas att våra informanter mött en arbetsmarknad där övergripande villkor liksom kraven på dem både i egenskap av arbetssökande och anställda väsentligen förändrats. Under 1990-talet har de ekonomiska avregleringarna omdanat arbetsmarknadens strukturer och därmed också förutsättningarna för dess parter. Kvalifikationsnivåerna har höjts inom en rad yrken samtidigt som arbetets organisation förändrats, bland annat genom ett allt större antal projektanställningar och högre krav på flexibilitet i arbetslivet (SOU 2001:53; SOU 2001:59). Därtill har arbetslösheten stigit till nivåer som varit förhållandevis höga i Sverige. Högst är den bland de lågutbildade, medan den för akademiker låg på 4 procent mellan 1993 och 1999. År 2001 var arbetslösheten 2 procent för högskoleutbildade, 4 procent för dem som hade gymnasial utbildning och 6 procent för dem som enbart hade grundskolutbildning (HSV 2006). Siffrorna har sedan fortsatt att fluktuera något.

Från och med juli 2005 ändrades arbetslöshetsdefinitionen och avpassades till ILO-definitionen som också används av OECD och Eurostat, varvid antalet personer som studerade trots att de hellre ville arbeta kom att inkluderas i statistiken. Därmed blir arbetslöshetsnivån approximativt 1,5 procent högre, varför siffrorna före och efter 2005 inte helt och hållet är jämförbara (SCB 2005). År 2005 var arbetslösheten generellt 6,0 procent och för personer med eftergymnasial utbildning 4,1 procent (AKU 2005). 2006 låg motsvarande siffror på 5,4 respektive 3,6 procent (AKU 2006:tabell 23). Av statistiken att döma är det således, generellt sett, lönande att satsa på en eftergymnasial utbildning. Arbetsmarknaden är emellertid differentierad, med stora olikheter mellan branscher och sektorer, och utbudet av arbetskraft motsvarar inte alltid de anställningar som erbjuds. Samtidigt som antalet lediga platser ökar finns det ett stort antal arbetslösa, vilket tyder på att arbetsgivarnas krav och arbetstagarnas kompetens och kvalifikationer inte helt och hållet matchar varandra (AKU 2006:4).

I vårt intervjumaterial har vi kunnat se exempel på att många skaffat sig långa utbildningar och att detta ibland beror på att man inlett sina studier utan att veta vart de egentligen skall leda, vilket i sin tur kan antas samman-

hänga med en tilltro till den formella utbildningens välgörande effekter i sig. I detta kapitel kommer vi att diskutera hur våra informanter lyckats etablera sig i arbetslivet samt huruvida kunskaper och färdigheter som förvärvats i utbildningen kommer till användning på arbetsmarknaden.

Vägen in på arbetsmarknaden

Flera av informanterna arbetar och ett antal hade vid intervjutillfället hunnit vara yrkesverksamma i ett par år. Andra är relativt nyutexaminerade och söker fortfarande efter en anställning. Några berättar om hur praktikperioder under utbildningen bidragit till att skapa kontaktytor och erfarenheter som varit till nytta när de sedan skall bege sig ut i arbetslivet. En sjuksköterska med betyg i litteraturvetenskap fick till exempel tjänst på en plats där hon arbetat extra redan under studietiden. I något fall har en yrkesexamen i kombination med ett humanistiskt ämne visat sig skapa en lyckosam nisch ur arbetsmarknadssynpunkt.

Många vittnar om att de mött en bister arbetsmarknad när de väl lämnat universitetet. En magister i statsvetenskap med flera humanistiska ämnen i sin utbildning berättar att hon under ett års tid hade olika ”extrajobb” inom hemtjänsten och som marknadsundersökare innan hon fick ett vikariat på en förvaltning, en informant med samhällsvetenskaplig examen ordnade en oavlönad praktikplats i en intresseorganisation för att få arbetslivserfarenhet. En psykolog med studier i etik bakom sig pekar på hur kraven i platsannonserna ofta upplevs som orimligt hårda i och med att konkurrensen ökar:

Alltså för det första är det ju väldigt svårt att söka jobb som psykolog för det finns ingenting att söka i princip. Och finns det någonting att söka så vill de ju helst att man ska vara tjugofem, ha tjugo års erfarenhet och gärna terapeututbildning och en specialistutbildning.

De flesta av dem som någon gång har sökt ett arbete har begagnat sig av flera olika kanaler, men först och främst formella vägar som arbetsförmedling, privata platsförmedlingar och platsannonser i dagspressen.

Studier från SACO visar att det finns mycket varierade uppfattningar om Arbetsförmedlingens bemötande bland arbetslösa akademiker (Wennström och Diehl 2005). Bland dem som kommit till tals i denna undersökning är många kritiska till Arbetsförmedlingen och deras inställning sammanfaller med tendenser som framkommit i tidigare undersökningar. En vanlig uppfattning bland informanterna är att Arbetsförmedlingens personal inte är sär-

skilt intresserad av deras utbildningar och inte heller speciellt väl förtrogna med akademikers arbetsmarknad eller med vilka branscher de skulle kunna arbeta inom. Flera är också kritiska mot att de inte får adekvat rådgivning. En manlig informant med översättarutbildning menar att han själv snarast fick leda samtalet med arbetsförmedlaren. En kvinnlig samhällsvetares redogörelse bekräftar den kritik som framkommit i SACOs undersökning:

Tyvärr har jag rätt negativa erfarenheter av Arbetsförmedlingen, vilket jag tror att det är förhållandevis många akademiker som har. Jag blev aldrig otrevligt bemött, men jag kunde känna en attityd att "Vad gör du här du kan ju söka jobb själv" och man hade överhuvudtaget ingen kunskap om vilken arbetsmarknad som jag kunde få jobb i.

Den offentliga retoriken kring anställningar är uppbyggd runt en idealbild av anställningsförfaranden där den mest "kompetenta", välmeriterade och för uppgiften bäst lämpade personen skall få anställning när en plats är ledig. Rekryteringspersonal, såväl i privata som offentliga organisationer, tenderar att hänvisa till "kompetensen" som avgörande kriterium vid tjänstetillsättningar. Men begreppet är luddigt och bidrar till en osäkerhet om vilka kriterierna faktiskt är i det enskilda fallet. Det är helt enkelt svårt att avgöra vad som egentligen inkluderas i begreppet kompetens.²⁴ Dessutom är det ofta vanskligt att få reda på vad som händer bakom kulisserna vid rekryteringsförfaranden. Forskning om den svenska arbetsmarknadens mekanismer visar dock att informella kontakter och sociala nätverk spelar en mycket stor roll vid anställningsförfaranden, där nätverksrekryteringarna²⁵ beräknas utgöra mellan 60 och 85 procent av alla tjänstetillsättningar (Tovatt 2006; Ekström 2001).

Informanternas berättelser om hur de fått arbete stödjer bilden av att nätverksrekryteringar är vanligt förekommande i arbetslivet. Ett par av dem har fått arbete via egna kontaktnät. En internationell samordnare, verksam inom offentlig förvaltning med magisterexamen i engelska, berättar att hon kom in på sin nuvarande arbetsplats redan när hon skrev en C-uppsats i statsveten-

²⁴ I Knocke m.fl. (2003) diskuteras bristen på precision vad gäller begreppet kompetens såväl i forskning som utredningsverksamhet. Knocke hänvisar till Sten Höglunds (2002) distinktion mellan begreppen "kompetens" och "kvalifikation". Den förra termen har en bredare tillämpning, medan den senare snarare kan härledas till formella kunskaper och meriter förvärvade genom studier (Knocke m.fl. 2003:18). Vi använder fortsättningsvis begreppet kompetens då distinktionen inte har central betydelse i rapporten och då den här inte på ett fullvärdigt sätt kan benämnas ut och tillämpas stringent.

²⁵ Begreppet nätverksrekrytering inkluderar här även när en arbetsgivare kontaktas av en arbetssökande och anställning därefter sker (jfr Tovatt 2006).

skap. Hon fick arbetet genom ett tips från sin far, som är anställd i samma organisation. En forskarstuderande inom det naturvetenskapliga området berättar likaså om hur hon fått sin doktorandtjänst på en avdelning där hon tidigare gjort ett examensarbete. Genom att personalen lärt känna henne hade hon också byggt upp ett förtroendekapital och de sökte anslag för en doktorandtjänst åt henne inom ramen för ett projekt på den aktuella institutionen.

Knocke m.fl. (2003) visar att strategierna vid rekrytering inom den privata sektorn skiljer sig något från dem som vanligtvis tillämpas inom offentliga verksamheter. Inom privata näringar tenderar kriterierna att vara mer diversifierade och det är inte självklart att formella meriter och kvalifikationer är vägledande vid tillsättningen av tjänster. Istället kan man spåra en tendens att större vikt läggs vid att den sökande passar in i eller kompletterar den befintliga personalgruppen (Knocke m.fl. 2003:12). Inom offentliga verksamheter tenderar man däremot att i större utsträckning hålla fast vid rekryteringskriterier som kan härledas direkt till arbetsuppgifterna.

Här kan vi också spåra en skillnad i hur informanter med anställning inom privat respektive offentlig sektor förhåller sig till informella rekryteringsförfaranden. En manlig informant med anställning inom faderns firma talar med lätthet om hur han erbjöds att komma dit och arbeta:

Det har ju och göra med att min pappa helt och hållet har jobbat med medicinteknik och har tjatat eller frågat ganska länge: "Kom över och jobba, ska du inte komma över och jobba?!"

Inom offentliga organisationer och verksamheter uppvisas i regel en fasad som ger vid handen att rekryteringsförfaranden bygger på meritokratiska principer och formella kvalifikationer. Kanske är detta mönster allra mest framträdande inom den akademiska världen, där karriär och avancemang så tydligt är kopplat till formella meriter och rankingsystem som förväntas visa på vem som är den mest "excellente" forskaren, läraren eller doktoranden. Den nydisputerade fysikern värjer sig tydligt då intervjuaren frågar honom om betydelsen av hans personliga kontakt med handledaren då han skulle antas till forskarutbildningen:

Nej, nej, nej, det var det att handledaren, han hade studerat i Lund och därför visste han att teknisk fysik i Lund, som han hade gått på, var en bra utbildning.

Informanten fick, efter egen förfrågan, komma på intervju för en tjänst som inte var utannonserad och berättar sedan att den aktuella handledaren, som

hade fått sin grundutbildning på samma institution, rekryterat från flera andra ”ganska små universitet och så vidare” och framhåller att det var kvalitetskraven som var det avgörande.

– Vägen in på arbetsmarknaden är snårig, flera informanter har sökt många arbeten och använt sig av flera olika sökvägar.

– I materialet avspeglas att nätverksrekryteringar är vanligt förekommande på den svenska arbetsmarknaden.

– Det finns spår som antyder att anställning genom personliga kontakter eller nätverk är mer accepterat inom privat verksamhet än offentlig.

Arbetsgivare och humaniora

Hur värderas humaniora vid anställningar? Hur ser arbetsgivare på de kunskaper som förvärvas vid humanistiska studier? Vad spelar det för roll att arbetsgivaren och hans eller hennes representant själv har kunskaper i humaniora och därmed kännedom om de kunskaper och färdigheter som förvärvas vid studier inom det humanistiska fältet?

Av intervjuvaren att döma tyder mycket på att det är lättare att få en positiv respons från en arbetsgivare som själv har studerat humaniora. En person som nyligen disputerat i fysik berättar om ett tillfälle för fem år sedan när han sökte en doktorandtjänst. Vid anställningsintervjun visade han upp alla sina meriter. Han hade läst humanistiska ämnen vid universitetet och språk på Komvux samt gjort en hel del andra saker utöver att studera fysik och följaktligen hade hans akademiska grundutbildning tagit lite längre tid. Reaktionen på hans meritlista blev allt annat än positiv:

Det hade inte alls någon gynnsam effekt på honom, utan han tyckte att jag var splittrad och det låg mig i fatet. Så att efter det så tar jag aldrig upp de sakerna när jag söker tekniska jobb.

Även om han uppger att han inte gärna vill ”ge det intrycket” en gång till berättar han att han nyligen varit på en intervju där reaktionen på hans humanistiska studier tvärtom var positiv. Det arbete han nu sökte var inte så utpräglat tekniskt utan skulle innehålla projektledning, att skriva reklam och copyright. Intressant att nämna i sammanhanget är att arbetsgivarens representant själv hade en bakgrund inom humaniora.

En inköpschef som har betyg från en lång rad humanistiska kurser berättar hur hon ibland medvetet undviker att visa hela sin meritlista för vissa arbetsgi-

vare. Någon gång har det hänt att hon enbart visat upp intyget på sin civilingenjörsutbildning eftersom arbetsgivaren annars skulle riskera att uppfatta henne som alltför akademisk och därmed befara att hon kunde vara ointresserad av praktiska åtaganden.

Ett stort antal intervjupersoner berättar att reaktionen på de humanistiska utbildningsinslagen i regel varit antingen positiv eller sval. I de fall reaktionen varit uppskattande har det stannat vid en kommentar. En civilingenjör som har studerat litteraturvetenskap säger att de arbetsgivare som anställt henne oftast har tyckt att det varit någonting mycket positivt att hon har läst humaniora. Det intryck hon själv har fått vid anställningsintervjuer är att arbetsgivarna tycker att det är ett gott inslag av allmänbildning.

I en internationell jämförelse framstår svenska arbetsgivare ibland som snäva i sin bedömning av arbetstagarnas meriter. Det tekniska eller ekonomiska kunnandet har inte sällan premierats inom näringsliv och företagsledning. Blickar man utomlands, i varje fall inom den så kallade västvärlden, finner man ofta personer med utbildningar just i humaniora eller andra ämnen som skiljer sig mycket från arbetsuppgifterna på ledande poster inom näringslivet. Exempelvis kan individer med akademisk examen i historia eller antropologi återfinnas på ledande poster inom olika företag och branscher som inte alls är relaterade till dessa ämnen. Mycket tyder på att personer med examen från Lunds universitet i högre utsträckning än vid andra svenska universitet får anställning utomlands. Inom ramen för denna undersökning har vi inte haft möjligheter att nå personer som vistas i utlandet. Ett undantag är en ekonom som också har läst konstvetenskap och idag är verksam i USA och där har en chef som även har humanistisk utbildning.

Nu är det inte alla arbetsgivare inom den ekonomiska tekniska sektorn som har en skeptisk hållning till personer med breda utbildningar och erfarenheter. I en av högskoleverkets utvärderingar, *Core Curriculum – en bildningsresa* (Agélii 2001), uttalar sig gruppchef Maria Landén i ledningsgruppen på revisionsföretaget Ernst & Young. Som företrädare för arbetsgivar sidan i rekryteringsarbetet framhåller Landén att man ofta söker personer med ”sammansatt kompetens” samt att även om fackkunskaper är viktiga är det minst lika betydelsefullt att de som rekryteras är ”intellektuellt välorienterade och har en uttalad förmåga att tänka självständigt” (a.a.:12). Också bland informanterna finner vi exempel på personer som erfarit att en ”sammansatt kompetens” efterfrågas även från arbetsgivarhåll. En arkitekt som studerat filosofi och kulturvetenskaper anser inte att hans humanistiska studier tillmättes något större värde när han fick sin anställning, men tror att det skulle vara annorlunda idag då han tyckt sig märka av en förändrad attityd i frågan. En elektroingenjör

med 40 poäng musikvetenskap i bagaget arbetar på ett större elektronikföretag i Mellansverige och rekryterades dit via ett traineeprogram. Arbetsgivaren hade då som mål att finna just personer med en breddad kompetens:

Jag minns inte men jag vet att de som gjorde den här uttagningen till traineeprogrammet hade som avsikt att försöka hitta folk som var mer än bara teknologer, mer än "bara ingenjörer", som hade andra lite bredare syn och var lite mer, ja lite utåtriktade. Och jag hade en klar känsla de såg musikvetenskapen som en del i det.

I något fall har studier i humaniora i kombination med en given yrkesexamen visat sig passa arbetsgivarens behov och önskemål på ett utmärkt sätt. En informant som omnämns flera gånger tidigare i texten har erfarenheter som illustrerar detta väl. Hennes ämneskombination av konstvetenskap och arkitektur ansågs komma väl till pass på ett företag som restaurerar äldre byggnader, företrädesvis slott och kyrkor.

Avslutningsvis måste understrykas att de kunskaper och färdigheter som förvärvats genom språkstudier betydligt oftare än de historisk-filosofiska faller inom ramen för arbetsgivarnas önskemål. Flera informanter har läst språk och ett antal av dem har också fått anställning tack vare det. En högskoleingenjör med studier i tyska bakom sig fick exempelvis arbete på ett företag med affärskontakter i Tyskland och en person med magisterexamen i engelska fick arbete med många internationella kontakter inom offentlig verksamhet.

– I regel tycks inte arbetsgivarna i någon större utsträckning ha uppmärksammat att informanterna bedrivit kompletterande studier i humaniora (särskilt inte historisk-filosofiska ämnen). Inte heller har några förväntningar ställts på att dessa kunskaper skall komma till användning i arbetet.

– Ett antal informanter har erfarenheter av att deras utbildningar har ansetts vara för omfattande. En av dem ansågs för "splittrad" och en annan valde med omsorg vilka delar av meritlistan som kunde visas upp för arbetsgivare.

– Likaså redovisar informanterna att det finns tillfällen då deras humaniorastudier bemötts positivt från arbetsgivarhåll. I något fall har bemötandet varit gillande eftersom humaniora setts som "bildande". I ett annat fall förklarar informanten detta med att även arbetsgivaren haft en humanistisk utbildning. Ytterligare en person har rekryterats vid ett företag där man ville ha personal som hade något mer att tillföra än bara tekniska kompetenser.

Att använda humaniora i arbetslivet

I rapportens tidigare kapitel har vi diskuterat informanternas motiv för att välja att studera humaniora samt i vilken utsträckning de övat ett antal praktiska färdigheter såsom kommunikativ förmåga, kritiskt tänkande och argumentation under sin utbildning. Informanterna har därtill berättat om vilket utbyte de tycker sig ha fått av denna träning. Härvidlag är det av intresse att se huruvida olika komponenter i de humanistiska utbildningarna kommer till användning i yrkeslivet. Nedan kommer vi således att visa var ett antal informanter är anställda och på vilket sätt de kunnat få nytta av humanistiska färdigheter inom dessa verksamheter.

Språken och yrkeslivet

I kapitel tre framkom att ett stort antal informanter har läst språk utan att riktigt veta vad studierna skulle användas till. Likväl uppfattade flera av de intervjuade personerna dessa studier som en säker framtidsinvestering oavsett vad de skulle komma att sysselsätta sig med. Hur har det gått för dessa informanter i yrkeslivet? Har deras språkstudier visat sig vara den goda investering de hoppades på?

Engelska är det vanligaste språk som studenter väljer att läsa vid sidan av andra utbildningar. Flera av informanterna redovisar att de har haft god nytta av studier i detta språk. I några fall är språkets användningsområde klart kopplad till utbildningen. En informant studerade exempelvis engelska till magisternivå och fortsatte sedan till översättarutbildning för att därefter under en tid arbeta inom detta yrke. Globaliseringen har bidragit till att förändra strukturen på arbetslivet såväl i det privata näringslivet som inom många offentliga verksamheter. Intervjuerna bekräftar att engelskan har vunnit mark som arbetspråk och bryter in i yrkeslivets vardag på många håll. Exempelvis finner vi i materialet två ingenjörer och en person med magisterexamen i datavetenskap att de arbetar i företag där engelska är koncernspråk. De använder således det engelskan i sitt dagliga arbete, vilket gör det nödvändigt att kunna behärska språket väl för att kunna kommunicera på en avancerad nivå såväl muntligt som skriftligt. I arbetsuppgifterna ingår det att sköta kontakter och kommunicera med företagets partners och medarbetare på olika håll i världen. Dessutom produceras alla företagets interna texter och dokument på engelska.

Det ställs också allt högre krav på goda kunskaper i engelska för att göra karriär inom flera sektorer i den akademiska världen. Tydligast exemplifieras detta genom doktoranden inom det naturvetenskapliga området, som anser att hennes språkstudier kommer väl till pass på flera sätt. Det finns många inter-

nationellt orienterade inslag i arbetet, i form av skriftlig och muntlig kommunikation med forskarkollegor utomlands samt krav på att formulera sig i vetenskaplig text på engelska i artiklar och i doktorsavhandlingen.

Ökad internationalisering och den europeiska integrationen bidrar till att fördjupade och goda kunskaper i engelska blir mycket användbara inom en rad arbeten inom den offentliga sektorn. Ett antal informanter anställda inom offentlig verksamhet innehar poster där det krävs att man behärskar engelska på en avancerad nivå. Här föreligger generellt en skillnad mot de delar av det privata näringslivet där engelskan är koncernspråk. Kraven på fördjupade kunskaper i engelska inom den offentliga sektorn tycks i högre grad vara kopplad till befattningar med ansvar för internationalisering eller strategiska positioner inom olika verksamheter. Inköpschefen arbetar inom en offentlig verksamhet och gör resor till främst Nordamerika och Västeuropa för inköp av medicinsk utrustning. Hon framhåller nödvändigheten av att kunna uttrycka sig på avancerad nivå på engelska när priser skall förhandlas och avtal slutas. En person med magisterexamen i engelska och studier i statsvetenskap bakom sig arbetar inom en offentlig verksamhet och har till uppgift att samordna internationalisering och använder engelskan som arbetsspråk vid konferenser och möten samt i skriftliga dokument. Hon har även kunskaper i franska och spanska från gymnasiet som sedan kompletterats genom kortare studieperioder utomlands. Även om kunskaperna i dessa språk inte används direkt i arbetsituationerna tas det ofta mycket väl emot att kunna samtala på dessa språk i mer informella sammanhang, berättar hon. För den som hamnar på en lägre position i en organisation är det inte lika självklart att språket kommer till användning i arbetslivet i formella sammanhang. En sjuksköterska som valde engelska med motiveringen att ”engelska har man nytta av vart man än ska jobba” säger att hon tror att hon kan komma att ha användning av språket i arbetet när hon arbetat några år och kanske fått mer kvalificerade arbetsuppgifter. Men just nu har hon inte någon direkt användning av språket i sitt yrke mer än vid enstaka patientkontakter samt när hon någon gång hjälpt en läkare att formulera sig på engelska.

En poäng som de flesta av dem som har studerat engelska på hög akademisk nivå framhåller är den säkerhet som den grundliga akademiska utbildningen gett dem i att uttrycka sig väl i text och tal. Kunskaperna blir här således mer än receptiva. Många menar att de får ett övertag gentemot kollegor som inte har samma grundliga utbildning i språket. En informant som specialiserat sig inom data menar att de dokument han skriver kvalitetsmässigt skiljer sig betydligt från vad många medarbetare producerar och den kvinnliga doktoranden i naturvetenskap berättar att doktorandkollegor som inte stude-

rat engelska vid universitetet ofta hamnar i ett underläge när de har att formulera sig i text på detta språk:

Och även när det gäller att skriva en text så har jag ju en väldig fördel i att det kommer ju väldigt mycket naturligare för mig när man skall uttrycka sig på engelska. För mig är det inga problem. Det är inte någon större ansträngning. Men jag vet att många andra har stora problem, så jag är ju väldigt glad att jag har läst engelska.

Tendensen att engelskan alltmer används som ett arbetspråk även i Sverige är således inte oproblematisk. Inom den offentliga debatten har till exempel risken av att det i framtiden skapas hierarkier och ojämsställda strukturer inom arbetslivet påpekats. Inte minst inom akademien ifrågasätts ibland också lämpligheten i att uppsatser, artiklar och avhandlingar i allt högre utsträckning skrivs på engelska med hänvisning till att det till syvende och sist tenderar att skapa marginalisering och underordning i arbetslivet. En av de intervjuade doktoranderna inom det samhällsvetenskapliga området lyfter fram en maktaspekt som ligger inbakad i denna process och pekar på det samband som finns mellan att behärska språket och att vara klar i tanken. Den som inte behärskar språket fullt ut kan inte heller åstadkomma en lika god slutprodukt i form av en text eller ett dokument. Ytterligare en informant get uttryck för att uppleva en mer underordnad roll just på grund av att han inte behärskar koncernspråket så bra som många kollegor och pekar på att just här skulle han behöva utveckla sin kompetens:

Och sen så skulle jag gärna se att jag hade läst engelska, faktiskt. Jag vet att det finns någon ”engelska-för-tekniker-kurs” som jag tror att det hade gett mig en del tillbaka.

Om engelska fått en särställning som främmande språk i dagens svenska samhälle ger företrädare för utbildningar i andra språk ofta uttryck för att vara styvmoderligt behandlade i debatten om språkens vara eller inte inom utbildningssystemet (jfr t.ex. UL nr 10/11 2006). I decennier har man diskuterat att språkundervisningen i grundskola och gymnasium skärs ned och även vid universiteten diskuteras i vilka språk utbildning skall erbjudas och varför. Flera av informanterna har betyg i språk, förutom engelska bland annat i tyska, franska, kinesiska, italienska och hebreiska. Några av dem har praktisk nytta av språkstudierna i deras arbeten.

För den person som vid intervjutillfället var i färd med att omskola sig till språklärare är användningsområdet uppenbart. Därutöver finns flera olika er-

farenheter. Kunskaper i andra språk än engelska kan ofta bidra till att skapa en "nisch" eller en mer exklusiv position på arbetsmarknaden. En högskoleingenjör som har läst tyska kan till exempel berätta att hennes språkkunskaper varit "ett plus" när hon fick sin nuvarande anställning. På arbetsplatsen har hon tack vare språkkunskaperna fått ansvara för kontakterna med företagets samarbetspartners i Tyskland. Hon betonar vikten av muntlig träning samt av att anpassa språkkunskaper och vokabulär till vad som förekommer i yrkeslivet och tillägger att mycket av det specifika ordförråd som används på den arbetsplats där hon varit verksam också har tränats in där.

Goda språkkunskaper är också en förutsättning i arbete inom internationella organisationer och i kontakter med och inom länder där andra språk än engelskan är arbetspråk. En informant som läst statsvetenskap samt filosofi och franska har exempelvis arbetat i Frankrike vid flera tillfällen. Under studenttiden arbetade hon bland annat på kafé och efter examen har hon praktiserat på UNESCO och drivit anti-rökkampanjer i Frankrike. Båda dessa informanter har i längre perioder vistats i de länder där språken talas.

Vi kan också konstatera att många av dem som har studerat språk utöver engelskan inte har någon praktiskt användning för sina kunskaper i yrkeslivet. Exempelvis tänker sig en civilingenjör som läst litteraturvetenskap och efter examen halvfartskurser i italienska att kanske kunna använda språket under semestervistelser i Italien. Det finns också personer som ser framtida möjligheter att kombinera språkstudier med andra utbildningar på ett sätt som varken är väntade eller vanliga. Exempelvis en sjukgymnast som tidigare läst Programmet för Öst- och Sydöstasienkunskap har inte använt sin kinesiska på lång tid, men har en idé om att någon gång i framtiden kunna knyta dessa båda utbildningar samman. Hon arbetar idag med olika metoder som är inspirerade av Tai Chi och Qi Gong och ser ett ytterligare användningsområde för sin kinesiska än att enbart kommunicera skriftligt eller muntligt:

Och sedan på något sätt så känns den inte riktigt avslutad. Utan det är någonting som jag har med mig och som jag kan ta upp igen om det finns intresse för det. Och det är inte helt omöjligt med mitt yrke som sjukgymnast att så småningom kanske kombinera. Det handlar ju om österländska traditioner kombinerat med det västerländska. Och det finns kanske möjlighet att åka till Kina och studera någonting som jag kan ha nytta av i mitt yrke som sjukgymnast: akupunktur eller rörelsetradition eller något.

I kapitel fyra diskuterade vi hur den träning i engelska som ges utanför de rena språkämnena främst resulterar i en receptiv användning av språket. De infor-

manter som har bedrivit språkstudier på universitetsnivå framhåller att utbildningen gjort dem förmögna att utföra arbetsuppgifter som ställer krav på självständig användning av det främmande språket. Till skillnad från vad som framkom i kapitel fyra, där färdigheter i utbildningen diskuterades, betonar de att de uppnått en säkerhet i hur man uttrycker sig. Möjligen bör den tidrymd som förlöpt sedan studierna avslutades beaktas. Ibland kanske kunskaperna faller i glömska med tiden, medan man i andra fall får ytterligare praktisk träning efter studierna som ökar förmågan att använda språkkunskaperna i arbetet. Vid språkutbildningar på universitetet varierar förkunskapskraven också beroende på om det aktuella språket förekommer som gymnasieämne eller inte. Härmed varierar möjligen även förutsättningarna för att nå de kvalifikationskrav och den kompetens som krävs för att använda språket i yrkeslivet.

Bildning, perspektiv och kritisk reflektion

De som har läst kurser i historisk-filosofiska eller teologiska ämnen ger i regel inte lika konkreta exempel på hur de använder humanistiska färdigheter i arbetet som de före detta språkstudenterna. Detta innebär emellertid inte att sådana kompetenser skulle sakna betydelse, men variationen i svaren är betydligt större, vilket knappast är förvånande eftersom de historisk-filosofiska och teologiska disciplinerna uppvisar en stor bredd som också återspeglas i perspektiv och metodologiska förhållningssätt.

Ett antal informanter framhåller vikten av att sätta in sådana förhållanden och skeenden som studerats i ett större perspektiv. En folkrättsjurist, med sidostudier i historia och idé- och lärdomshistoria, har i flera perioder haft praktiktjänstgöring utomlands. Hon menar att de historiska kunskaperna om händelseutveckling, politiska och sociala mekanismer vid tiden kring första världskriget har varit viktiga att ha med sig i arbetet på Balkan då de bidragit till en fördjupad förståelse för den nuvarande situationen i regionen. Informanten berättar att hon haft nytta av att känna till den faktamässiga bakgrunden, men betonar samtidigt vikten av att kunna sätta in denna i ett sammanhang. Detta anser hon har gett henne perspektiv på de människor hon mött i sitt arbete där.

I några fall pekar informanter på användbarheten i de metodologiska färdigheter de tränats i under studietiden. Liksom en tidigare citerad samhällsvetare framhåller folkrättsjuristen den källkritiska skolningen som mycket användbar. Den senare anför också ett konkret exempel från sin yrkesverksamhet, nämligen att hon i arbetet hos åklagarmyndigheten i Kosovo kritiskt behövde kunna ifrågasätta varifrån olika uppgifter kommit och vem som stod

bakom de skilda dokument som inkommit i olika ärenden. En samhällsvetare med studier i etnologi och arkeologi anser sig ha haft stor nytta av kunskaper i informationsökning och de metoder hon tränats i vid uppsatsskrivande när hon senare arbetade som utredningssekreterare i en kommunal förvaltning.

Arbetslivet är fullt av sociala situationer och flera informanter lyfter fram hur olika aspekter av humaniora där kan komma till användning. Vikten av ”social kompetens” betonas emellanåt när frågan om vilka kvaliteter som är gångbara i yrkeslivet ventileras. Flera av informanterna framhåller att den ”bildning” de fått och det perspektivseende de skolats i vid studiet av humanistiska ämnen kommer väl till pass i sociala sammanhang. Folkrättsjuristen menar att hennes historiska perspektiv och kunskaper är användbara i konversationer ”både med gelikar och överordnade” och sjuksköterskan som studerat litteraturvetenskap nämner att det är lätt att finna samtalsämnen vid patientkontakter. En inköpschef betonar vikten av att kunna hitta goda samtalsämnen när hon träffar affärskontakter utomlands:

Man står inte på noll. Man har redan tio frågor som man kan ställa och där igenom få igång samtal och det är jättepositivt, så man bemöts alltid extra väl om man har den kunskapen. Jag tycker det har varit pluspoäng hela vägen. Om man blir uppfattad som kunnig och intresserad /.../ så tror jag det ger bättre anbud också i affären sen.

Insikter som förvärvats vid studiet av humaniora kommer ofta till användning i situationer där det krävs kommunikation med medarbetare som intar olika ståndpunkter i en fråga och vid problemlösning när flera parter är involverade. En civilingenjör som även har läst litteraturvetenskap säger till exempel att hon lärt sig att ”det finns flera än ett svar på en fråga” och uppger att detta är en insikt som hon tillägnat sig genom studier inom humaniora, som nu kommer till pass i yrkeslivet. Konkret exemplifierar hon detta med att man som väg- och vatteningenjör kan få i uppgift att lösa en trafiksituation i en stad. Då har man fördel av att förstå att frågan kan lösas på flera sätt: ”Och då får man ju ha ödmjukheten mot sina övriga arbetskamrater som har olika erfarenheter. Inte att de kan bara ha fel och rätt och så.” En civilingenjör som även bedrivit studier i musikvetenskap redovisar en liknande erfarenhet: ”man får ju lära sig att folk är olika och ett förhållningssätt passar vissa men inte andra”. Han påpekar dessutom att arbetslivet inte enbart handlar om att prestera tekniska lösningar med utgångspunkt i de rent matematiska och teknologiska kunskaperna:

När man är ute i samhällslivet så används inte så mycket formler, utan det handlar mer om att sätta tekniken i ett sammanhang, faktiskt. Och då kommer det till nytta att man får göra avvägningar och man får inse att det inte är ett svar som är rätt utan man får ha fingertoppskänsla.

Att kunna vända och vrida på en fråga, ha distans och reflektera är viktiga kompetenser som flera informanter uppger sig ha användning för i sina yrkesverksamma liv. I ett tidigare kapitel har vi pekat på att det ”kritiska tänkandet” betraktas som en av de viktigaste aspekterna som tränas vid studier i humaniora. Läroplanerna framhåller ofta just det kritiska tänkandet som en väsentlig aspekt i sina målsättningar, och därtill utgör färdigheten och skolningen i reflektionsförmåga en viktig komponent i det som skulle kunna kallas ”humanioras självbild”. Således torde det vara en angelägen del av träningen inom det humanistiska fältet att ta med sig ut i yrkeslivet. En socionom som vid intervjutillfället studerade italienska i syfte att omskola sig till språklärare lyfter fram hur förmågan till kritisk reflektion kan ta sig i uttryck med utgångspunkt i ett konkret exempel från det egna arbetslivet. Informanten värjer sig tydligt genom intervjun för att framstå som alltför kategorisk men betonar ändå att akademisk skolning utvecklar förmågan att överblicka situationer och inta ett reflekterande och distanserat förhållningssätt:

Jag kan märka ibland, nu till exempel när jag jobbar som personlig assistent, att man sitter och diskuterar på personalmöten och sånt där. Jag menar /.../ det finns vissa i gruppen som har akademisk utbildning sedan tidigare och det finns andra som kanske inte har det. Ofta märker man – det är väldigt generaliserande såklart – men ofta kan man ju märka på sättet att argumentera /.../ att den som har en akademisk utbildning försöker undvika alltför mycket ”men jag tycker, jag tycker det här och jag känner så här”. Utan det kanske blir mer ”jaha, vad finns det för regler här på arbetsmarknaden, hur ska vi lägga upp det här i gruppen?” Förstår du vad jag menar? Man försöker hela tiden anknyta det till nedskrivna regler och sånt, för man har på nåt sätt kanske lärt sig att arbetsgivaren skiter totalt i hur jag känner mig när jag är på arbetet, utan /.../ det viktiga är att dom har gjort sitt enligt lagen så att säga. Det har man ju lärt sig, det är väl någonstans någon slags färdighet som man har fått med sig från, ja, akademiska studier, misstänker jag.

Det bör dock noteras att det inte är självklart att de färdigheter som tränats i utbildningarna upplevs av studenterna på samma sätt som utbildningsanordnaren avsett. När frågan ställs till de före detta studenterna ifall de moment

som förekommit i utbildningen kommer till användning i yrkeslivet kan man ibland ana att svaren är färgade av informantens egen subjektiva tolkning av färdighetens innebörd. En person som studerat statsvetenskap och därtill ett flertal kurser i humaniora upplever till exempel inte att förmågan att tänka kritiskt har varit önskvärd på de arbetsplatser där hon haft anställning:

Alltså förvånansvärt lite ändå. För väldigt mycket, kände jag när jag jobbade som utvecklingssekreterare, handlade om att man inte skulle trampa människor på tårna. Så man kan inte vara riktigt så kritisk som man har lärt sig att vara på universitetet.

Denna informant berättar att hon har fått rådet från medarbetare och överordnade att ändra innehållet i rapporttexter som hon författat. Vi har emellertid inte sett exempel på i vilken utsträckning ett kritiskt prövande förhållningssätt tillämpats i de texter informanten producerat. Men möjligen kan hennes framställning relateras till hennes egen tolkning av innebörden i begreppet kritiskt tänkande som i utsagan ovan framstår som snävare än vad som eftersträvas inom akademien.

Ett antal informanter har framhållit att de kunskaper och kompetenser de förvärvat under sina humanistiska studier inte tas tillvara av arbetsgivarna. En av de intervjuade personerna är sjuksköterska i botten, men har omskolat sig till psykolog och dessutom kompletterat sin utbildning med ganska omfattande studier i etik. Hon anser att hennes kunskaper har stor relevans för det arbete hon nu bedriver. Samma dag som intervjun ägde rum hade hon diskuterat etiska frågor med sin chef:

Jag har varit på utvecklingsdag idag och det var en föreläsning som min chef höll i 45 minuter som handlar om etiska aspekter på vårt arbete, och där det visade sig att hon inte alls var insatt i våra yrkesetiska principer. Jag ställde lite frågor och funderingar och då var det många som inte visste att jag faktiskt hade den kunskapen och den kompetensen. Så det har gått ett och ett halvt år utan att någon har funderat och ofast är det jag som driver de här frågorna när det gäller etiken kring hur vi jobbar och så.

Intervjupersonen antyder att hennes chef betraktar etiska frågor som allmän-giltiga och därför inte heller ser behovet formaliserade kvalifikationer på området. Hennes missnöje med att de kunskaper i etik hon anser sig ha inte tas tillvara riktas i hög grad mot arbetsledaren. Dessutom vänds kritiken mot utbildningens utformning i det att hon påtalar att etikkurserna består i ett antal 5- och 10-poängskurser som inte gett någon examen trots att hon avlagt sam-

manlagt 60 poäng i ämnet. Därmed, menar hon, blir den kompetens hon anser sig ha på området ”ganska diffus” och meritlistan ger ett ”hafsigt” intryck med ”några poäng här och några poäng där”.

Sannolikt spelar arbetsmarknadens villkor och därtill relaterade bedömningar av vilken användning studierna kan ha in för många när de gör valet att läsa humaniora vid sidan om andra utbildningar. Under 1990-talet, då flera av våra informanter påbörjade sina universitetsstudier hårdnade situationen på arbetsmarknaden. Slutligen vill vi därför visa att det finns informanter som uttrycker osäkerhet inför att använda de humanistiska studierna i sin yrkesverksamhet. Civilingenjören som studerat litteraturvetenskap vid sidan om de ordinarie studierna berättar i den avslutande delen av intervjun att hon vill arbeta inom det tekniska yrket några år framåt till dess att hon fått en stabil ekonomi. På sikt kan hon tänka sig att återuppta det litteraturvetenskapliga intresset på ett professionellt plan. I slutet av intervjun berättar intervjupersonen att hon när en önskan om att skriva själv. En annan civilingenjör, som även läst musikvetenskap, gjorde sitt examensarbete vid LTH utomlands. Han fick då en förfrågan om att delta i ett doktorandprojekt där de kunskaper han förvärvat både i den tekniska och humanistiska utbildningen hade kunnat förenas:

Det var när jag gjorde mitt examensarbete på en institution i Portugal så träffade jag på en professor från Edinburgh i Skottland som höll på att forska kring artificiell intelligens och musik och han ville ha doktorander som kunde IT, alltså tekniken, och musikteori. Han tyckte absolut att jag skulle söka in i hans gäng. Sen gjorde jag inte det, men jag var väldigt lockad. Det var väl egentligen ekonomiskt som det inte var så lätt. Jag kollade upp hur det var ekonomiskt och det var ganska skralt.

– Flera av de informanter som har läst språk har också fått användning för sina färdigheter i yrkeslivet och i synnerhet gäller detta engelska. Intervju-svaren antyder att språkstudierna gett ett övertag gentemot den som enbart nått receptiva kunskaper i språket.

– Alltfler använder idag engelskan som arbetsspråk även på svenska arbetsplatser, vilket avspeglas i intervjumaterialet. När engelskan är koncernspråk krävs en hög språklig nivå för samtliga anställda, vilket inte gäller i samma utsträckning i verksamheter där förmågan att behärska språket på avancerad nivå främst är kopplad till nyckelpositioner.

– Informanter som har studerat historisk-filosofiska och teologiska ämnen framhåller att de främst får användning för humaniorastudier vad gäller perspektivseende, förmåga att problematisera samt metodologiska förhållnings-sätt.

Hur anställningsbara har informanterna varit?

Genom rapporten har vi diskuterat hur olika personer orienterat sig genom utbildningssystemet och ut i yrkeslivet. Vi har resonerat kring hur de har uppfattat sina studier i humaniora, hur organisation och uppläggning inverkat på utbildningen, hur de upplevt de olika moment som tränats samt hur dessa kommer till användning i yrkeslivet. Avslutningsvis blir det således relevant att fråga vilka komponenter, från studier och annat håll, som de själva anser har bidragit till att de kunnat få ett arbete. Bland intervjuvaren finner vi berättelser som ger vid handen att arbetsmarknaden inte är förutsägbar. Snarare framstår den som mångfacetterad och föränderlig. Gamla yrken försvinner och nya uppstår beroende på konjunkturer och vilka branscher som för tillfället blomstrar. Det finns helt enkelt inte utbildningar anpassade för arbetsmarknadens alla uppgifter och det kan vara svårt att förutsäga hur gångbar en given utbildning kommer att vara i framtiden. Detta fenomen kan väl låta sig exemplifieras genom en civilingenjör med inriktning mot datalogi. När han påbörjade sin utbildning fanns det gott om arbetstillfällen inom branschen, men efter dess slut hade situationen radikalt förändrats. I intervjun berättar han att han om sina vedermödor med att finna ett arbete: ”jag sökte väl åtminstone ett hundratal”, anförtror han intervjuaren. Men efter några år vände trenden igen:

Det som hände var väl att jag ganska tydligt såg hur IT-branschen började vakna till liv igen. Jag sökte väldigt många jobb och fick inte gå på en enda intervju. Och sen så under ett par veckors tid så blev jag erbjuden två jobb, mer eller mindre. Så det var väldigt tydligt att det hade hänt någonting inom branschen.

I kapitlets inledning pekade vi på att rekryteringsprocesser ofta är svårtolkade då arbetsgivare, såväl inom privat som offentlig verksamhet brukar hävda att det är den mest kompetente personen som fått en viss anställning. Inom arbetslivsforskningen har man emellertid påvisat hur en ”likhetsprincip” ofta styr rekryteringsförfaranden (jfr bl.a. Knocke 2003 m.fl.). Ett avgörande kriterium vid rekryteringen av ny personal är då förmågan att smälta väl in i den befintliga personalgruppen eller att ha egenskaper eller kompetenser som på ett fördelaktigt sätt kompletterar denna. Allra mest öppet sker rekrytering efter denna typ av kriterier inom privata företag och organisationer. En av de personer vi har intervjuat uppger exempelvis den kontakt som skapades vid anställningsintervjun som ett avgörande kriterium då han fick sitt nuvarande arbete:

Och sen att /.../ de verkade tycka att jag var en trevlig prick och det märktes att jag tyckte att dom var trevliga också, alltså, det fanns en personkemi helt enkelt, tror jag.

Ytterligare en tendens vi kan utkristallisera i intervjumaterialet är att en del personer är verksamma inom områden som egentligen inte har så mycket med deras formella utbildningar att göra. En kvinnlig inköpschef som vi citerat flera gånger har till exempel utbildat sig till civilingenjör med inriktning mot väg och vatten och inom ramen för denna utbildning specialiserat sig på fastighetsekonomi. När intervjuaren påpekar att hennes arbetsuppgifter väsentligen skiljer sig från innehållet i hennes utbildning svarar hon: ”Jag tror jag kom till insikt under tiden jag läste att man kan använda utbildningen som en entrébiljett”. Det saknas formell utbildning som ger särskilda kvalifikationer för yrket som inköpare. Inte heller finns utbildningar formade för många andra av arbetsmarknadens alla olika uppgifter. Informanten efterlyser inte heller detta, utan framhåller istället de mer generella kompetenser från den utbildning hon har, förmågor och färdigheter som även kan appliceras på de uppgifter, krav och förväntningar som det nuvarande yrket ställer.

Således finns det mycket som pekar på att utbildningen i sig, dess utformning och sammansättning inte är den allena bidragande faktorn vad gäller om en person skall lyckas etablera sig i arbetslivet eller inte. Ett fenomen som vi har kunnat observera är informanter som, trots utbildningar som anses solida och bra, och trots ämneskombinationer som allmänt uppfattas som användbara i yrkeslivet, tenderar att bli marginaliserade eller hamna i positioner där de inte tycker sig komma till sin rätt. Exempelvis en jurist med examen i ekonomi och språk som inte har kunnat få någon anställning utan istället valt att starta ett eget företag.

Detta kan kontrasteras mot ett annat fenomen, nämligen att vissa personer, som trots att deras utbildningar inte består i ämnen som i någon högre grad efterfrågas på arbetsmarknaden, ändå tycks röra sig desto mer obehindrat mellan olika sociala och geografiska miljöer. De kan erhålla anställningar inom branscher som inte direkt har med deras utbildning att göra och förmår kommunicera och etablera kontakter i de mest skilda sociala miljöer, länder och kulturer. En av de kvinnliga intervjupersonerna som har studerat statsvetenskap, franska och filosofi exemplifierar detta mycket väl. Hon har valt kurser delvis efter personligt intresse och delvis med tanke på frågor eller organisationer där det kunde vara intressant att arbeta framtiden. I olika perioder har hon växlat mellan utbildning och arbete och ägnat sig åt uppdrag av den mest skiftande karaktär: sålt second hand-kläder i Tyskland, jobbat på kafé i Frank-

rike, spelat in reklamfilmer, tagit uppdrag som modell och extraarbeten på olika mässor. Efter avlagd examen har framgångarna i yrkeslivet bara fortsatt. Genom ett uppdrag för UNESCO drev hon under en tid anti-rökkampanjer i Frankrike baserade på egna sammanställningar av dokument om rökningens skador. Därefter återvände hon till Sverige och fick arbete som internationell kontaktperson på en medicinsk institution. På denna arbetsplats har uppgifterna bestått i information i folkhälsofrågor samt i att analysera policymål som formulerats i EU och på nationell nivå i medicinska frågor. Vid intervjutillfället var hon på väg att antas som doktorand på sin institution för att på så vis kunna arbeta vidare med dessa frågor.

I dagens arbetsliv framhålls ofta krav på social kompetens och förmåga att röra sig mellan olika miljöer samt på ett stort mått av flexibilitet. Intervjupersonen vi beskrivit ovan ger intryck av att besitta många av dessa kvaliteter. På frågan om varför hon har fått alla sina anställningar svarar hon bland annat ”jag är öppen, glad och trevlig, kan lite språk” samt lite senare i intervjun om arbetet på UNESCO ”det är nog ingen som har sagt ’oj här har vi äntligen någon som har läst filosofi, henne måste vi anställa’”. Det avgörande för att få denna post, menar hon, var nog snarare ”vad jag har läst och på var jag har varit tidigare”. Vidare framhåller hon en insikt från studierna som varit mycket användbar i hennes yrkesutövning: ”i statsvetenskap vet man ju vikten av nätverk och att bygga upp kontakter och att sätta agendan”, och förstå vad som är det ”viktiga”. När intervjuaren för upp det till diskussion betonar hon även vikten av att kunna argumentera för sin ståndpunkt i olika frågor.

Denna person är i allra högsta grad att betrakta som ”anställningsbar”. Samtidigt illustrerar hennes karriärbana och den sammansättning av kompetenser och kvalifikationer hon äger anställningsbarhetens komplexitet. Hon har fått nytta av sina universitetsstudier. De kvalifikationer hon förvärvat under utbildningens gång, alla hennes formella kunskaper och meriter har varit till fördel vid anställningar och kommit till användning i praktisk yrkesverksamhet. Till minst lika stor nytta i arbetslivet har träningen i färdigheter och i konsten att överblicka sammanhang och se saker i bredare perspektiv varit. Därtill måste beaktas att alla dessa komponenter har blivit användbara först när de på ett gynnsamt vis samspelat med en rad kvaliteter och kompetenser som förvärvats utanför universitetets ansvarsområden.

6. Studier och arbete ur fågelperspektiv

Det finns en välbekant föreställning om humaniora som en introvert form av lyxstudier som må vara lustfyllda, men som saknar praktisk användning och därför inte lönar sig på arbetsmarknaden. I offentliga sammanhang är det i och för sig inte många som artikulerar sådana idéer. Med tanke på humanisternas dominans i kulturdebatten skulle oförsiktighet på denna punkt förmodligen tvinga den obetänksamme att löpa gatlopp på landets kultursidor. Den som söker i pressarkiven efter exempel på dessa uppfattningar riskerar därför att bli tomhänt, men kan i gengäld hitta desto fler försvarstal skrivna av humanioras företrädare som ondgör sig över omgivningens benägenhet att hysa dem. Nyligen skrev exempelvis litteraturvetaren Tomas Forser följande:

Det pågår en långsam kvävning av humaniora på våra universitet. En gång på 70-talet gav vi ut en bok som det blev mycket bråk och debatt kring. 'Humaniora på undantag?' kallade vi den och satte ett frågetecken efter titelorden. Nu är det utropstecken som gäller" (Forser 2006).

Om det inte vore för att många humanister i mer informella sammanhang möter tvivel på humanioras användbarhet skulle man kunna tro att det hela bara handlade om paranoia. Men förmodligen rör det sig om lite mer än så, inte minst med tanke på hur stora problem humanisterna själva brukar ha att förklara värdet av sin verksamhet utan att hemfalla åt svävande resonemang. Inte sällan brukar svårigheterna att klargöra sin betydelse istället utmynna i krav på att humaniora måste få vara onyttigt, vilket emellertid riskerar att yttras inför döva öron i en nyttotörstande värld. När studentrekryteringen dessutom börjat svikta kan man anta att tvivel på den humanistiska utbildningens lönsamhet som framtidsinvestering kan spela in. Varför skulle annars studier som så många uppfattar som lustfyllda inte locka fler studenter?

Genom hela denna undersökning har vi andats en viss skepsis mot sådana föreställningar. Under årens lopp har humanistiska utbildningar hyst tusentals och åter tusentals studenter och alla dessa har knappast befolkat socialkontorens mottagningar efter studietidens slut. Många av dem torde snarare ha funnit vägar in i yrkeslivet som är mindre disciplinorienterade och därför också relativt okända för universitetslärare och utbildningsplanerare. Hittills har framställningen emellertid dominerats av kvalitativa metoder och perspektiv. Sådana arbetssätt lämpar sig väl för att vinna kunskaper om hur olika mönster

kan tänkas se ut eller på vilket sätt olika faktorer kan tänkas betinga varandra, men för att åstadkomma en mer fullständig bild krävs också metoder som möjliggör bedömningar av representativiteten i de mönster som studerats kvalitativt. Som grund för detta kapitel ligger därför den enkätundersökning som genomfördes under projektets tredje och sista fas.

Även om tillvägagångssättet beskrivits mer utförligt i inledningskapitlet ska det mest väsentliga här kortfattat rekapituleras. Enkäten skickades ut under våren 2007 till före detta studenter som avlagt examen under 2002 eller 2004 vid Lunds universitet och riktades till tre olika grupper. Den största av dessa utgjordes av personer som tagit sin examen utanför humaniora, men som bedrivit sidostudier inom fakultetens utbud. Det är just denna kategori som också dominerar den kvalitativa undersökningen. För att få ett vidare perspektiv på humanioras betydelse i yrkeslivet kompletterades insamlingen med ytterligare två mindre grupper: en bestående av personer med renodlat humanistisk examen och en annan av individer som avlagt examen inom humaniora men som också bedrivit kompletterande studier vid någon annan fakultet (i hög grad inom samhällsvetenskap och i någon mån ekonomi). Man kan gissa att flera inom den senare kategorin sökt sig utanför humaniora i syfte att göra sig mer attraktiva för arbetsgivare genom sidostudier med ett ämnesinnehåll som brukar tillskrivas större praktisk användbarhet. Eftersom dessa tre kategorier uteslutande består av personer som slutfört sin examen hamnar den stora grupp av studenter som faller ifrån studierna i förtid alltså utanför undersökningen. Betydelsen av detta kommer att diskuteras längre fram i kapitlet.

I det följande kommer dessa grupperns öden och erfarenheter att jämföras och kontrasteras i syfte att besvara några grundläggande frågor: Hur går det för humanister i yrkeslivet och på arbetsmarknaden? Vilka faktorer kan tänkas påverka ens framtidsmöjligheter? Och vilka lärdomar kan man som universitetslärare och utbildningsplanerare dra av detta?²⁶

I yrkeslivet eller på fattighuset?

Föreställningen om humanistiska studier som något onyttigt eller som en ”lyx” bekräftas inte riktigt av tidigare undersökningar av arbetsmarknaden för humanister. I Birgitta Armgards (1986) numera något åldrade studie av humanister utexaminerade mellan 1977 och 1983 framgår att en stor majoritet fick arbete. Omkring 70 procent av dem som tagit examen med fristående kurser

²⁶ På grund av sin ämneskaraktär har litteraturvetenskap i den följande framställningen kategoriserats som en historisk-filosofisk disciplin, vilket också överensstämmer med SCB:s klassificeringar.

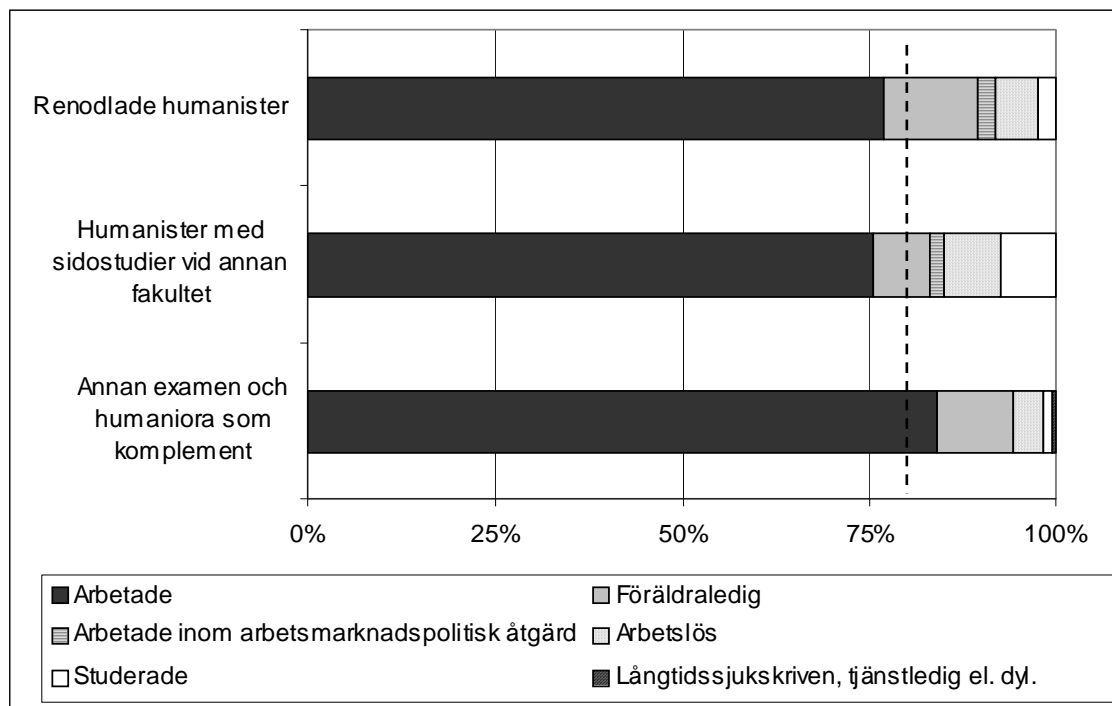
som bas för utbildningen hade ”adekvata jobb” vid undersökningstillfället och med detta avsågs sysselsättning inom traditionella humanistiska verksamhetsområden, såsom undervisning, journalistik, arkiv-, musei- eller biblioteksverksamhet och liknande. En stor del bedrev fortfarande studier, knappt 6 procent hade andra typer av arbeten som också krävde högre examen och ungefär lika många hade ”inadekvata jobb” eller var arbetslösa. Med stor sannolikhet utgjordes en del inom den senare kategorin dessutom av nyutexaminerade som ännu inte hade hunnit etablera sig i yrkeslivet och som förmodligen skulle ha hamnat i någon annan kategori vid ett senare tillfälle.

Armgarads klassificeringar vittnar om ett konventionellt synsätt, där förekomsten av humanister utanför de traditionellt humanistiska sektorerna betraktas som anomalier. Studiernas ämnesinnehåll måste sammanfalla med yrkesområdet, annars är arbetet ”inadekvat”. Att de kompetenser och färdigheter som genereras i utbildningen skulle kunna ha vidare användningsområden framgår inte. Om konsten att uttrycka sig väl i skrift, att förstå kulturyttringar, följa kunskapsutvecklingen inom ett fält, tillgodogöra sig avancerad litteratur på främmande språk, argumentera, bedriva kritiskt tänkande och vara bildad endast vore värdefullt inom skolan, biblioteket och museet skulle humanistiska studier kanske också te sig som en onödig lyx. Men så är knappast fallet. Ett alternativt synsätt är istället att värdera alla kvalificerade arbeten som kräver det slags kompetenser och färdigheter som genereras via högre studier som ”adekvata” eller ”relevanta”, oavsett det råkar föreligga någon direkt disciplinanknytning eller inte.

Ole Krarup Jensens och Caja Lennartsdotters tidigare refererade kartläggningar av humanisternas öden på Öresundsregionens arbetsmarknad visar också att de idag återfinns inte bara inom traditionellt humanistiska yrkesområden, som undervisning eller arkiv-, biblioteks- och museiverksamheter, utan också inom andra arbetsmarknadssektorer som exempelvis tillverkningsindustrin och fastighetsbranschen (Jensen och Lennartsdotter 2005; Lennartsdotter 2006). Vad de använder sina förmågor till på dessa fält framgår inte av studien, men uppenbarligen har humanister lyckats etablerat sig över stora delar av arbetsmarknaden och således fått arbete efter examen. Undersökningen ger således mindre besked om huruvida dessa arbeten, som kanske inte kräver rena humanistiska ämneskunskaper, ändå är ”relevanta” eller ”adekvata” i förhållande till de kompetenser och färdigheter som utbildningen faktiskt medfört.

Vad gäller humanisternas sysselsättning pekar resultaten från föreliggande enkätundersökning också på att humanister breder ut sig inom en vidare arbetsmarknad. Även om materialet är komplext kan de övergripande tendenserna sägas vara relativt tydliga. Om man inledningsvis bortser från alla nyan-

ser och detaljer och enbart jämför de renodlade humanisterna med dem som avlagt examen vid någon annan fakultet men bedrivit sidostudier inom humaniora,²⁷ framgår att omkring 80 procent inom båda grupperna arbetade vid undersökningstillfället (jfr figur 6.1) och att majoriteten av de övriga var föräldralediga. Även om humanisterna hade arbete i något mindre utsträckning var skillnaderna relativt små och arbetslösheten inskränkte sig inom båda grupperna till en liten minoritet.

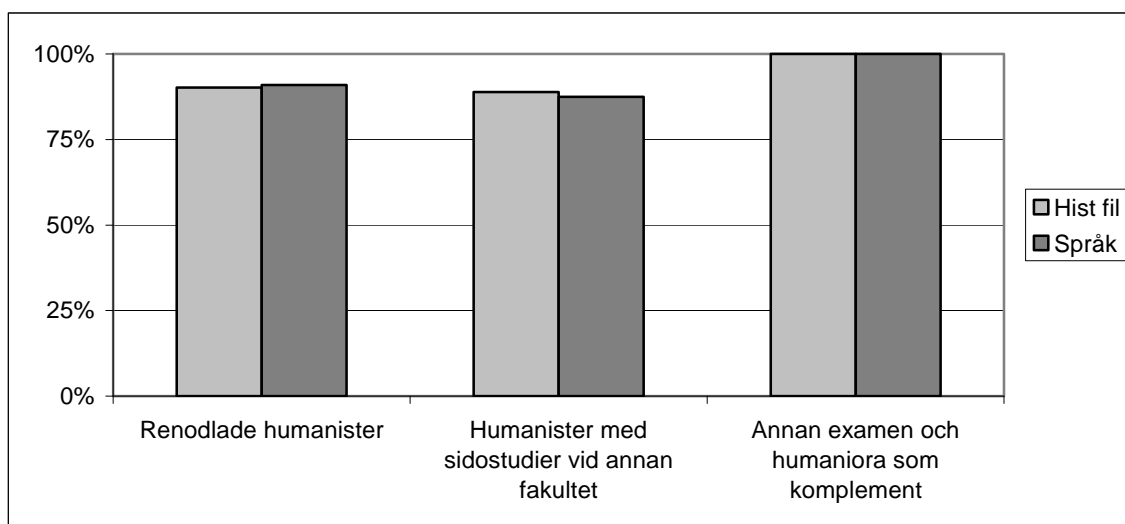

Figur 6.1 Sysselsättning vid undersökningstillfället

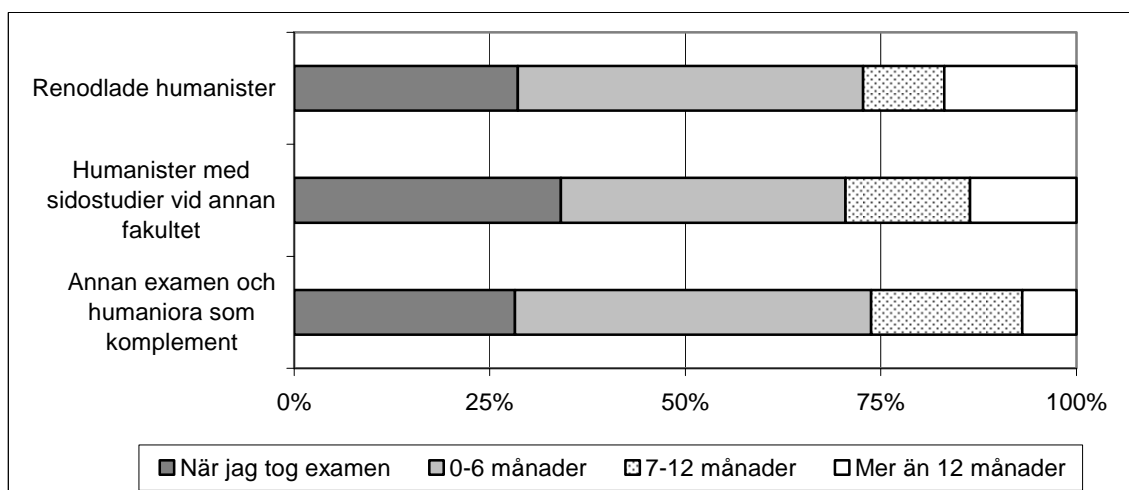
Ett likartat mönster uppträder på fler områden. Över 90 procent av de renodlade humanisterna uppger att de haft ett arbete som varat minst 6 månader (jfr figur 6.2) och även om de därmed inte når upp till de närmare 100 procenten för dem med annan examen förväntar detta kanske mindre än det faktum att så många humanister faktiskt lyckats skaffa sig meriter på arbetsmarknaden. När det gäller etableringstiden förefaller skillnaderna vara ännu mindre. Åtminstone har frågan om hur lång tid det tog att få sitt första arbete (jfr figur 6.3) delvis resulterat i mer eller mindre identiska siffror för humanisterna och dem med annan examen. Nära tre fjärdedelar inom båda grup-

²⁷ Figurerna redovisar också uppgifter från gruppen av utexaminerade humanister som bedrivit kompletterande studier inom annan fakultet. Dessa data kommer att problematiseras och tolkas i ett senare avsnitt.

perna har fått sin första anställning direkt efter studiernas fullbordan eller inom ett halvår efter densamma. Den enda egentliga avvikelsen är att humanisterna rymmer något större andel personer, vars första etablering varit mer tidskrävande och dröjt mer än ett halvår eller till och med över ett år.

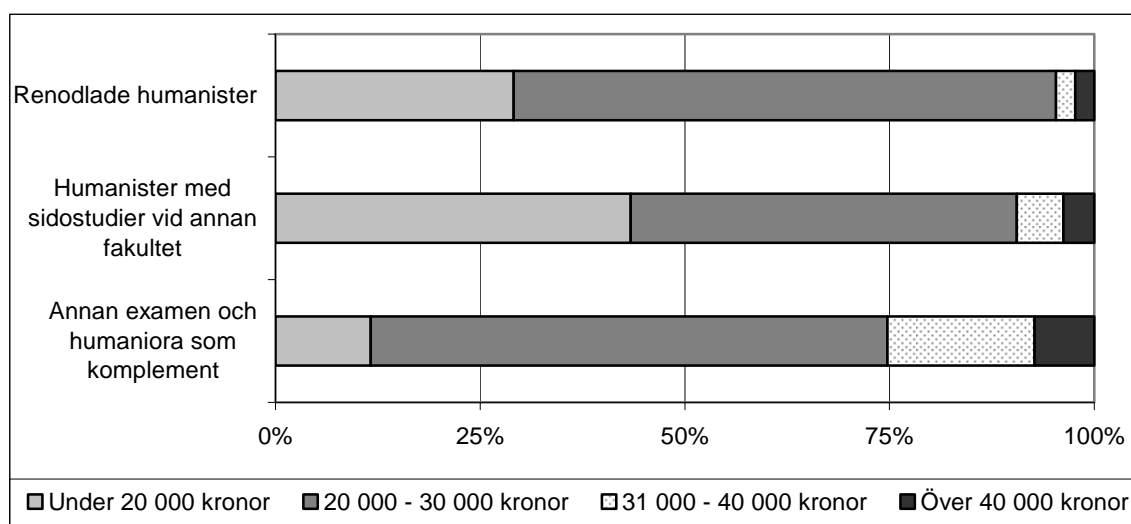
Figur 6.2 Haft arbete 6 månader

Figur 6.3 Tid för första arbete (minst 6 månader) efter examen

Även vad gäller inkomstnivån kan man diskutera huruvida det egentligen är likheterna eller skillnaderna som är mest iögonfallande (jfr figur 6.4). Å ena sidan innehåller gruppen av renodlade humanister proportionellt sett fler personer med en månadsinkomst under 20.000 kronor, medan de med icke-humanistisk examen uppvisar en större andel med lön över 30.000. Å andra sidan uppger nära nog två tredjedelar i båda grupper att deras inkomst ligger

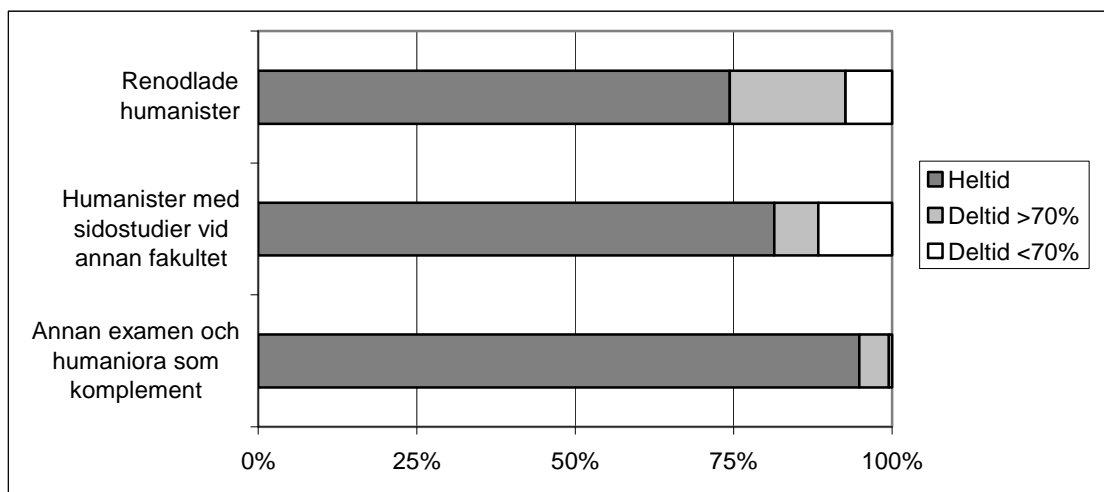
mellan 20.000 och 30.000 kronor. Trots att andelen mer höglönade personer är något mindre bland humanisterna visar uppgifterna således att sannolikheten för att man ska lyckas etablera sig som en verklig höginkomsttagare inte är stor oavsett studieinriktning, i varje fall inom de närmaste åren efter examen.

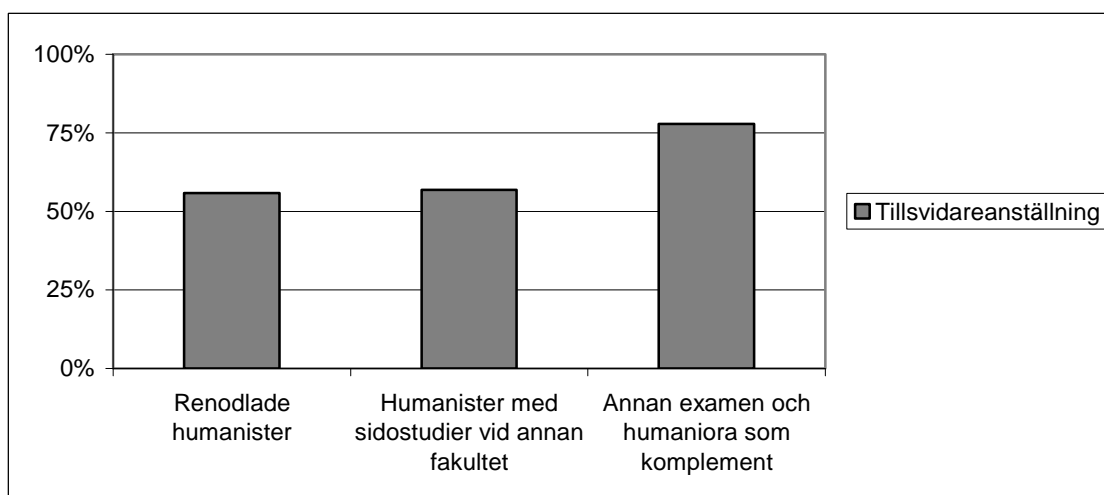
Figur 6.4 *Inkomst den senaste månaden*

Om avvikelserna grupperna emellan i många avseenden är relativt små ökar de emellertid en del vad gäller arbetets omfattning och anställningsform. Även om heltidsarbetet dominerar över hela linjen, är deltidsanställningar försvinnande sällsynta bland personer med examen från annan fakultet, medan omkring en fjärdedel av de renodlade humanisterna deltidsarbetar (jfr figur 6.5). Bland de förra är så mycket som 78 procent tillsvidareanställda, medan endast 56 procent av de senare åtnjuter samma trygghet (jfr figur 6.6). Att förekomsten av projektanställningar, vikariat och andra tidsbegränsade tjänstgöringsformer därmed blir dubbelt så stor bland de renodlade humanisterna sammanhänger med vilka arbetsmarknadssektorer som de båda grupperna är sysselsatta inom. Humanisterna har generellt sett större förankring inom den offentliga sektorn, medan den senare gruppen i högre grad är verksam inom det privata (jfr tabell 6.1). Trots politiska målsättningar om att stärka anställningstryggheten framstår den offentliga sektorn som det största problemområdet, då korttidsanställningar där är allra vanligast.²⁸

²⁸ Uppgifter från den studentbarometer som Utvärderingsenheten har genomfört med utexaminerade naturvetare tyder på samma sak. Störst andel heltidsanställda fanns bland privata arbetsgivare, medan kommunal och i synnerhet statlig sektor i högre grad nyttjade vikariat och projektanställningar (*Naturvetare – och sen? Arbetet efter studierna* 2008:15).

Figur 6.5 Arbetets omfattning per urvalsgrupp

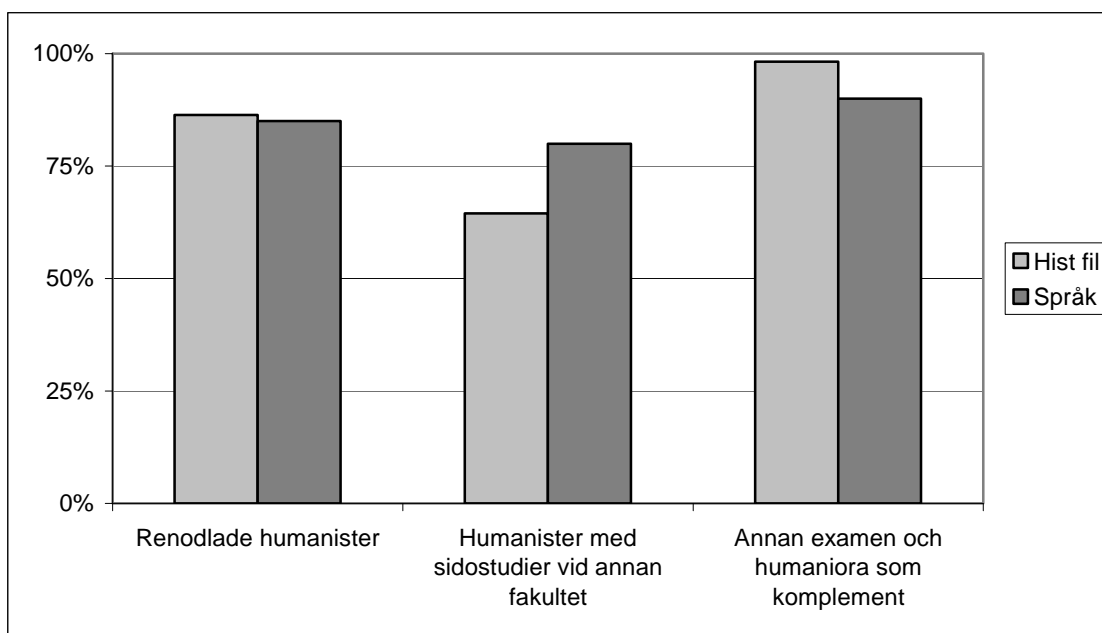

Figur 6.6 Andelen tillsvidareanställda per urvalsgrupp

Arbetsmarknadssektorer	Renodlade humanister	Humanister med sidostudier vid annan fakultet	Annan examen och humaniora som komplement
Statlig	23%	30%	23%
Kommunal	42%	16%	12%
Landsting	0%	0%	7%
Privat	32%	48%	54%
Ideell organisation	1%	2%	3%
Kombination av flera sektorer	1%	5%	0%

Tabell 6.1 Fördelningen inom arbetsmarknadssektorer

I vilken mån lyckas man då få ”relevanta” eller ”adekvata” arbeten, det vill säga arbeten som kräver det slags färdigheter och kompetenser som humanistiska studier kan ge oavsett ämnesinriktning? På frågan om vilken utbildningsnivå som är tillräcklig för att utföra sina arbetsuppgifter uppvisar svaren ungefär samma mönster som i många andra avseenden (jfr figur 6.7). Nästan ingen uppger att grundskoleutbildning skulle vara tillräckligt. Såväl bland renodlade humanister som bland dem med icke-humanistisk examen hävdar en mycket stor majoritet att högskoleutbildning på kandidat- eller magisternivå är nödvändig för att klara av arbetet. I och för sig anger humanisterna i högre grad gymnasieutbildning som tillräcklig, medan ett fåtal inom den andra gruppen hävdar betydelsen av kvalificerade yrkesexamina och forskarutbildning. Dessa avvikelser rör emellertid endast relativt små minoriteter av de tillfrågade och den väsentliga trenden är således densamma inom båda grupperna.

Figur 6.7 Andel som uppger att högre studier krävs för att utföra arbetet

Så här långt har vi endast berört några av de mest övergripande trenderna i materialet och det finns en lång rad variationer och nyanser som snart ska framhållas för att göra ämnet större rättvisa. Icke desto mindre kan man, vilket redan torde ha framgått, göra vissa preliminära konklusioner. Humanistiska examina ger relativt god utdelning på arbetsmarknaden. Själva etableringsfasen i yrkeslivet kan ofta upplevas som problematisk, men detta gäller de flesta grupper. I det föregående kapitlet såg vi en del exempel på svårigheter som informanterna upplevt i detta skede och i samtliga fall handlar det om personer

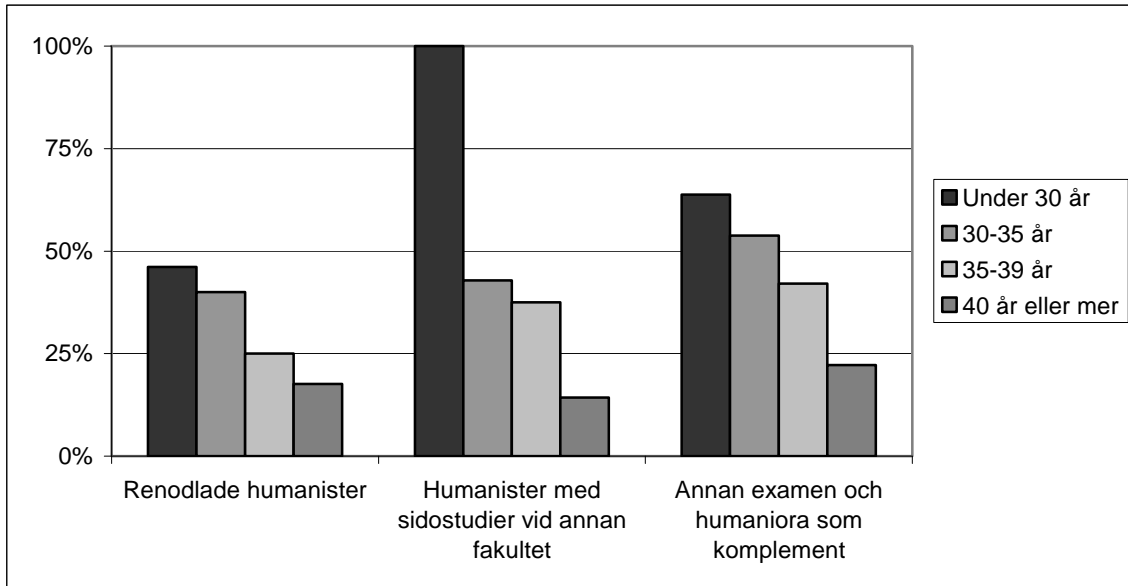
som avlagt en icke-humanistisk examen. Förvisso föreligger systematiska skillnader i framtidsutsikter till fördel för dem som avlagt examen vid någon annan fakultet, men med tanke på den rådande bilden av humanisters arbetsmarknad kan detta knappast vara förvånande. Mer anmärkningsvärt är att dessa olikheter på de flesta områden är jämförelsevis små och därför knappast rättfärdigar alltför dystopiska föreställningar om humanisters villkor. Även om kåren av humanistiska universitetslärare ofta framhåller vikten av bildning för bildningens egen skull och därför ogärna intar ett instrumentellt förhållningsätt till sina ämnen, förefaller de kunskaper och kompetenser som utbildningarna ger ändå fylla utomakademiska syften på arbetsmarknaden. Den som avlägger examen inom humaniora således anledning att förvänta sig en framtid i yrkeslivet och inte på fattighuset.

Livslångt lärande

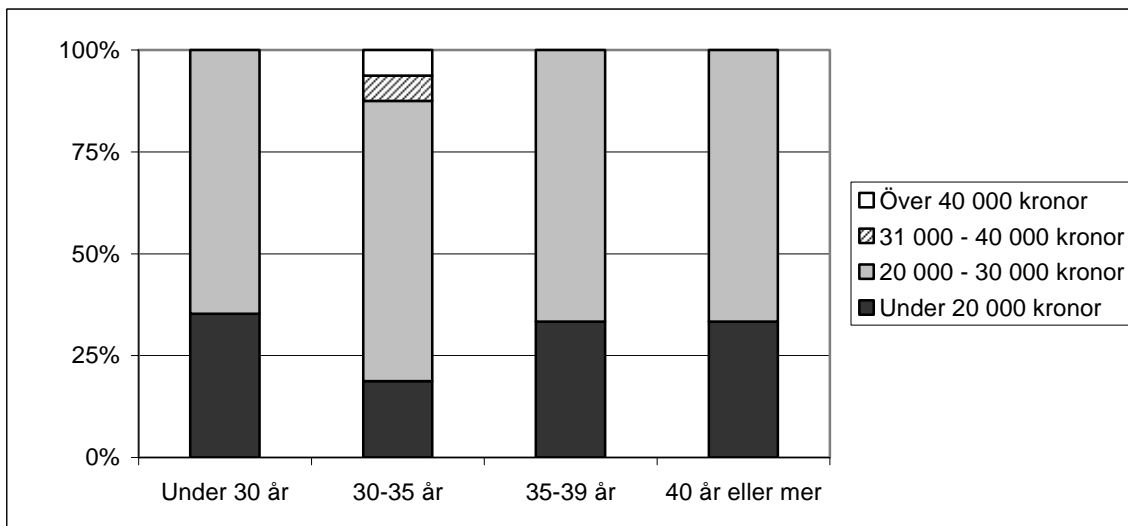
Mot bakgrund av detta generella konstaterande kan man som sagt också urskilja tendenser och mönster som komplicerar bilden en del. Faktorer som ålder, klass och inställning till studierna påverkar framtidsutsikterna i olika riktningar, även om variationerna knappast vederlägger den övergripande trenden att utbildning trots allt lönar sig. Lite oklarare är emellertid könets betydelse. Om man jämför faktorer som lönenivå och grad av sysselsättning framstår männen som något gynnade, medan kvinnorna exempelvis åtnjuter större anställningstrygghet. Uppgifterna varierar över olika kategorier av informanter, men skillnaderna är ofta små och det är svårt att urskilja en fullständigt konsekvent systematik vad gäller mäns och kvinnors fram- eller motgångar i yrkeslivet. I det följande kommer könets betydelse därför att ges begränsat utrymme.

En faktor av mer djupgående betydelse är vid vilken tidpunkt i livsförloppet man studerat och avlagt sin examen. Som framgår av figur 6.8 varierar arbetsmarknadssektorn med åldern. De yngre är i högre grad anställda inom det privata, medan de äldre i större utsträckning är sysselsatta inom den offentliga sektorn och denna tendens kan tydligt spåras inom varje åldersintervall. Mönstret gäller dessutom alla de typer av utbildningsvägar som här undersökts, vilket således även inkluderar de renodlade humanisterna, där de yngre har en ökad benägenhet att söka sig utanför den offentliga sektorn med dess traditionella humanistiska yrkesområden. Detta förefaller emellertid inte nämnvärt påverka inkomstnivån bland de rena humanisterna, som har ungefär samma löner oavsett ålder. Den jämna lönenivån förklaras säkerligen till stor del av att ingångslönen ofta är densamma oavsett den nyrekryterades ålder. Icke desto mindre föreligger vissa skillnader i förhållande till den grupp som

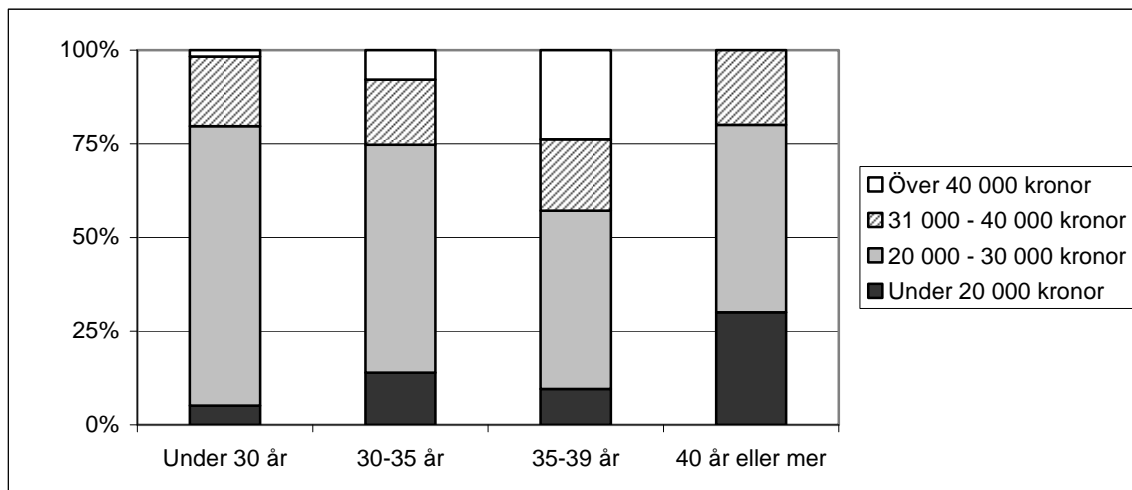
tagit examen vid någon annan fakultet, men inom denna vare sig ökar eller minskar lönenivån med åldern utan tenderar snarare att bli mer diversifierad bland de äldre (jfr figur 6.9a–b).

Figur 6.8 Andel sysselsatta inom privat sektor relaterat till åldersgrupp

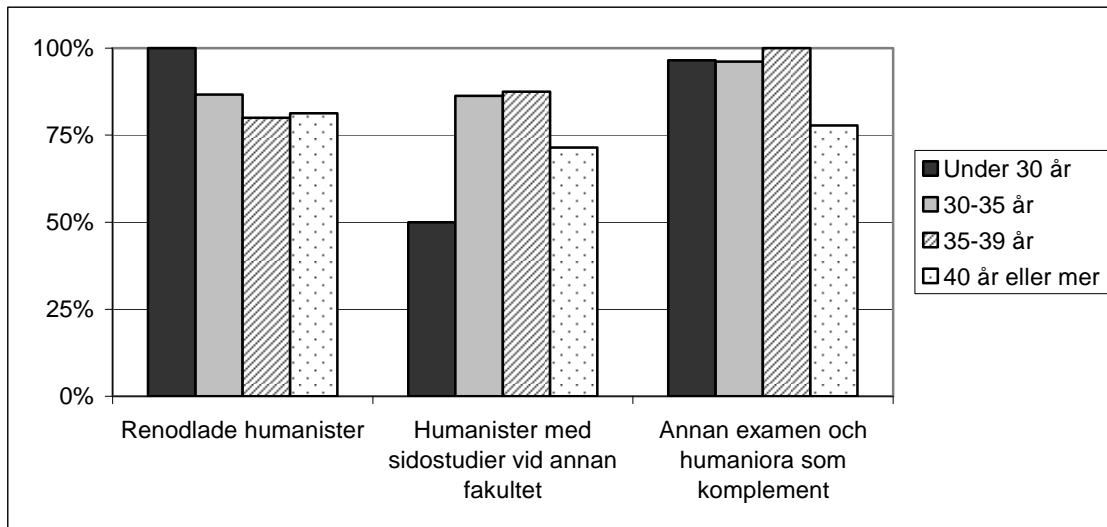

Figur 6.9a Inkomst den senaste månaden efter åldersgrupp bland renodlade humanister

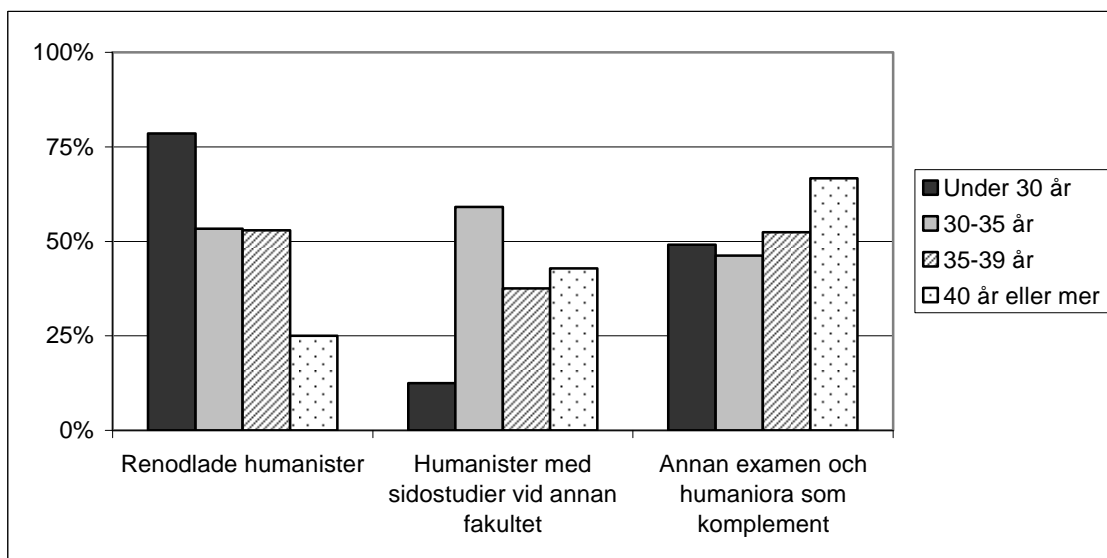
Figur 6.9b *Inkomst den senaste månaden efter åldersgrupp bland personer med annan examen och humaniora som komplement*

Åldern är emellertid inte bara betydelsefull för vilken sektor av arbetsmarknaden man senare uppslukas av. Ett annat mönster rör den utbildningsnivå som erfordras för att kunna genomföra arbetsuppgifterna. Bland de renodlade humanisterna uppger samtliga under 30 år högskoleutbildning som nödvändig för att klara av jobbet, vilket skulle kunna innebära att det här är ännu fler som har kvalificerade arbeten än bland dem som avlagt examen vid annan fakultet, även om skillnaderna förvisso är små och kan hänföras till felmarginalen (jfr figur 6.10). Av svaren att döma finns emellertid en tendens bland de rena humanisterna att arbetet anses något mer trivialt ju senare i livet man studerat och fler av de äldre förnekar att akademisk utbildning skulle krävas. De som endast studerat humaniora i mindre utsträckning vid sidan av en examen vid annan fakultet uppvisar inte detta mönster. Undantaget utgörs av de äldsta, det vill säga informanter över 40 år, där siffrorna förefaller vara mer inkonsekventa. Å ena sidan menar flera av dessa att gymnasieutbildning vore tillräckligt, vilket rimligen borde innebära att de anser sig överkvalificerade. Å andra sidan finns här också en del som uppger forskarexamen som nödvändig, vilket inte förekommer i den yngsta gruppen. Man bör emellertid ha i åtanke att en stor majoritet av de svarande är under 35 år gamla medan endast en minoritet passerat 40, vilket medför att alla data rörande den äldsta gruppen är behäftade med ett visst mått av osäkerhet.

Figur 6.10 Andel som uppger att högre utbildning krävs för att utföra arbetet relaterat till åldersgrupp

Uppfattningarna om vilken utbildningsnivå som krävs för att klara av jobbet följer ungefär samma mönster som erfarenheterna av huruvida arbetsuppgifterna stämmer överens med den genomgångna utbildningen (jfr figur 6.11).

Figur 6.11 Andel som uppger att arbetet i hög grad överensstämmer med utbildningen relaterat till åldersgrupp

Även här framgår att upplevelsen av yrkesrelevans hos de renodlade humanisterna är särskilt stor bland de yngre, medan den avtar något bland de äldre. Bland dem med annan examen förefaller dessa uppfattningar inte vara åldersavhängiga i samma utsträckning utom bland de äldsta, där upplevelsen av stor

överensstämmelse mellan studier och arbete ökar samtidigt som betydligt fler av dem också uppger att en sådan harmoni helt saknas.

Av alla dessa uppgifter torde vi kunna dra två generella slutsatser angående ålderns betydelse för inträdet yrkeslivet bland relativt nyutexaminerade. För det första tycks de yngre lyckas bättre på arbetsmarknaden än de äldre bland de rena humanisterna. I varje fall uppfattar de yngre sitt arbete som mer kvalificerat och sin utbildning som mer relevant och denna tendens återfinns inte med samma tydlighet bland dem som avlagt examen vid någon annan fakultet. De äldre har i regel en period i yrkeslivet bakom sig när de vänder sig till utbildningssystemet för att vidareutbilda sig och man kan anta att flera av dem återgår till samma typer av arbeten efteråt. Kanske letar arbetsgivare gärna efter yngre förmågor vid nyanställningar, kanske är de äldre mer bekväma av sig och söker sig tillbaka till de sektorer där de redan är etablerade. Även om det "livslånga lärandet" lönar sig inom alla åldersgrupper, kan man gissa att studierna för de äldre i något större utsträckning tjänar som en tillfällig paus i yrkeslivet, medan de för de yngre i högre grad fungerar som starten på en karriär.

För det andra kan man bland yngre renodlade humanister notera en överensstämmelse mellan å ena sidan kvalificerat arbete och å den andra en större benägenhet att verka i den privata sektorn, det vill säga utanför traditionellt humanistiska verksamhetsområden som ju nästan uteslutande tillhör den offentliga sektorn. Att humanister bryter nya vägar i yrkeslivet och samtidigt i större utsträckning än övriga uppfattar sina arbeten som kvalificerade gör det ännu mer vanskligt att framhärda med konventionella uppfattningar om att jobb utanför yrkessfärer som utbildningssystemet, museivärlden och biblioteket skulle vara "inadekvata". Uppenbarligen finns möjliga uppgifter för humanister bortom de traditionella områdena för den som är beredd att tänka i nya banor. Dessa uppgifter kräver sannolikt mer av de generella färdigheter och kompetenser som högre utbildning ger än av rena ämneskunskaper.

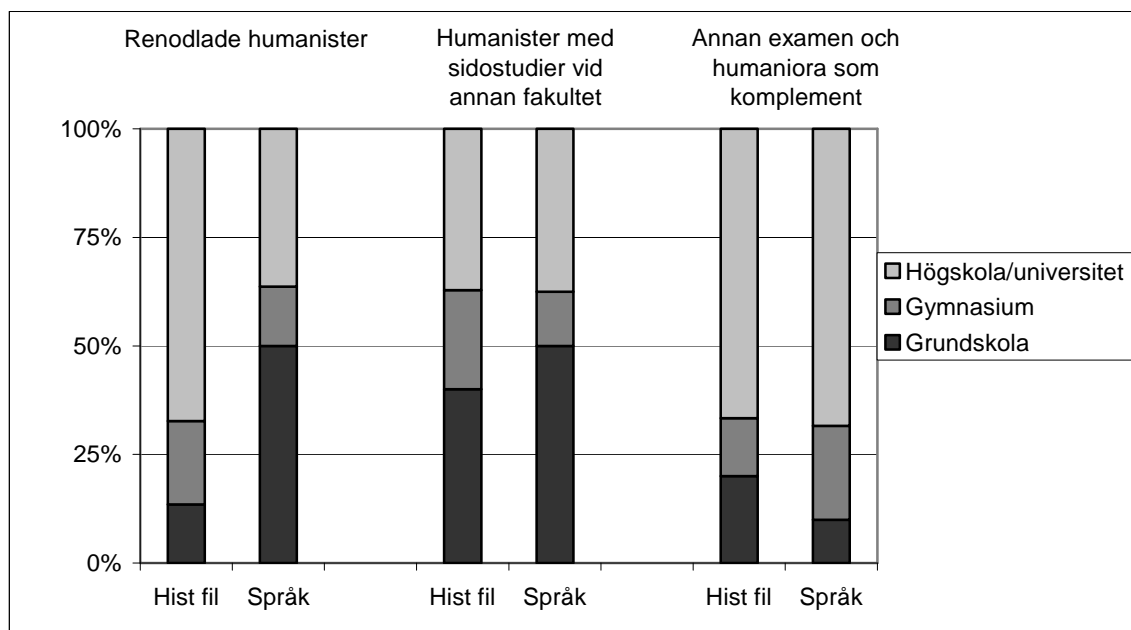
Klass och högre utbildning

Klassfaktorn är den mest utforskade dimensionen inom utbildningsforskningen. Under åtskilliga decennier har forskare i olika länder försökt visa hur den högre utbildningen utvecklat stratifikationssystem som uppvisar tydliga överensstämmelser med samhällets sociala klyftor, varför de ofta hävdar att utbildningssystemet spelar en central roll i reproduktionen av klassamhället (jfr t.ex. Bourdieu 1996; Bourdieu och Passeron 1977 och 1979; Karabel 1972; Teese 2000; Useem och Karabel 1986). Det centrala argumentet i dessa stu-

dier är att skolan och universitetet framför allt sanktionerar den kulturella prägling som barn och ungdomar ur privilegierade miljöer redan har med sig hemifrån och förvandlar denna till en fråga om "begåvning" istället för socialt arv. Inom de lägre skikten kräver studierna i gengäld ett större mått av kulturell omprogrammering, varför sannolikheten för framgångar blir mindre och i förekommande fall snarare ter sig som ett tillkämpat resultat av "flit" än som "naturlig fallenhet". Trots att utbildningssystemet i enskilda fall kan fungera som medel för socialt uppåtstigande uteblir klassresorna därför allt som oftast i praktiken, enligt denna forskningstradition.

Hur slår dessa tendenser då igenom i rekryteringen till den högre utbildningen? I en studie av aktuella tendenser inom det svenska högskolefältet presenterar Donald Broady, Mikael Börjesson och Mikael Palme (2002) aktuella data som visar hur långa och prestigefulla utbildningar vid de traditionella universiteten och fackhögskolorna nu som tidigare domineras av studenter från samhällets högre sociala skikt, medan kortare utbildningar inom vård, utbildning och teknik vid mindre och medelstora högskolor i större utsträckning rekryterar sina studenter från de sociala skikt som av tradition varit mindre förankrade i den högre utbildningen. Inom dessa senare utbildningar är dessutom könsskillnaderna som allra störst. Männerna återfinns i hög grad på teknikutbildningar medan kvinnorna dominerar vårdutbildningar, kortare lärarutbildningar och utbildningar till fritidspedagog och förskollärare. På de längre och mer prestigefyllda utbildningarna är könsskillnaderna emellertid betydligt mindre, vilket kan bidra till att förklara könsvariabelns otydliga genomslag i denna undersökning.

En del av dessa tendenser kan också spåras i materialet. Som framgår av figur 6.12 kommer mer än två tredjedelar av studenterna med icke-humanistisk examen från hem där minst en förälder har akademisk examen. För de renodlade humanisterna är motsvarande siffra totalt sett 10 procent lägre, men om man särskiljer studenterna från de språk- respektive historisk-filosofiska sektionerna framträder ett iögonfallande resultat. Kategorin av rena humanister med historisk-filosofisk examen uppvisar då en social selektion som är nära nog identisk med den grupp som avlagt någon av de längre och mer prestigefyllda examina vid andra fakulteter, som alltså domineras av aspiranter från de högre samhällsskikten. I gengäld utgörs språkstudenterna av personer från miljöer med avsevärt lägre grad av förankring i den akademiska världen. Endast en tredjedel av de renodlade språkstudenterna har föräldrar med högre examen och så många som hälften av dem kommer från hem där föräldrarna bara har genomgått grundskolan.

Figur 6.12 Föräldrarnas utbildning

Hur kan vi då förstå dessa tendenser? Antagning till det slags längre programutbildningar som leder fram till examen som civilingenjör, läkare eller jurist förutsätter höga betyg, vilket förvisso gynnar folk från akademiskt präglade uppväxtmiljöer. Vad gäller historisk-filosofiska studier råder emellertid relativt låga inträdeskrav, varför förklaringen måste sökas på annat håll. Att våga sig in på utbildningsvägar med otydlig relation till arbetsmarknaden och yrkeslivet, att bejaka bildning och intellektuellt arbete för dess egen skull, kan antas förutsätta en relativt obekymrad inställning till framtiden. Denna typ av studier kan därför antas rekrytera studenter som utvecklats vid Fredrik Schoug (2004: 48f.) kallat för en "mañana-mentalitet", det vill säga en benägenhet att leva för dagen och säga "det ordnar sig nog" vid konfrontationen med frågor om vad man ska bli eller hur man ska kunna försörja sig. En sådan inställning har sin bästa jordmån inom de sociala skikt där man redan är väl hemmastadd i den akademiska miljön, behärskar dess koder och har många bekanta som en gång i tiden hyste en bohemisk inställning till sina studier men som trots detta har klarat sig väl i yrkeslivet.

Inom grupper som inte har denna självklara förankring inom den högre utbildningen finns en motsvarande tendens att söka sig till utbildningar som förutsätter lägre konkurrens om inträdesbiljetterna och som har en tydligare relation till arbetsmarknaden. Som vi sett ovan visade Broady, Börjesson och Palme hur kortare utbildningar inom teknik, vård och undervisning med en

relativt klar yrkesinriktning hade detta slags sociala rekryteringsunderlag. Det inbegriper alltså personer som har ett betydligt mer instrumentellt förhållningssätt till sin utbildning och gärna satsar på säkra kort i sina försök att göra ”nyttiga” utbildningsval. Som vi sett tidigare i denna rapport omges ofta språkämnen också av nyttoföreställningar, och detta även bland studenter som närmar sig universitetet utan klart mål i sikte. Om man inte vet vad man ska bli känns valet att studera engelska eller tyska som en betydligt säkrare framtidsinvestering än discipliner som etnologi, idé- och lärdomshistoria eller litteraturvetenskap, som i och för sig kan upplevas som ”spännande” och ”intressanta”, men vilkas framtida värde är desto mer osäkert för den som inte är så hemmastadd i den akademiska världen.

Förmodligen är det också idéer om nytta och arbetsmarknadsrelevans som föresvävat många av dem som ingår i en grupp som figurerar i tabellerna och diagrammen, men som hittills lämnats utanför diskussionen. Det handlar alltså om personer som avlagt sin examen inom det humanistiska området och bedrivit sidostudier vid annan fakultet. När humanister på detta sätt söker sig utanför sin fakultet för att komplettera sina studier sker det inte minst inom samhällsvetenskapen, som också domineras av fristående kurser och som i fråga om innehåll och vetenskapssyn är närbesläktad med humaniora. Med tanke på de så spridda föreställningarna om humanioras ringa värde på arbetsmarknaden finns anledning att förmoda att dessa personer ofta motiveras av en vilja att göra sig attraktiva för arbetsgivare. Att inte bara bedriva ”onyttiga lyxstudier”, utan också inhämta mer ”samhällsnyttiga” kunskaper, skulle i så fall uppfattas som ett sätt att öka sin användbarhet i yrkeslivet.

Hur har det då gått för denna grupp? Som torde framgå av de redan förevisade figurerna ligger de steget efter de renodlade humanisterna i de flesta avseenden. De har anställning i något lägre grad (figur 6.1), något färre av dem har lyckats få arbete under en längre sammanhängande period (figur 6.2), de uppger oftare att arbetsuppgifterna inte motsvarar deras utbildningsnivå (figur 6.7) och även om ett fåtal personer hamnar inom de högre inkomstkategorierna är andelen anställda med en lön under 20.000 kronor per månad betydligt större än inom övriga grupper (figur 6.4). På några punkter är skillnaderna i förhållande till de renodlade humanisterna mycket små. Detta gäller anställningsformen (figur 6.6), där båda grupperna har ungefär samma andel tillsvidareanställda, samt den tid det har tagit att få arbete efter examen, där gruppen av humanister med kompletterande sidostudier vid annan fakultet uppvisar ett mer heterogent mönster (figur 6.3).²⁹ Den enda punkt där denna grupp

²⁹ Som framgår av figur 6.3 innehåller denna grupp både fler personer som fått jobb direkt efter examen och som fått vänta mellan 7 och 12 månader.

har ett någorlunda tydligt försteg framför de renodlade humanisterna rör arbetets omfattning, där de löper mindre risk att endast lyckas få deltidsarbete (figur 6.5). I övrigt har de renodlade humanisterna lyckats bättre än dem som även bedrivit sidostudier utanför fakulteten. Skillnaderna är inte alltid så stora, men uppvisar en klar systematik som ger anledning att dra följande slutsats: För den händelse studenter inom humaniora bedriver kompletterande studier vid någon annan fakultet ”för säkerhets skull”, det vill säga i syfte att öka värdet av sin utbildning på arbetsmarknaden med ”nyttigare” inslag, får de knappast betalt för detta. Att ”ta det säkra före det osäkra” framstår därmed som en osäker strategi och för den händelse sådana val uppmuntras av studievägledare ter sig rådgivningen vilseledande.

Varför lönar sig sådana vägval inte mer? Är dessa studiekombinationer inte efterfrågade på arbetsmarknaden? Brister denna typ av bredare humanistisk-samhällsvetenskapliga utbildningar vad gäller fördjupning? Eller bör förklaringen sökas i helt andra faktorer? Dessa frågor är svåra att besvara entydigt, men figur 6.12 ovan ger ytterligare en del information för att förstå problemet. Gruppen av humanister som kompletterar sin utbildning vid annan fakultet består generellt av personer med lägre klasstillhörighet än de rena humanisterna, vilket möjligtvis ökat oron att framstå som ”onyttiga” i yrkeslivet. Skillnaderna är koncentrerade till den klart större gruppen av personer som avlagt examen med historisk-filosofisk inriktning, som drar upp genomsnittet för de renodlade humanisterna vad gäller föräldrarnas utbildningsnivå. Å ena sidan minskar utbildning den sociala härkomstens betydelse, men å andra sidan vittnar en hel del sociologiska och etnologiska studier av socialt uppåtstygande om att element ur den tidigare socialisationen tenderar att överleva klassresor och yttra sig i främlingskap i nya miljöer. Det finns således andra möjliga förklaringar än utbildningskombinationens betydelse på arbetsmarknaden, även om svaret inte kan fastställas empiriskt i denna undersökning. Och om ”mañana-mentaliteten” är som mest utbredd bland studenter med förankring inom den medelklass som av tradition har dominerat inom den högre utbildningen, sammanhänger detta kanske med att det är just denna grupp som kan ta sig råd att skjuta sina bekymmer om arbetsmarknaden på framtiden, medan andra grupper i högre grad känner sig tvingade att strategiska val och framstå som nyttiga.

Linjära och krokiga studiegångar

Om generations- och klasstillhörigheten bidrar till att differentiera framtidsutsikterna finns det ytterligare en faktor av minst lika stor betydelse som måste

anföras för att ge en någorlunda rättvis bild av humanisters öden på arbetsmarknaden. Som tidigare påpekat inbegriper hela denna undersökning enbart personer som har avlagt examen och därmed slutfört sina studier. Vissa av dem har en humanistisk examen, varav en del kompletterat med kurser vid någon annan fakultet. Andra har en icke-humanistisk examen, men har i gengäld bedrivit humanistiska studier vid sidan av. Men samtliga har hur som helst fullbordat vad de en gång påbörjade, även om en eller annan fristående kurs naturligtvis kan ha lämnats ofärdig på vägen. I inledningen anfördes uppgifter från *Studentbarometern: humaniora* (2003:12ff.) som påvisade en stor rörlighet hos studenterna. Av de 1253 personer som hösten 2000 påbörjade studier inom humaniora vid Lunds universitet var endast 64 studenter trogna fakultetens utbud under den följande treårsperioden. De andra bytte studieinriktning eller lämnade universitetet. Dessa siffror ger besked om att humanistiska studenter i stor utsträckning rör sig fram och tillbaka mellan discipliner och fakulteter och ofta påbörjar utbildningar som aldrig avslutas. Inte sällan dröjer man sig kvar vid universitetet medan man söker arbete och lämnar sedan studierna när man får napp. Inom humaniora är studiegångarna således krokiga, genomströmningen låg, uppsatsarbeten rinner ofta ut i sanden och många tar inte ut sin examen ens när de kvalificerat sig för en sådan.

Som vi redan sett hade åtskilliga av informanterna i undersökningens kvalitativa del oklara idéer om vad utbildningen i slutändan skulle leda fram till, men genomförde ändå studierna samvetsgrant. Man finner emellertid också enstaka exempel på individer som till en början förefaller ha tagit studierna med en klackspark. En av dem uppgav att han ägnade större delen av sin gymnasietid åt att spela teater, medan läsläsningen fick komma i andra hand. Sin akademiska bana inledde han inom teologin, där han genomgick en och annan kurs utan att uppnå några imponerande resultat. Han berättar att ”jag var nog ute och drack lite för mycket öl, kanske, och hade lite för roligt med andra saker”. Som novisch åhörde han ett tal av Jan-Öyvind Swahn, som hävdade att man måste ha roligt och inte bara slita hårt med studierna ”och jag tog honom kanske lite för hårt på orden”. Ett liknande exempel finner vi hos Oskar, vars studiegång skildras närmare i bilaga B. Han uppger sig ha varit ”en liten slarvpelle”, som ådrog sig undermåliga betyg på gymnasiet och därefter påbörjade ett antal akademiska utbildningar som aldrig slutfördes, varav flera humanistiska kurser.

I båda dessa fall inträffade dock avgörande förändringar. Den ene blev doktorand i ett samhällsvetenskapligt ämne, den andre utbildade sig till sjukgymnast. Under studieperiodens gång förändrades inställningen således och övergick i en mer målmedveten strävan, som resulterade i slutförd examen.

Om så inte hade skett skulle de heller aldrig ha figurerat i denna undersökning. Det är emellertid inte alla som till slut "tar sig i kragen" och börjar lägga ned sin själ i studierna. Inom humaniora torde bohemiska förhållningssätt uppträda oftare än på andra fakulteter. Människor med en sökande inställning har ofta använt humaniora som en väg in i akademien, där de lärt känna universitetet och prövat på högre studier. Ibland följs denna inledande period av ett mer yrkesinriktat studieval, ibland resulterar studierna inte i någonting alls och ett yrkesliv kanske väntar som inte kräver högre utbildning.

Det fog som skulle kunna finnas för den så spridda dystopiska bilden av humanistiska studier som "onyttiga" och utan större värde på arbetsmarknaden gäller knappast de studenter som avlägger examen, men möjligtvis dem som gör tillfälliga besök i utbildningen utan att slutföra studierna. Denna grupp är stor och står för en avsevärd del av humanioras resurstillförsel, men eftersom den inte inkluderats i undersökningen finns heller inga säkra uppgifter om dess senare öden. En del kanske har övergått till studier på Malmö högskola, exempelvis till Lärarutbildningen, medan andra förmodligen har lämnat utbildningssystemet. Det är knappast otroligt att den som trots några års högre studier inte fullföljt sin utbildning ter sig mindre attraktiv på arbetsmarknaden än den som avlagt examen, oavsett inom vilket område detta skett. Att slutföra sin utbildning signalerar sannolikt ett större mått av duglighet och förmåga att genomföra vad man föresatt sig. Om så är fallet måste man emellertid fråga sig om det inte snarare är *studiebeteendet* än *studieinriktningen* som utgör det verkliga problemet. En linjär studiegång kan tyda på ambitioner och självdisciplin, vilket innebär relativt goda utsikter i yrkeslivet, medan krokiga banor utan fullbordan indikerar motsatsen och kan ge sämre utdelning.

Varför är då dessa linjära och målinriktade studiegångar inte lika vanliga inom humaniora som vid andra fakulteter? Två förklaringar kan förmodas vara särskilt centrala. För det första attraherar humanistiska disciplinriktade utbildningar relativt många unga människor som inte vet vad de ska bli och som istället fördriver tiden med att "ligga i Lund" utan tydliga målbilder för den tid som följer efter studentlivet. Trots att denna undersökning påvisar avsevärt bättre framtidsmöjligheter för humanister än vad flera schablonbilder ger sken av är kopplingarna mellan studier och yrkesliv under alla omständigheter diffusa. Situationen är helt annorlunda för studenter inom andra fakulteter, där man i högre grad bedriver programstudier med en mer specificerad yrkesinriktning och således påbörjar sin utbildning med tydliga mål i sikte. I den kvalitativa delen av denna undersökning finns flera exempel på hur frånvaron av klara framtidsmål kan leda till mindre disciplinerade studier, som

exempelvis ”slarvpellen” Oskar, vars ambitioner och flit infann sig först då han antagits till sjukgymnastutbildningen.

För det andra är prislapparna på humanioras studenter låga, vilket leder till en mycket liten undervisningsmängd som inte sällan inskränker sig till två eller tre föreläsningar i veckan. I de kvalitativa intervjuerna uppgav informanterna allt som oftast den schemalagda undervisningens omfattning som den största skillnaden mellan humaniora och studier vid andra fakulteter (med undantag av samhällsvetenskap). Om föreläsningar, seminarier och laborationer står på schemat var och varannan dag är det inte så lätt att dra benen efter sig och ta dagen som den kommer. Många av de intervjuade vittnar också om schemats disciplinerande effekter och betraktar kraven som lägre inom humaniora än på annat håll. Uppgifter i *Studentbarometern: humaniora* (2003:17f.) bekräftar också den schemalagda undervisningens stora betydelse. Medan man inom såväl humaniora som på Lunds Tekniska Högskola ägnade i snitt 17 timmar per vecka åt självstudier hade humanisterna endast 7 timmar lärarledd undervisning mot teknologernas 22 timmar, vilket i praktiken förvandlar heltdsstudierna inom humaniora till halvtidsstudier. Det låga studietempot öppnar möjligheter för andra aktiviteter, som exempelvis att anmäla sig till fler kurser eller att förvärvsarbeta, varvid risken ökar för att dessa andra verksamheter ska ta överhanden och leda till ofullbordade studier i humaniora. Samtidigt som studenterna efterfrågar mer undervisning önskar många av HT-området doktorander större möjligheter att meritiera sig pedagogiskt (Nilsson Lindström 2008:71, 76). Det råder alltså ingen avsaknad av arbetskraft för att råda bot på undervisningsbristen, men problemet kan inte lösas inom ramarna för den nuvarande resurstilldelningen.³⁰

Att effekterna av den glesa undervisningen blir särskilt stora på kandidat- och magisternivå torde vara uppenbart. De stora uppsatsarbeten som dominerar på dessa stadier kräver en hel del självständighet och självdisciplin för att kunna slutföras och genomströmningen ger tydliga besked om var utbildningens flaskhalsar finns. Även om många studenter lyckas hanka sig fram på utbildningens lägre nivåer kan examen således inte avläggas utan grundläggande förändringar av den egna inställningen. Det kan därför finnas strukturella hinder inom humaniora som riskerar att forma studiebetenden som sedan straffar sig på arbetsmarknaden.

³⁰ Institutionstjänstgöringen bland doktorander är också mindre på HT-området än universitetets övriga områden (jfr Nilsson Lindström 2008:76), vilket kan sättas i samband med de låga prislapparna eftersom institutionerna inte har råd att låta doktoranderna undervisa på grundutbildningsmedel.

Vad bör göras?

På de närmast föregående sidorna har bilden av humanisternas framtidsutsikter i yrkeslivet nyanserats genom en rad reservationer och påpekanden som är betydelsefulla för att ge en rättvisande bild av relationerna mellan studier och arbete. Alla dessa förbehåll till trots kvarstår den generella slutsatsen att humanioras värde på arbetsmarknaden torde vara större än vad många föreställer sig. Humanister – eller i varje fall de humanister som bedriver målmedvetna studier och avlägger examen i ”rimlig” tid – gör betydligt bättre ifrån sig i yrkeslivet än vad allmänna föreställningar kan ge anledning att tro. Den arbetsgivare som söker en person som förmår tänka kritiskt, lösa problem, uttrycka sig väl i skrift, argumentera och övertyga, tillgodogöra sig avancerad litteratur på främmande språk, följa kunskapsutvecklingen inom ett fält och sätta in frågor i sina historiska och sociala sammanhang har god anledning att anställa en humanist. Och inte nog med det, av enkätundersökningen att döma är detta ofta också vad de faktiskt gör, även om de inte nödvändigtvis är medvetna om vilken roll utbildningen spelat för kompetensen. Med all säkerhet finns arbetsgivare som är mer intresserade av vad deras anställda faktiskt kan än av vilka discipliner de råkar ha studerat. Den arbetssökande som inte bara visar upp en humanistisk examen, utan också kan demonstrera de kunskaper och färdigheter som denna har resulterat i, torde ha ett fördelaktigt utgångsläge. Förvisso skulle en del färdighetsmoment kunna stärkas ytterligare, som exempelvis den muntliga presentationsförmågan (inte minst inom historisk-filosofiska discipliner), men på det hela taget torde färdighetsträningen vara ett mindre problem än det faktum att denna dimension inte har kommunicerats tydligt nog inom utbildningen. Lärarna har ofta varit mer upptagna av att fylla studenterna med disciplinriktad bildning än av att klargöra vilka förmågor och färdigheter man tillgodogör sig på köpet.

Humaniora befinner sig på det hela taget i en komplex situation. Å ena sidan minskar studenttillströmningen för närvarande, vilket tycks bero både på en konjunkturuppgång och på att yngre studenter gärna söker sig till programutbildningar med uttalad arbetsmarknadsprofil.³¹ Å andra sidan ger denna undersökning flera positiva besked om humanioras användbarhet utanför utbildningssituationen. Rekryteringsproblemen uppvägs därför av

³¹ Jfr dessa två dokument, som diskuteras i rapportens inledning: *Antalet sökande till högskoleutbildning fortsätter att minska inför våren 2007*, Högskoleverket, Statistik och analys nr 2006/10 (http://web2.hsv.se/publikationer/analyser/2006/analys_0610.pdf) samt *Sökande till universitet och högskolor: Minskat intresse för högre studier – särskilt för kurser*, Högskoleverket, Statistisk analys nr 2006/11 (http://web2.hsv.se/publikationer/analyser/2006/analys_0611.pdf).

faktiska möjligheter, som det återstår för lärare och utbildningsplanerare att försöka utnyttja.

En fråga att begrunda är vilken bild lärare och forskare inom humaniora själva ger av sitt kunskapsfält. Även om humanister har betydligt mindre ekonomiska resurser än exempelvis medicinare och teknologer äger de desto större utrymme i offentliga debattkanaler. Pressens kultursidor domineras av humanister, som därmed har stort inflytande över hur den egna verksamheten representeras i den allmänna diskussionen. Vad är det då för bild som brukar framföras?

När humanioras situation debatteras brukar krisdiagnoserna stå i centrum. Den humanistiska verksamheten sägs gärna befinna sig i ett prekärt läge, kännetecknat av brist på forskningsmedel och undervisningstimmar. Fredrik Schoug (2003b) har undersökt debatten om ”humanioras kris” under de senaste tre-fyra decennierna och konstaterat en förskjutning i synen på problemens upphov. Även under 1970-talet diskuterades humanioras kris ibland som en renodlad fråga om resursbrist, men parallellt med denna typ av problemdiagnos fick ett annat argument stundtals överhanden. I den på sin tid mycket omdiskuterade antologin *Humaniora på undantag?* (Forser 1978) framträdde en rad yngre forskare som hävdade att humanioras situation var självförvållad. Den äldre professorsgenerationen hade varit så ivrig i att efterlikna den prestigefulla naturvetenskapens metoder och perspektiv att alla angelägna samhällsfrågor hade försvunnit från agendan till förmån för ett ”faktapositivistiskt” insamlade av meningslösa data. Om politikerna var obenägna att öppna plånboken för humaniora berodde detta därför på en tilltagande knappologi, en prioritering av säkerställandet av enskilda fakta som hade antagit sådana proportioner att verksamhetens samhällsrelevans gått förlorad.

Humaniora på undantag? kan betraktas som ett inlägg i de strider mellan hermeneutiska och positivistiska perspektiv som vid denna tidpunkt pågick inom det humanistisk-samhällsvetenskapliga området och som för humanioras del kom att utmynna i en mer eller mindre fullständig seger för hermeneutiken. Idag tycks emellertid inte många humanister längre särskilt benägna att lasta vare sig sina äldre eller yngre kolleger med skuldbördan för humanioras ekonomiska marginalisering, vilket kan ses som ett uttryck för att de djupgående generationsmotsättningar som präglade forskarsamhället för några decennier sedan har försvagats. Istället förenas mer eller mindre alla debattörer av uppfattningen att humanioras kris enbart kommer sig av ekonomiska och organisatoriska faktorer som hotar verksamheten utifrån. Dessa debattinlägg avges ofta som direkta responser på nedskärningar eller förebud om dylika, varför de lätt antar formen av indignerade anklagelser riktade mot

beslutsfattande instanser. Även om de gärna lanseras som samhällskritiska diagnoser liknar de ofta partsinlagor i kampen om samhällets resurser.

Som humanist kan det vara svårt att frigöra sig från tanken att det egna området håller på att svältas ut. Och förvisso ligger det också en hel del i sådana uppfattningar. Icke desto mindre bör man ställa sig frågan om de många likartade klagomålen över sakernas tillstånd verkligen varit en framgångsrik strategi för att råda bot på svårigheterna. I samband med en utvärdering av kvalitetsarbetet vid Lunds universitet skrev en av Högskoleverkets utvärderingsgrupper för några år sedan följande:

Det kan finnas en risk för att politiker och allmänhet tröttnar på vad man tolkar som ett kraftlöst gnäll från lyxämnen, ur stånd att anpassa sig till de kärvare villkor, som gäller för alla. Schablonbilden av humanisten som en lågavlönad och självmedlidande malcontent i en skyddad verkstad är seglivad (Förnyad granskning och bedömning av kvalitetsarbetet vid Lunds universitet 2001:20).³²

Sådana kommentarer ger vid handen att debattinläggen om humanioras kris kan väcka större medlidande bland humanisterna själva än hos utomstående parter. Och vad som kanske är ännu värre är att de ständiga krisdiagnoserna avskräcker folk från humanistiska studier i tron att dessa inte lönar sig. Många vågar inte satsa helhjärtat, andra chansar på fakultetsöverskridande kompletteringar i tron att detta ska förbättra deras framtidsutsikter. Den som berättar att han eller hon undersöker humanisters utsikter på arbetsmarknaden möts också av självklara förväntningar om att slutsatserna ska bli dystra. Sådana erfarenheter indikerar att krisretoriken bidrar till att framkalla – eller i varje fall förstärka – krisen genom att jaga bort presumtiva studenter utan att för den sakens skull öka finansiärernas betalningsvilja.

Att förändra denna bild av kris och undergång framstår som en av de mest angelägna uppgifterna för kåren av humanistiska universitetslärare, särskilt som forskarutbildningen idag kommit att bli ouppnåelig för alla utom ett försvinnande litet fåtal. Potentiella studenter behöver kännedom om att *det finns en arbetsmarknad även för humanister* och att delar av denna finns utanför traditionella sektorer som utbildningssystemet, biblioteket och museet. Därtill behöver de ökat medvetande om *vad man faktiskt kan* efter genomgången utbildning, inte bara om vad man råkar ha läst. Arbetsgivare anställer inte ut-

³² Något längre ned på samma sida tillfogas dock: ”Det är emellertid inget tvivel om att grundutbildningen är i akut behov av ökade resurser, liksom att möjligheterna att låta förtjänta nydisputerade meritera sig snarast måste förbättras.”

bildningar, utan individer med förmågor och sådana förvärvas via studier. Att uppnå detta skulle underlättas om lärarna började tala om sina utbildningar *i termer av lärandemål* snarare än disciplinärt innehåll. Och på så vis kunde vi alla få veta mer om *vad humanistisk (ut)bildning faktiskt är bra för* istället för att ständigt få höra att den måste tillåtas att vara onyttig.

7. Sammanfattning

Anställningsbarhet och arbetslivsanknytning är ord som på senare år allt oftare hörts i diskussionen om högre utbildning. Medan anställningsbarhet betecknar de förmågor och färdigheter som individer i bästa fall ska tillgodogöra sig via studier handlar arbetslivsanknytning snarare om anpassning av utbildningar efter externa behov och målsättningar. Samtidigt som sådana krav i ökad utsträckning riktas mot hela utbildningssystemet har flera lärosäten och fakulteter fått problem att fylla sina studieplatser. Inte minst slår dessa svårigheter igenom inom humaniora, där lärarkåren idag står inför brännande frågor och utmaningar: Hur använder sig studenterna av utbildningssystemet för att uppnå sina mål? Vilka kunskaper och färdigheter ger humanistiska studier? Och vilken roll kan dessa tänkas spela på arbetsmarknaden? I en tid av försvårad studentrekrytering framstår sådana frågor alltmer som avgörande för en lyckad utbildningsplanering.

För att genomlysna relationen mellan humanistiska studier och arbete har föreliggande undersökning genomförts i tre steg. Först kartlades fakultetsöverskridande studiekombinationer för att utröna vilken roll humaniora spelar i olika utbildningsförlopp, vilket visade att humanistiska inslag förekommer i anmärkningsvärt stor utsträckning inom de flesta typer av examina. Därefter genomfördes en kvalitativ intervjustudie med representanter för dessa kombinationer, vilka fick berätta om sin väg genom utbildningssystemet och ut i arbetslivet. För att bedöma representativiteten i de mönster som studerats kvalitativt fullbordades undersökningen sedan med en enkätstudie, riktad till personer med både humanistiska examina och kombinationer av humaniora med studier vid andra fakulteter.

Då humanister av tradition har hyllat ideal som bildning för dess egen skull och gärna betonat att kunskapssökandet måste vägledas av nyfikenhet snarare än nyttokriterier har krav på anpassning av den egna verksamheten efter yttre behov i allmänhet avvisats. Idag stödjer studenter inom humaniora emellertid allt oftare sådana politiska krav, vilket tycks vara ett sentida fenomen. För att förstå dessa opinionsförändringar måste man beakta vilka möjligheter och utsikter utbildningarna är behäftade med. Under perioder av ökad tillströmning till utbildningssystemet stiger inflationen av meriternas värde, vilket ökar osäkerheten i utbildningsinvesteringar. Bland humanistiska studenter stärks därmed incitamenten för att kräva arbetslivsanknytning och anställningsbarhet av sina studier. Då forskarutbildningen dessutom har blivit mycket svårupp-

nådd minskar möjligheterna att upphöja studenter som forskarbegåvningar och ge dem inträde i lärarkårens värld. När de därigenom marginaliseras från den värld som hyllar humanistiska ideal försvagas mottagligheten också för dess normer. Och varför skulle studenterna hylla bildningens egenvärde framför alla andra ideal om de själva inte kan lösa inträdesbiljett till de bildades klubb?

Undersökningen inbegriper informanter som avlade examen före genomslaget av dessa förändringar. Ändå kan man se hur erfarenheter av arbetsmarknaden skapar incitament som präglar inställningen till utbildning, anställningsbarhet och arbetslivsanknytning. De som har haft en lyckad etablering i yrkeslivet uppvisar en avsevärt mindre benägenhet att kritisera sin utbildning för brister rörande dess relation till arbetet, medan negativa erfarenheter av arbetsmarknad och yrkesliv skapar en starkare grogrund för missnöje.

Studenter som påbörjar sina studier inom humaniora har ofta diffusa uppfattningar om sin yrkesframtid. Trots ett sökande förhållningssätt till studierna kan man ibland se nyttoföreställningar slå igenom i attityder och synsätt. Särskilt bland språkstudenter finns en benägenhet att hävda idéer som ”bättre kunskaper i engelska behöver man alltid” eller ”tyska har man alltid nytta av” och detta oavsett om man vet vad man ska bli eller inte. Medan språkstudenterna därmed gärna betraktar sina studieval som en framtidsinvestering bejakar historisk-filosofiska studenter snarare sina ämnen för att de är ”intressanta” och ”spännande”, det vill säga för att de fyller omedelbara (snarare än framtida) behov och begär. Med undantag av engelska betraktas kraven på humanistiska utbildningar ofta som lågt ställda, men den som inte lär sig att hantera de fria studierna riskerar att falla ifrån på kandidat- och magisternivån, då det blir svårt att ta sig genom utbildningen utan självständighet och arbetsdisciplin.

För att man ska bli anställningsbar måste de kunskaper och kompetenser som förvärvas i utbildningen också kunna omsättas och användas utanför studiesituationen. I yrkeslivet betyder humanistiska ämneskunskaper ofta mindre än färdigheter som kritiskt tänkande, argumentationskonst, informationssökning, källkritik, god språkfärdighet i tal och skrift, förmåga att tillgodogöra sig avancerad litteratur på främmande språk och följa kunskapsutvecklingen inom ett fält, att förstå kulturyttringar, arbeta i grupp eller göra presentationer. Sådana färdigheter tränas i allmänhet i humanistiska utbildningar, men detta tydliggörs inte alltid för studenterna. Många förefaller eniga om att humanistiska studier förbättrar förmågan att uttrycka sig i skrift. Däremot råder snarast det omvända förhållandet vad gäller muntlig presentation, särskilt bland historisk-filosofiska studenter, trots att det under flera år funnits inskrivet i alla

kursplaner som explicit lärandemål. Möjligtvis kan språkstudenterna sägas ha svagare incitament att kräva mer färdighetsträning i sina utbildningar eftersom det främmande språket i sig utgör en kompetens som är lätt att demonstrera både för omgivningen och för sig själv. Icke desto mindre får träningen i de flesta färdigheter utöver främmande språk högre betyg av studenter från historisk-filosofiska utbildningar.

Vägen in på arbetsmarknaden upplevs på det individuella planet inte sällan som snårig och detta är ingen specifikt humanistisk erfarenhet, utan gäller alla utbildningsområden. Det räcker ofta inte med en examen för att etablera sig i yrkeslivet, utan man måste också bygga upp ett nät av personliga kontakter. Möjligen är nätverksrekryteringar vanligare och mer accepterade bland privata än offentliga arbetsgivare, men de förekommer överallt. Vid anställningar söker arbetsgivarna inte bara efter olika slags tekniska kompetenser och färdigheter utan också efter folk med social förmåga som kan smälta in i en grupp. Eventuellt är också denna tendens starkare (eller i varje fall mer uttalad) inom den privata sektorn.

Vilka humanistiska kompetenser visar sig användbara i yrkeslivet? I näringslivet har engelska blivit ett vanligt concernspråk och språkfärdigheter på detta idiom framstår för många som ett dagligt krav i arbetet. Bland offentliga arbetsgivare tycks behovet av goda engelskkunskaper snarare knutet till vissa nyckelpositioner i organisationerna och återfinns exempelvis hos personer som handskas med internationaliseringsfrågor eller har inköpsansvar. Universitetsstudier innebär överlag träning i engelska, men faktiska studier i ämnet ger inte bara förbättrade receptiva förmågor utan stärker också färdigheten att använda språket som uttrycksmedium. De som studerat historisk-filosofiska och teologiska ämnen framhåller att de humanistiska studierna främst kommer till användning vad gäller perspektivseende, problematiseringsförmåga samt metodologiska och källkritiska färdigheter.

Även om de kvalitativa intervjuerna visar att etableringsfasen ofta upplevs som besvärlig för den som ska lämna universitetet och bege sig ut i yrkeslivet ger enkätundersökningen en något annorlunda bild av sakernas tillstånd. Beträktad ur ett fågelperspektiv framstår arbetsmarknaden för humanister nämligen som avsevärt ljusare än sitt rykte. Vad gäller faktorer som etableringstid, lönenivå, upplevelse av utbildnings- och kompetenskrav i arbetet är avvikelserna mellan renodlade humanister och de med annan examen relativt små, varför man kan konkludera att humanistiska examina betalar sig bättre än vad många tror. De yngre etablerar sig också i ökad utsträckning inom den privata sektorn och detta gäller såväl renodlade humanister som dem med annan examen.

I och för sig finns tendenser som komplicerar mönstret en aning. En sådan faktor är att undersökningen endast inbegriper informanter som tagit examen och således fullföljt sin utbildning. Inom humaniora är studiegångarna ofta krokiga, genomströmningen låg och många tar inte ut sin examen ens när de kvalificerat sig för en sådan. Det är inte omöjligt att sådana studiebetenden sedan straffar sig på arbetsmarknaden. En annan differentierande omständighet är åldern. Bland dem som har genomgått sina högre studier tidigt i livscykeln fungerar utbildningen ofta som inkörsporten till en karriär, medan den ibland kan få karaktären av tillfällig paus i yrkeslivet för de äldre, som varit etablerade på arbetsmarknaden redan vid studiernas början.

Klassfaktorn slår också igenom på flera plan. De historisk-filosofiska ämnen har en social rekryteringsgrund som liknar de prestigefulla längre programutbildningarnas och som domineras av ungdomar från studievana hem, medan språkämnen i betydligt större utsträckning lockar personer med arbetarbakgrund. En del av dem som avlagt humanistisk examen har också kompletterat sina studier utanför moderfakulteten, vanligen inom samhällsvetenskap eller ekonomi, och detta har förmodligen ofta skett i syfte att göra sig mer attraktiv på arbetsmarknaden. Icke desto mindre lyckas de sämre än de renodlade humanisterna i yrkeslivet, låt vara att skillnaden inte är så stor. Denna grupp består generellt av personer med lägre klasstillhörighet än de renodlade humanisterna och en förklaring till deras något lägre utdelning skulle kunna sökas i den sociala härkomstens betydelse för fram- och motgångar på arbetsmarknaden.

Sådana reservationer till trots lönar sig humanistisk utbildning överlag inom alla grupper. Den arbetsgivare som söker en person som kan tänka kritiskt, lösa problem, uttrycka sig väl i skrift och följa kunskapsutvecklingen inom ett fält har anledning att anställa en humanist. Och av materialet att döma är detta ofta också vad de i praktiken gör. Om söktrycket på humanistiska utbildningar trots relativt goda utsikter sviktar kan man undra om detta inte kommer sig av allmänt spridda föreställningar om humanistiska studier som olönsamma. ”Humanioras kris” är en välkänd retorisk genre och pressens kultursidor förses regelbundet med nya bidrag av områdets lärarkår. Denna krisretorik riskerar att jaga bort presumtiva studenter utan att för den sakens skull öka finansiärernas betalningsvilja.

BILAGA A

Humanistiska studier under studiegången mot icke-humanistisk examen

- Hur studenter med icke-humanistisk examen läser kurser inom humaniora

Det är vanligt att studenter vid Lunds universitet någon gång under studieförloppet läser en eller flera kurser inom området för humaniora och teologi (benämnes humaniora i denna bilaga). Detta gäller i olika omfattning för såväl programstudenter som studenter som har målet att ta en generell examen. I detta avsnitt belyses vilken bakgrunden är när studenter med basen i studier utanför humaniora bestämmer sig för att läsa kurser inom humaniora. Utgångspunkten är studenter som tagit en eller flera examina, även inkluderat humanistiska sådana. Däremot innefattar inte bearbetningen studenter som *enbart* tagit humanistisk examen.

Bearbetningen är gjord utifrån ett antal grundläggande frågeställningar. Hur vanligt är det att studenter med icke-humanistisk examen även har tagit poäng inom humaniora? Hur vanligt är det att dessa studenter tagit mer än 20 poäng? Läser man flera korta eller enstaka längre kurser? När i utbildningsförloppet läser studenterna humaniora? Finns det skillnader i studiemönster sett till studenter som avlade examen i slutet på 1990-talet jämfört med studenter som tog examen under de fem första åren under 2000-talet?

De undersökta studentgrupperna

Examen	Förkortning	1995-1999 Antal	2000-2005 Antal
Civilingenjör elektroteknik	Civ E	750	745
Civilingenjör teknisk fysik	Civ F	280	444
Civilingenjör väg och vatten	Civ V	465	406
Arkitekt	Ark	158	245
Högskoleingenjör	Ing	420	536
Filosofie magister naturvetenskap	Nat	885	1209
Juris kandidat	Jur	1282	1523
Pol mag	Pol	220	438
Filosofie magister samhällsvetenskap	Sam	598	1016
Psykolog	Psy	837	1129
Socionom	Soc	178	341
Filosofie magister ekonomi	Eko	706	1503
Läkare	Läk	302	926
Sjukgymnast	Sgy	384	436
Sjuksköterska	Ssk	681	887

Urvalet bestod i femton grupper där studenterna uppfyllt kriteriet att de skall ha avlagt examen mellan 1995 och 2005³³ (se tabell ovan). Varje studentgrupp har i presentationen delats upp för jämförelser mellan examinerade från tioårsperiodens första (1995–1999) respektive andra hälft (2000–2005). Gruppernas storlek skiljer sig något åt, delvis på grund av de två periodernas olika längd. Vissa utbildningar startade också först 1993 vilket innebär att de första studenterna tog examen först framåt åren 1996 och 1997. Undantagen är civilingenjörer E och V där studentgrupperna är mindre i perioden 2000–2005. Störst skillnader i examensgruppernas storlek är det ifråga om fil. mag. samhällsvetenskap, fil. mag. ekonomi och läkare.

Karaktären av de undersökta studentgrupperna är ofta helt olika. Det gäller såväl examens omfattning i poäng som studenternas möjligheter att själva välja vilka kurser som skall ingå i examen. För utbildningar som leder till yrkesexamen är möjligheterna att plocka in helt valfria poäng relativt små. På utbildningar som slutar i generella examina finns oftast större möjligheter.³⁴ Hur mycket utbildningsprogrammet tillåter i tillgodoräkningsbara poäng kan antas påverka studenternas vilja att läsa utanför den egna fakulteten. Statistik som här presenteras måste ställas mot denna bakgrund om de olika examensgruppernas förutsättningar.

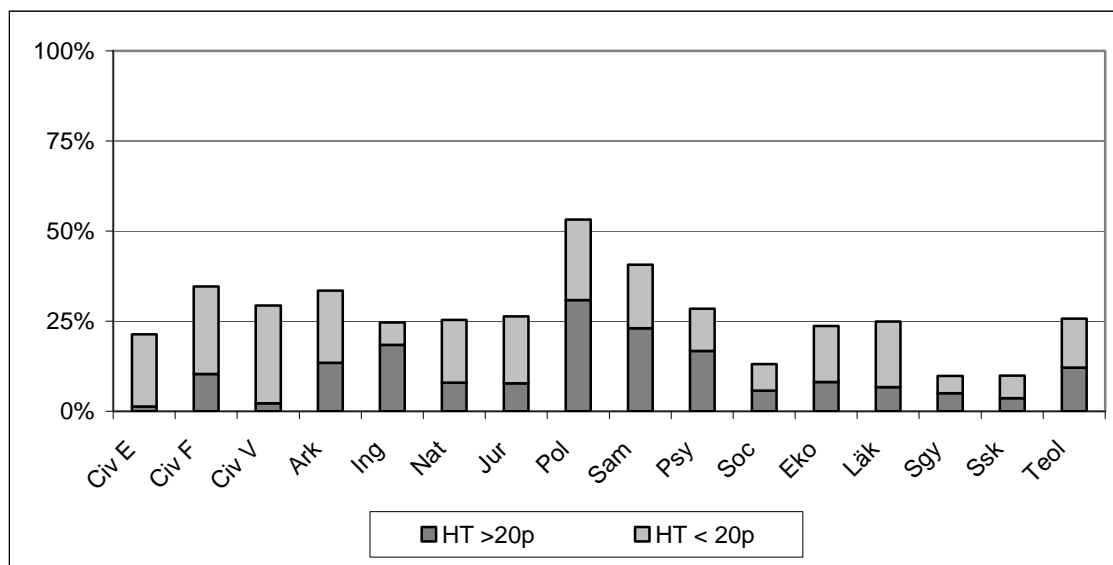
Studier inom humaniora

Sett till de studentgrupper som här studeras närmare är den generella bilden att omkring var fjärde student läser en eller flera kurser inom humaniora under perioden 2000–2005. Studenter som tagit socionom-, sjukgymnast-, eller sjuksköterskeexamen har inte genomgått kurser inom humaniora i denna omfattning. Andelen är här inte större än var tionde student. Bland samhällsvetare är det vanligare att ha läst humaniora, vilket gäller omkring varannan av student. Även civilingenjörer ligger något över genomsnittet i detta avseende med undantag av civilingenjörer i elektroteknik.

En marginell ökning av studier inom humaniora kan noteras vid en jämförelse av studenter som tog examen 1995–1999 och de som tog examen 2000–2005. Ökningen gäller främst fyra grupper: jurister, läkare, högskoleingenjörer och psykologer. För civilingenjörerna med inriktning mot teknisk fysik och väg och vatten förefaller intresset för humanistiska studier ha minskat något under tioårsperioden.

³³ Ladok-utdrag 2006-05-29, innefattar examina från 1995-01-01 t.o.m. 1999-12-31, utdrag 2006-04-11, innefattar examina från 2000-01-01 t.o.m. 2006-04-11.

³⁴ Jfr *Över fakultetsgränserna* (2004:10) för en överblick.

Figur A.1 Andel av examinerade 2000–2005 som läst högst 20p respektive mer än 20p humaniora

Omfattningen av humaniorastudierna

Vid sidan av hur många studenter som har erfarenhet av humanistiska studier är det också intressant att undersöka omfattningen av dessa för valda studentgrupper.

Ett grovt genomsnitt talar om att ungefär 10 procent av studenterna har läst mer än 20 poäng i ett eller flera olika humanioraämnen. Detta betyder samtidigt att 40 procent av de studenter som läst humaniora också avklarat mer än 20 poäng. För dem som tog examen mellan åren 1995–1999 verkar andelen som studerat mer än 20 poäng humaniora vara något lägre, omkring var tredje student.

Några studentgrupper avviker från genomsnittet. Av studenter med civilingenjörsexamen E eller V som bedrivit humanistiska studier är det bara omkring var tionde som läst mer än 20 poäng. Bland samhällsvetare, psykologer, sjukgymnaster och arkitekter med humaniora i bagaget har istället varannan student samlat ihop mer än 20 poäng. Humaniorastuderande högskoleingenjörer och studenter med pol. mag. har i ännu högre utsträckning läst mer än 20 poäng humaniora. Högskoleingenjörernas stora andel förklaras av att en av ingenjörsutbildningarna har obligatoriska moment förlagda till Filosofiska institutionen. Gruppen högskoleingenjörer som läst mer än 20p inom humaniora sammanfaller också sänär som på någon enstaka individ med gruppen som läst på filosofiska institutionen. Att tre av fem med pol. mag.-examen har

studerat inom humaniora kan delvis förklaras av att generella examina hittills inte har haft någon övre gräns för hur mycket poäng som kan inräknas i examen. Generella examina tillåter också en stor portion valfrihet i kursvalen.

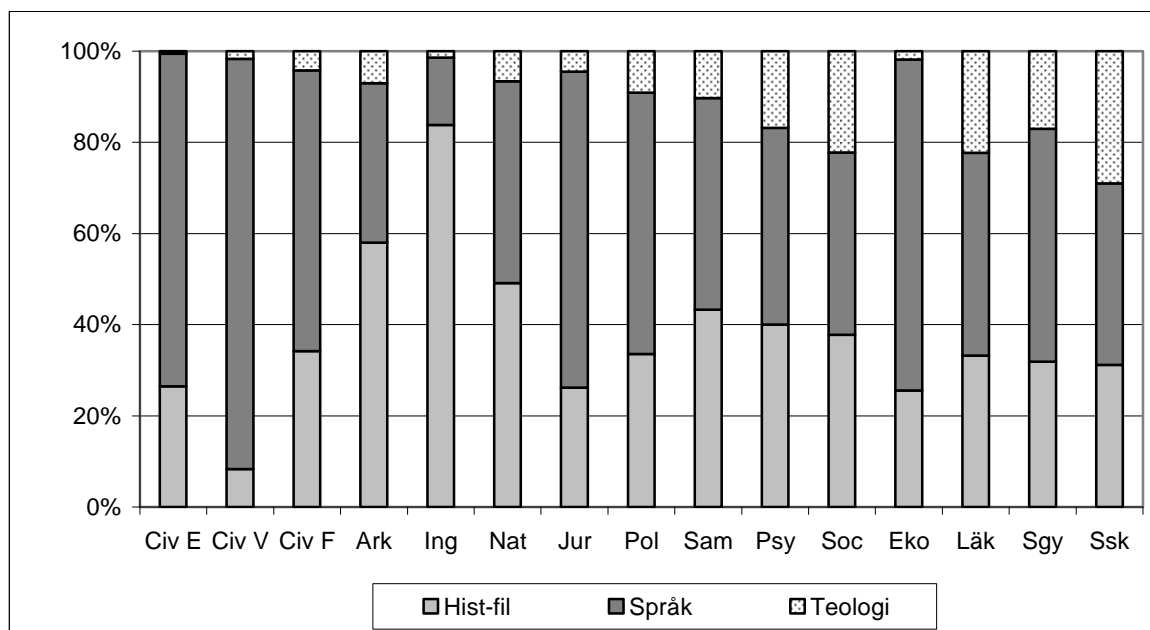
Det vanliga vid längre humaniorastudier är att man håller sig till ett ämne/institution. Två av tre som läste mer än 20 poäng humaniora i examensgrupperna åren 2000–2005 gjorde det inom ett ämne. Läkar- och sjuksköterskeutbildningarna avviker från genomsnittet då det här är vanligare att man genomgår flera olika mindre kurser.

Vanliga humaniorastudier

Humanistiska studier delas administrativt in i tre sektioner vid Lunds universitet. Uppdelningen gäller studier inom historiska-filosofiska ämnen, språkstudier och studier i teologi.

Som tidigare nämnts läser omkring var fjärde student kurser inom humaniora. Om humaniora begränsas till enbart språkstudier är samma siffra omkring 16 procent för perioden 2000–2005. Framförallt domineras denna grupp av ekonomi-, juridik- och civilingenjörstudenter.

Andelen som studerat inom den historisk-filosofiska sektionen är något lägre och gäller oftast naturvetare, arkitekter och samhällsvetare. Det totala genomsnittet ligger runt tio procent för historisk-filosofiska studier. Studier i teologi är ovanligare. Av totalgruppen ligger genomsnittet på 5 procent. Så är även fallet för sjuksköterske-, socionom- och psykologstudenter, men dessa studentgrupper läser däremot betydligt mindre humaniora i form av språk eller historisk-filosofiska ämnen. Av gruppen sjuksköterskestudenter med erfarenhet av humaniorastudier blir därför andelen som läst teologi så hög som 30 procent.

Figur A.2 Sektionsfördelning inom studentgruppen som läst inom humaniora 2000–2005

Vid en jämförelse av examensgrupperna från 1995-1999 och 2000-2005 visar det sig att de historisk-filosofiska studierna ökar för ett antal examensgrupper, delvis på bekostnad av språk. Detta gäller civilingenjörer E, F och V. För Högskoleingenjörerna har en dramatisk förskjutning mot historisk-filosofiska ämnen skett på grund av de obligatoriska studierna vid Filosofiska institutionen. Andelen som läser språk och teologi av totalgruppen högskoleingenjörer är dock oförändrad. Läkarestudenterna har markant ökat studierna inom teologi till följd av att kortare valbara moment tillkommit och som har sin hemvist inom humaniora.

Språkstudier i engelska, franska och tyska tillhör tillsammans med studier i filosofi de ämnen som flest studenter läser. Utmärkande för enskilda examensgrupper är att arkitekterna ofta har läst konstvetenskap och att en tredjedel av de humaniorastuderande naturvetarna har studerat filosofi.

När det gäller förändringar över tid sett till specifika ämnen har arkitekter, psykologer och som tidigare nämnts, högskoleingenjörer ökat sina studier inom filosofi. Studenter med teologie kandidatexamen och som läst grekiska har minskat från omkring var fjärde till knappt en av tio vilket möjligen kan förklaras av studieorganisatoriska förändringar.

1995-1999 %	Fil	Hist	Konst vet	Litt vet	Idé o lär.hist	Eng	Fra	Ty	Lat	Kin	Rys	Gre	S:a
Civ E	9	2	2	4	1	37	6	27	0	0	1	0	90
Civ F	16	3	0	8	7	29	21	17	0	3	5	0	109
Civ V	4	1	1	2	2	43	6	22	0	1	1	0	83
Ark	14	8	47	14	16	12	8	4	0	0	0	0	122
Ing	13	3	3	0	0	29	3	16	0	0	0	0	68
Nat	40	5	5	6	14	9	5	3	2	2	2	0	92
Jur	9	5	3	7	0	18	24	20	0	2	3	0	91
Pol	15	19	2	11	7	12	21	7	0	1	0	0	93
Sam	20	14	4	10	9	11	7	6	0	2	2	0	85
Psy	11	6	11	14	11	3	6	3	0	0	0	0	64
Soc	10	1	4	16	6	10	7	2	0	0	1	0	56
Eko	15	4	2	3	8	30	9	23	0	5	4	0	102
Läk	24	12	10	24	20	6	8	6	2	0	0	0	110
Sgy	13	8	3	3	0	24	5	3	3	3	3	0	66
Ssk	0	7	5	9	7	7	7	2	0	0	0	0	43
2000-2006 %	Fil	Hist	Konst	Litt vet	Idé o lär.hist	Eng	Fra	Ty	Lat	Kin	Rys	Gre	S:a
Civ E	11	3	0	1	4	34	4	10	0	3	1	0	72
Civ F	23	5	2	4	8	17	16	16	1	3	5	0	99
Civ V	4	1	1	1	0	44	6	12	0	1	0	0	69
Ark	20	6	37	7	9	11	5	5	0	0	0	0	99
Ing	86	1	2	2	1	5	2	2	0	1	0	0	102
Nat	30	2	2	7	6	13	6	4	0	2	4	0	76
Jur	10	7	2	4	0	14	25	17	1	2	2	0	87
Pol	14	14	3	8	6	13	15	9	0	3	4	0	89
Sam	19	11	5	6	8	12	9	4	0	3	2	0	78
Psy	23	6	7	16	8	11	14	2	0	1	0	0	90
Soc	18	5	3	9	3	14	6	2	0	0	1	0	61
Eko	12	4	5	3	1	22	11	15	0	5	3	0	80
Läk	16	7	4	15	6	12	5	4	0	1	3	0	74
Sgy	9	0	2	7	2	16	2	2	0	2	0	0	44
Ssk	13	1	3	6	5	9	6	2	1	0	1	0	47

Tabell A.1 Fördelning över humanioraämnen inom gruppen som läst humaniorakurser. (I tabellen anges förkortningar för följande ämnen: filosofi, historia, konstvetenskap, litteraturvetenskap, idé och lärdomshistoria, engelska, franska, tyska, latin, kinesiska, ryska och grekiska)

Studier inom teologi

Det är ett förhållandevis litet antal individer från de undersökta studentgrupperna som har bedrivit studier i teologi. Bland sjuksköterskestudenter, socio- och psykologstudenter är det dock nästan lika vanligt med teologistudier som studier i språk eller historisk-filosofiska ämnen. Dessa examensgruppers

kursval inom teologi tyder på att det ofta är frågan om strategiska studier som väl faller in i utbildningsprofilen. Det är därför möjligt att göra tolkningen att den högre andelen teologistudier för denna grupp är en fråga om prioritering där de annars så populära språkstudierna får komma i andra eller tredje hand.

Läkare, socionomer och sjukgymnaster tar 5-poängskurser medan psykologer oftare läser något längre kurser inom teologi. Bland psykologstudenter är kursvariationen inom teologi stor. Bland kurserna som dessa tagit del av är det få som besökts av fler än enstaka individer. Grundkurserna i religionskunskap och religionsvetenskap tillhör den del av utbudet som flera psykologstudenter väljer att läsa. Studenter med sjuksköterskeexamen har i högre utsträckning sökt sig till en mer avgränsad grupp av kurser. Framför allt har dessa studenter läst etiska problem inom människovården, religionsvetenskap, religionshistoria och religionsbeteendevetenskap. Socionomer tar precis som studenter med sjuksköterskeexamen främst kurser som religionsvetenskap, etiska problem i människovården, religionshistoria samt religionsbeteendevetenskap.

Tidpunkt för humaniorastudierna

Metod (tidpunktsbestämning)

Tidpunktsbestämning av humaniorastudier skedde enligt följande. Varje enskild students samtliga kurser sorterades efter det datum kursen registrerats som godkänd. Därefter tidpunktbestämde varje students humaniorastudier i förhållande till de kurser som innefattats i studentens examen. Tidpunktsbeteckningarna sattes till ”före”, ”under”, ”slutet” och ”efter”. I de fall studenten läst humaniorakurser vid flera skilda tillfällen gavs en kombination av beteckningarna, exempelvis, ”före-efter”, eller ”före-under”. Vid redovisningen summerades de grupper som innehöll en viss beteckning. Detta innebär att studenter som läst humaniora exempelvis både före och under andra pågående studier, finns inräknade två gånger i statistiken under respektive beteckning.

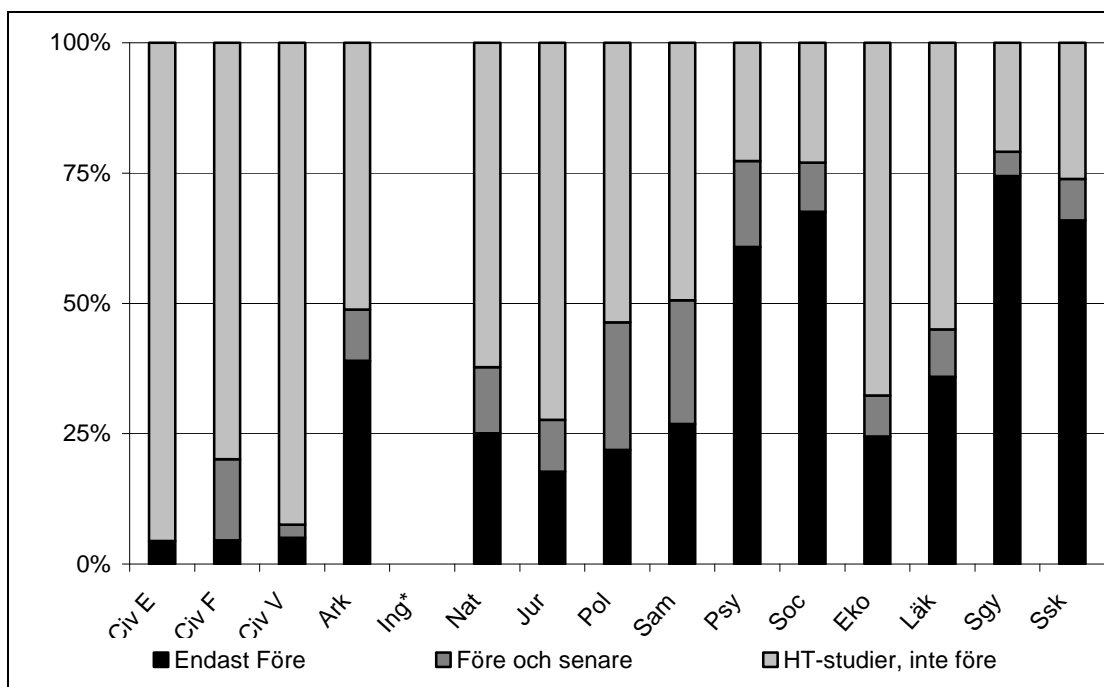
I det följande avsnittet har två olika andelstal använts. För att beskriva var i utbildningsförloppet studenter läser kurser på humaniora är relationen uppställd mellan *gruppen som läst något inom humaniora* och *gruppen som läst humaniora vid en viss tidpunkt*. Förändringar över tid redovisas genom relationen mellan *totalgruppen studenter inom respektive examensgrupp* och *gruppen som läst humaniora vid en viss tidpunkt*.

Tidpunkt för humaniorastudier

Majoriteten av studenterna med examina från sjukgymnast-, sjuksköterske-, socionom- och psykologutbildningen har läst humaniorakurser före och en-

bart före de påbörjat studierna på sin programutbildning. Tydligast är det för studenter med sjukgymnastexamen där nästan 75 procent av de som läst humaniora, tog sina poäng innan de påbörjade sjukgymnastutbildningen. Sjukgymnaster bedriver humanistiska studier i relativt liten utsträckning.

Studenter med civilingenjörsexamen läser huvudsakligen humaniorakurser under pågående tekniska programstudier och endast i undantagsfall före dessa. Andelen är högst bland civilingenjörer i teknisk fysik, där var femte student har läst humaniora före sin utbildning.

Figur A.3 Tidpunkt för humaniorastudier, fördelning inom studentgruppen som läst inom humaniora. * Högscoleingenjörernas stora andel av två eller flera examina per individ gör tidpunktsbestämningen svår och gruppen har därför utelämnats.

Förändringar i tidpunkt för humaniorastudier

En större andel läste humaniorakurser före påbörjad utbildning inom ett antal examensgrupper under perioden 2000–2005 jämfört med perioden 1995–1999. Detta gäller civilingenjörer teknisk fysik, samhällsvetare, psykologer och socionomer. Det omvända kan noteras för läkarstuderande, där den andel som har läst före påbörjad läkarutbildning har sjunkit under 2000-talet.

Delvis på grund av att längre tid förflutit har fler studenter ur examensgruppen 1995–1999 läst humaniorakurser efter avklarad examen jämfört med

studenter som tagit examen under 2000-talet. För några examensgrupper är tendensen trots avståndet till examen den motsatta. Detta gäller civilingenjörer väg och vatten samt läkare.

Examina	År	Före %	Under %	Efter %	S:a %	Andel humaniora %
Civ E	1995	1	19	3	23	23
	2006	1	19	3	23	21
Civ F	1995	4	40	8	51	44
	2006	7	33	5	45	35
Civ V	1995	2	35	1	38	37
	2006	2	27	2	32	29
Ark	1995	19	16	3	38	32
	2006	16	19	3	38	33
Ing	1995	1	2	5	8	7
	2006	-	-	-	0	25
Nat	1995	4	22	4	30	27
	2006	10	18	3	30	25
Jur	1995	4	17	3	24	21
	2006	7	20	3	31	26
Pol	1995	23	44	8	75	55
	2006	25	43	6	74	53
Sam	1995	17	38	4	59	43
	2006	21	33	2	56	41
Soc	1995	7	4	3	14	12
	2006	10	3	2	15	13
Psy	1995	12	10	2	24	20
	2006	22	10	2	34	28
Eko	1995	8	19	3	30	24
	2006	8	18	2	28	24
Läk	1995	10	8	0	19	17
	2006	11	15	2	29	25
Sgy	1995	8	1	2	11	10
	2006	8	2	1	11	10
Ssk	1995	4	1	2	7	6
	2006	7	2	1	11	10
Teol	1995	7	14	8	28	24
	2006	9	15	6	30	26

Tabell A.2 Fördelning av tidpunkt för humaniorastudier i utbildningen, andel av totalgruppen i resp. examensgrupp. Tydliga förändringar är markerade.

BILAGA B

Fallbeskrivningar

I de kvalitativa intervjuerna har informanterna redogjort för sin studiegång ur ett biografiskt perspektiv. De har berättat om vilka föreställningar, framtidsplaner eller brister på sådana de hade när de närmade sig universitetet, hur dessa påverkades och förändrades under studiernas förlopp och hur det därefter gått för dem i yrkeslivet. Dessa berättelser har skärskådats och problematiserats ovan ur olika aspekter i syfte att synliggöra olika mönster. I denna bilaga har vi rekonstruerat några enskilda studieförlopp som illustrerar trender och tendenser som framträder i undersökningen.³⁵ En del har från allra första början betraktat sin utbildning som en framtidsinvestering, medan andra tvärtom har påbörjat sina akademiska studier helt utan idéer om vad de skulle leda fram till. Ibland har framtidsplanerna omformulerats under studieförloppet, vilket emellanåt föranlett längre avbrott. I några fall har ämneskombinationen visat sig betydelsefull på arbetsmarknaden, medan den flera i andra fall spelat mindre roll än de mer generella färdigheter som högre studier ger. Och inte sällan kan den egna personligheten och förmågan att etablera kontakter i yrkeslivet visa sig mer väsentlig än vilka ämnen som faktiskt ingår i en examen. De humanistiska studierna har ibland tjänat som komplement till en mer yrkesinriktad utbildning, men det förekommer också exempel på hur humaniora tjänat som ett sätt att lära känna universitetsmiljön och på så sätt utgjort en förberedelse inför nästa utbildning.

Utbildning som investering – Samuel

Flera personer har hanterat utbildningen som en form av investering genom att välja kurser och ämnen som förväntas ge utdelning på arbetsmarknaden. En av dem är Samuel som idag arbetar på ett företag som utvecklar mjukvaror till dataföretag.

Samuel växte upp i ett akademikerhem. Båda föräldrarna var lärare, fadern på universitetet och modern på högstadiet. I föräldrahemmet sågs det som ”självkänt” och ”inte direkt förhandlingsbart” att fortsätta studera efter avslutad gymnasieutbildning. Det var således ”inget aktivt val” att börja på universitetet. Å andra sidan uppger han att han hade det ”ganska lätt för sig i skolan”

³⁵ För att skydda informanterna från identifikation har alla namn på sedvanligt sätt fingerats och mindre detaljer retuscherats.

och var själv intresserad av att läsa, något som han anser har varit en förutsättning för att studierna skall kunna ge goda resultat.

Genom hela sin akademiska utbildning har Samuel enbart studerat på fristående kurser och sammansättningen av ämnen ter sig brokig. Först läste han 20 poäng matematik, därefter engelska och sedan upp till magisternivå i företagsekonomi. Avslutningsvis studerade han datavetenskap till och med kandidatnivån vid ett annat universitet. Under studietiden gjorde han också ett avbrott för att resa till Frankrike och studera språket och avlade dessutom några poäng i franska på universitetsnivå. Samuel säger sig inte ha haft något klart mål vad gäller framtida arbetsuppgifter eller yrkesliv.

När Samuel beskriver sin utbildning betonar han att de ämnen han studerat har varit ”jobbinriktade: ekonomi, data och så, inga flumämnen om man säger så”. Således fanns i bakhuvudet en tanke om att ämneskombinationen skulle leda till anställning och god ekonomi: ”De enda som tjänade mycket pengar var ekonomerna och de som läst naturvetenskap. De andra tjänade ganska dåligt så då tänkte jag att det lika gärna kunde bli ekonomi om man säger så. Sen pluggade jag data under tiden och på den vägen är det.” Valet av matematik förklaras med att föräldrarna hade naturvetenskaplig utbildning. Engelskan beskriver han som ett ”aktivt val”, ett ämne han ”verkligen vill bli bra på” och påpekar att han förväntade sig ha användning för det eftersom språket i så hög utsträckning talas runt omkring oss. Studierna planerades således utifrån möjligheten att få ett bra arbete och en god ekonomi i framtiden.

Direkt efter utbildningen var Samuel arbetslös i två år, men hade under tiden ett antal tillfälliga påhugg, bland annat som servitör. Sitt nuvarande arbete på mjukvaruföretaget fann han via Arbetsförmedlingen. Vid anställningsintervjun framhöll arbetsgivaren bredden i hans utbildning som något positivt. När vi talade med Samuel hade han varit på arbetsplatsen i drygt två år och sa sig i sin nuvarande befattning ha mest glädje av datavetenskapen och engelskan, varav särskilt den senare, som han själv säger, visat sig ”extremt” användbar. Däremot uppgav han att han saknade nytta av företagsekonomi.

Redan under de fortsatta studierna i företagsekonomi och datavetenskap kom engelskkunskaperna väl till pass för att ta sig igenom kurslitteraturen, men språkstudierna har inte minst visat sig ha hög relevans i arbetslivet. På hans arbetsplats är engelska koncernspråk. Arbetsuppgifterna består till stor del av rapportskrivande och dokumentation, vilket följaktligen sker på engelska, och Samuel uppger detta som något problematiskt för flera kollegor som inte har mycket goda kunskaper i språket. En tolk är anställd av företaget för att hjälpa medarbetarna att skriva och uttrycka sig väl, men Samuel har själv aldrig behövt anlita denna. Han nämner ytterligare fördelar som språkstudierna

medfört: förståelse för och förmåga att använda nyanser i språket, säkerhet i uttryckssättet och en större ”språkkänslighet”. Att förstå humor är exempelvis något man väsentligen lär sig först då man uppnått mycket goda kunskaper i språket. Under studierna väcktes hans intresse för engelsk litteratur genom läsning av klassiska verk såsom Shakespears Macbeth och Jane Austen, ett intresse som står sig väl och ger behållning ännu långt efter att studierna har avslutats. När han blickar tillbaka på sin utbildning är han framförallt mycket nöjd med engelskan, men önskar att han hade läst mer språk och datavetenskap och mindre företagsekonomi.

Ett sökande förhållningssätt – Oskar

Om Samuel hela tiden betraktat sin utbildning som en investering och gjort studieval i förhoppning om att dessa ska förränta sig, möter man ett mer sökande förhållningssätt hos en del andra personer. Oskar växte upp i ett hem utan akademiska studietraditioner, men uppmuntrades att läsa vidare. Efter gymnasiet och militärtjänsten arbetade han en tid på ett lager med okvalificerade arbetsuppgifter. Med ett roat tonfall uppger Oskar att detta arbete i varje fall skapade motivation att göra något som kändes mer meningsfullt, som att återuppta studierna. Enligt sin självbeskrivning var han emellertid ”en liten slarvpelle” på gymnasiet och fick på grund av dålig självdisciplin endast medelmåttiga betyg. Han saknade dessutom konkreta framtidsplaner och förefaller inte minst ha påbörjat högre studier för att slippa ödsla sin tid på ett själsdödande arbete. Den trytande disciplinen kom i hög grad att prägla hans inledande tid på universitetet, som kännetecknades av halvhjärtade studieinsatser och brist på struktur.

Först sökte Oskar in på personaladministrationsprogrammet vid Lunds universitet, men kom på grund av sina betyg inte in och påbörjade då istället en fristående kurs i arbetsmarknadsekonomi. Det tog emellertid inte så lång tid att upptäcka att detta val passade honom illa och han slutförde följaktligen aldrig kursen. Istället bytte han till kulturvetenskap, men tog inte så många poäng där heller. Något bättre gick det dock i musikvetenskap, ett ämne han valde helt utifrån sina personliga intressen. Han slutförde A- och B-kurserna och första halvan av C-kursen, innan kandidatuppsatsen rann ut i sanden. Oskar studerade också filosofi på A-nivå, först praktisk och sedan teoretisk. Studiedisciplinen brast emellertid fortfarande, varför han aldrig fullföljde kursen i teoretisk filosofi. Han beskriver dessa val som intressestyrda, men uppger också diffusa planer på att kanske kunna kombinera filosofin och musikvetenskapen till en gymnasieläro-utbildning. Även om han upplevde musikteorin

som komplicerad och svår att hänga med i uppfattade han överlag de humanistiska studierna som föga krävande: ”Ofta tyckte jag inte att man behövde börja läsa förrän 4–5 dagar innan en fempoängstenta och så klarar man den ändå. Och då är kraven lågt ställda.” Större uppsatsarbeten låter sig dock inte slutföras med så sparsamma studieinsatser och detta är väl den huvudsakliga förklaringen till att han aldrig lyckades ta sig igenom kandidatnivån.

Ju äldre man blir, desto mer akut blir också frågan om vad man ska bli ”när man blir stor”. För Oskars del kom svaret på detta spørsmål att bli sjukgymnast. Efter flera års trevande rekommenderades han av en bekant att gå denna utbildning, vilket kom att innebära en tvär omställning. På grund av sina dåliga gymnasiebetyg fick han söka sig in via högskoleprovet. Han påbörjade först detta program på Karolinska institutet, men flyttade snart tillbaka till Lund och genomgick utbildningen på den ursprungliga universitetsorten. Nu upplevde han en helt annan studiesituation. Undervisningstätheten var betydligt högre än på de fristående kurserna i humaniora och det gick således inte längre att ta studierna med en klackspark. Att framtiden dessutom fått klarare konturer var förmodligen också en motivationshöjande faktor för Oskar fullföljde nu programmet i rask takt.

Vid intervjutillfället hade han fast tjänst som sjukgymnast och hade således lyckats med sin etablering på arbetsmarknaden. När han berättar om sitt tidigare jag som odisciplinerad ”slarvpelle” gör han detta mestadels i ett roat tonfall. I och för sig säger han sig önska att han brukat mer allvar i början av sina universitetsstudier och fullföljt de påbörjade kurserna. Han uppger dock att humaniora berikat honom som person och att de färdigheter i kritiskt tänkande och argumentation han där utvecklat har förbättrat hans möjligheter att påverka sin arbetssituation. Även om han beklagar den glesa undervisningen på de fristående kurserna förlägger han trots allt det mesta av skulden för de ofullbordade studierna hos sig själv. Eftersom han har gjort en lyckad etablering på arbetsmarknaden är incitamenten ju också svaga att rikta kritik mot utbildningssystemet.

En lyckad kombination – Linnea

Linnea växte upp i ett hem med studietraditioner. Fadern var civilingenjör och brodern kom senare att gå samma väg, medan modern arbetade inom vården. För egen del var hon intresserad av kläder och måleri och umgicks tidigt med planer på att bli modedesigner. Efter gymnasiet begav hon sig därför till Borås för att genomgå en kompletterande utbildning som skulle göra henne behörig att söka in på Textilhögskolan. Hon insåg dock snart att modebranschen inte

bara är en värld av skapande, utan också en mycket konkurrensutsatt miljö där överlevnad förutsätter hårda armbågar. Då Linnea dessutom influerades av en kamrat som studerade till arkitekt började hon omformulera sina framtidsplaner.

Hon flyttade till Lund och sökte in till arkitektprogrammet, vilket var ett val som både skulle kunna tillgodose hennes personliga intressen och arbetsmarknadens efterfrågan. Till sin besvikelse kom hon emellertid inte in och hon började istället studera först konstvetenskap och därefter historia i väntan på nästa ansökningstillfälle. Året därpå misslyckades Linnea återigen med att komma in på sitt förstahandsval, vilket skapade vissa oros känslor. Vad skulle det bli av henne om hon aldrig lyckades komma in på Arkitektskolan? En kort period funderade hon på att utbilda sig till lärare i matematik och fysik och påbörjade i detta syfte en förberedande matematikkurs, som hon emellertid snabbt avbröt. Istället blev det mer konstvetenskap och en genomgången A-kurs i medie- och kommunikationsvetenskap, innan hon till slut lyckades ta sig in på arkitektprogrammet i tredje försöket.

Linnea uppger att svårigheterna att bli antagen på den önskade utbildningen verkligen fick henne att ta studierna på allvar. Parallellt med arkitektprogrammet fullföljde hon en påbörjad C-kurs i konstvetenskap genom att skriva en uppsats om en konstnär i den egna släkten, som hon hade ett unikt material om. Och inte nog med detta! Hon genomgick också D-kursen och skrev där ytterligare en uppsats om samma konstnärskap, vilket gjorde att hennes sidostudier sammanlagt räckte till en kandidatexamen. Innan arkitektutbildningen fullbordades hann hon också med ett års studieavbrott, då hon arbetade heltid som prokurator på en av stadens nationer och därigenom fick erfarenheter av ekonomi och bokföring.

När studietiden till slut var över hade Linnea således skaffat dubbla examina och därtill en del yrkesliknande erfarenheter från nationslivet. Övergången till arbetslivet kom att bli relativt smärtfri. I Arkitekttidningen hittade hon en platsannons, som hon upplevde som skriven just för henne. Ett företag sökte arkitekter med konstvetenskapliga studier och god stilistisk förmåga för att arbeta med restaureringar av kyrkor och andra äldre byggnader. Även om hon inte hade sysslat med arkitektur under sina konstvetenskapliga studier visade sig hennes studiekombination avgörande och hon fick jobbet. Hon säger att ”alla som läser till arkitekter vill rita fantastiska nya byggnader, så att restaurera gamla byggnader är det i princip ingen som tänker på under utbildningen”. Hon uppger att en stor del av hennes arbetsuppgifter idag består i att inventera och skriva dokumentationer av byggnader inför restaureringsbeslut, vilket i hög grad liknar konstvetenskapligt uppsatsarbete.

Studiekombinationen har följaktligen inte bara visat sig utslagsgivande för att hon skulle få arbetet, utan också gett henne kompetenser som yrket faktiskt kräver. Hon upplever att hon verkligen hamnat på rätt ställe i arbetslivet och funderar på att starta eget någon gång i framtiden.

I ett efterhandsperspektiv kan Linnea konstatera att hon är lyckligt lottad som haft ”två år att tramsa först” innan hon kom in på arkitektprogrammet, även om betydelsen av detta inte stod klar under de år hon fick kämpa för att realisera sina utbildningsplaner. Hennes studiekombination har visat sig ovanligt lyckad, men detta beror inte på att de utgör en generell väg till framgång, utan snarare på att dess relativa sällsynthet visade sig ge henne en konkurrensfördel på arbetsmarknaden.

Nätverksbyggandets betydelse – Fredrika

Även om utbildningskombinationer i vissa fall kan leda till framgångar i yrkeslivet bör man inte överskatta värdet av ”rätt” ämneskombination. Arbetsgivare anställer trots allt individer, inte certifikat, och den specifika utbildningens betydelse är ofta mindre för dem som avlägger generella examina. Detta kan illustreras med en magister i statsvetenskap med sidostudier i bland annat filosofi och franska, som redan blivit föremål för en ganska utförlig redogörelse i kapitlet ”Etablering på arbetsmarknaden”.

Fredrika växte upp i ett ingenjörshem. Att gå vidare till högre studier var för henne en självklarhet och ingen valmöjlighet bland andra alternativ. Av alla tecken att döma är hon en utåtriktad och orädd person som inte drar sig för att ge sig in i nya miljöer och situationer. Efter att ha slutfört gymnasiets naturvetenskapliga linje funderade hon ett tag på att påbörja en folkhögskoleutbildning i syfte att bli lärare, men begav sig istället till Tyskland och arbetade med att sälja second hand-kläder i några månader. Sedan studerade hon under ett år filosofi och socialpsykologi i Lund för att därefter bege sig till Frankrike för att lära sig språket. Under Frankrikevistelsen försörjde hon sig med café- och modelljobb och deltog i ett par reklamfilmer. Efter en tid återvände hon till Lund för att studera franska och statsvetenskap, vilket utmynnade i en magisterexamen och en uppsats om miljöpolicy, som förde henne till Tanzania där hon samlade in delar av sitt material.

Hon motiverar sina studieval som intressestyrda: ”jag tänkte inte på vad som gav arbete i första hand, utan mer på vad som intresserade mig”. Yrkesplanerna har emellertid också fått rätta sig efter samma slags intresseprioriteringar. Hon ville gärna arbeta internationellt, antingen med bistånd, på någon myndighet eller ”FN eller EU eller nåt sånt”, och valde ämnen som passade

dessa ambitioner. Franska motiverar hon som så många andra språkstudenter med att ”det är alltid bra att kunna språk” och i statsvetenskap har hon uppenbarligen anlagt ett internationellt perspektiv.

Fredrika anser att de lärare hon mött har varit mycket kompetenta, men att utbildningarna överlag haft för svagt fokus på arbetsmarknaden och efterlyser därför mer ”verklighetsförankring”. Trots detta har hon varit framgångsrik i yrkeslivet. Under studietiden har hon till och från arbetat med olika mässor, som exempelvis den stora Bo 01 i Malmö. Efter examen fick hon en praktikplats på UNESCO i Paris, som sedan förlängdes och övergick i en projektanställning, där hon jobbade med folkhälsouppllysning och antirökkampanjer. Därefter fick hon arbete som informationsansvarig på en medicinsk institution vid ett svenskt lärosäte. Då man där senare erhöll ett EU-anslag var hon vid intervjuutillfället på väg att bli doktorand i folkhälsovetenskap.

På det hela taget har Fredrika ingen ovanlig eller särskilt prestigefylld utbildning, men har uppenbarligen lyckats röra sig som fisken i vattnet i olika miljöer, såväl internationellt som på hemmaplan. Hon uppger att statsvetenskapen lärde henne vikten av att bygga nätverk och förmodligen har detta varit betydelsefullt eftersom hennes anställningar hela tiden förmedlats via informella kontakter istället för att sökas via platsannonser. Som tidigare påpekat i denna rapport intresserar sig flera arbetsgivare mindre för formella meriter än för personer som kan smälta in eller komplettera den befintliga personalgruppen. Åtskilliga informanter i denna undersökning övertrumfar Fredrika vad gäller formella utbildningskvalifikationer utan att för den sakens skull vara lika framgångsrika i yrkeslivet. Av hennes redan ganska rika arbetslivsbiografi kan man därför gissa att hon har en välutvecklad social förmåga och således ter sig attraktiv på arbetsmarknaden.

Tove lämnade humaniora

I *Studentbarometern: humaniora* (2003) framgår att det många av dem som påbörjar sina akademiska studier inom humaniora avslutar sin utbildning redan under det första året. Ett stort antal av dessa fortsätter istället vid någon annan fakultet.

Tove är en av dem som inlett studierna inom humaniora, men sedan skaffat sig en helt annan utbildning. Hon växte upp i ett hem helt utan akademiska traditioner. Föräldrarna ville gärna att deras barn skulle studera, men det primära för dem var att de skaffade sig ett yrke och kunde försörja sig. Tove valde att utbilda sig till skötare inom den psykiatriska vården och arbetade därefter flera år inom detta yrke. När hon närmade sig trettioårsåldern

kände hon att hon ”ville något mer” med sitt liv. Studier vid den kommunala vuxenutbildningen genomfördes med lyckat resultat och Tove bestämde sig för att söka vidare till universitetet. Vid denna tid närde hon en önskan om att bli journalist. Trots detta föll valet emellertid inte på journalistutbildningen, utan istället började hon studera på programmet för Öst- och Sydöstasienkunskap. Det finns ju många vägar som leder till journalistyrket och språk – särskilt ”lite udda språk” – kan alltid vara användbart för den som är verksam i yrket, resonerade hon. Avsikten var att därefter komplettera med en ettårig journalistutbildning.

Att döma av Toves berättelse hör hon till de studenter som kände sig främmande i den akademiska miljön och därför inte riktigt fann sig till rätta. Själva utbildningen var i och för sig intressant med ämnen som kinesiska och samhälle, historia och kultur i Sydostasien. Däremot upplevde hon utbildningsmiljön som hård och krävande och att studenterna i flera avseenden var utlämnade åt sig själva. Tove framhåller många av de negativa faktorer som brukar komma fram i studentbarometrar och undersökningar av studenternas utbildningsmiljö med få föreläsningstillfällen och mycket konkurrens. I början av studierna utgjorde den stora andelen litteratur på engelska också en stor svårighet. En del av ansvaret lägger hon på sig själv. Kanske ställde hon extra höga krav på sina egna prestationer eftersom hon var äldre än genomsnittet av studenterna på kursen. Studierna blev därmed jobbiga, motivationen sjönk och drömmen om en framtida journalistkarriär ”dog där någonstans”. Utbildningen slutfördes emellertid ändå. Därefter återvände hon till sin hemstad och återupptog sitt gamla yrke som skötare under några år. Livet fortsatte, men efter en tid ”började samma drivkraft igen, att jag kände att det jag jobbade med då, det räckte inte till.”

Tove bestämde sig ännu en gång för att satsa på högre studier, denna gång på sjukgymnastutbildningen. Hon tilltalades av att det är ett ”människovårdande yrke” och att stor vikt läggs vid ”kommunikation med kroppar”. Även på sjukgymnastutbildningen ställdes höga krav. Tove upplevde den dock som mer strukturerad och menar att detta bidrog till en god sammanhållning mellan studenterna. Men hon framhåller också hur erfarenheterna från den första utbildningen nu vändes till någonting positivt. Hon hade vant sig vid att studera på egen hand, strukturera sin tid och – inte minst – vid att läsa facklitteratur på engelska. Således fungerade den humanistiska utbildningen som en förberedelse inför de fortsatta studierna.

Sedan några år tillbaka arbetar Tove som sjukgymnast inom den psykiatriska öppenvården. I yrket finns inte så många direkta kopplingar till studierna om Sydostasien eller det kinesiska språket. Med tiden har hon dock börjat se

beröringspunkter: ”Men sedan just inom psykiatrin så jobbar vi med en metod som grundar sig i Qi Gong och Tai Chi. Främst då Tai Chi, men tankesättet i Qi Gong finns också med.” Tove anser att hennes tidigare studier bidragit till att hon nu kan ha en djupare förståelse för de tänkesätt som ligger bakom dessa metoder. Hon när en dröm om att någon gång i framtiden kunna återuppta kinesiskan och gärna då i kombination med de metoder som har sin grund i olika kinesiska rörelsetraditioner, akupunktur eller ”österländska medicinska traditioner”.

När Tove idag blickar tillbaka på sina utbildningar säger hon sig vara nöjd med dem. Genom sjukgymnastutbildningen har hon skaffat sig ett stimulerande yrke. Kunskaperna som förvärvats genom studier på programmet för Öst- och Sydöstasienkunskap är berikande på många sätt. Bland annat har hennes förståelse för den aktuella händelseutvecklingen i denna mycket dynamiska region ökat och därtill har utbildningen gett nya perspektiv på svenska förhållanden. Tove menar att man alltid bär med sig de kunskaper man förvärvat via studierna, även om man inte aktivt använder dem just för tillfället.

En humanistisk yrkesutbildning – Sebastian

Till skillnad från Tove, som sökte sig bort från humaniora, finns också studenter som finner sina yrkesbanor inom detta fält. Ett exempel är Sebastian, som idag är anställd som administratör på ett översättningsföretag. Ingen av hans föräldrar har heller bedrivit högre studier och i likhet med Tove läste han merparten av sin universitetsutbildning först efter ett längre studieuppehåll. Högre utbildning ”uppmuntrades” hemifrån, men ”matades inte på”, uppger Sebastian. Direkt efter gymnasiet studerade han informatik en kort tid. Därefter fick han anställning som vikarierande sportreporter på en dagstidning. Journalistarbetet var mestadels förlagt till helger och kvällar. Efter några år kände han att han ville göra något av de många lediga dagarna. Nu var det dags att skaffa sig ”en mer gedigen akademisk utbildning”.

Sebastian började med psykologi, fastnade för ämnet och hade snart nått kandidatnivån. Därefter övergick han till engelska. Då han gjort ett längre studieuppehåll var han till en början osäker på om han skulle klara av studierna. Han läste emellertid disciplinerat, nådde goda resultat och med framgångarna kom självförtroendet. Även om Sebastian aldrig deltog i studentlivet så finner vi i hans berättelse inte några av de tecken på främlingskap och utanförskap som Tove uttryckte. Tvärtom ger han intryck av att ha trivts med tillvaron som student. Inte heller uttrycker han någon avsaknad av struktur i studiernas uppläggning.

Sebastian är en av många som börjat vid universitetet utan egentliga karriärplaner eller klara mål med utbildningen. Ungdomsdrömmen att bli sportjournalist gick tidigt i uppfyllelse. Då han saknade konkreta planer föll valet på ämnen som intresserade honom. Exempelvis säger han sig alltid ha hyst ett stort intresse för språk, England och anglosaxisk kultur. Först när han började bli klar med studierna i engelska tog tankarna på det framtida yrkeslivet form mer på allvar. Av en slump fick han kännedom om facköversättarutbildningen och tyckte att den till innehåll och mål verkade ”perfekt” och som ”klippt och skuren” för honom. Den gav honom en god inblick i översättarens arbete, villkor och möjligheter. Han nämner till exempel kunskaper om hur olika stilar, genrer och typer av texter påverkar översättarens vardag, vilket gav honom insikt i hur arbetslivet kan se ut. Dessutom utvecklades en medvetenhet om de egna svagheter som gäller översättning.

Direkt efter studierna sökte han en rad olika arbeten med översättaruppgifter och var under en kort period anställd vid en fotbollsportal, som emellertid lades ned efter en tid. Några år senare fick han den nuvarande anställningen på översättningsbyrån. Tiden däremellan hade han ett antal ströjobb samt deltidsarbete som frilansskribent på sportredaktionen, vilket han fortfarande har kvar. Idag använder han inte längre kunskaperna från facköversättarutbildningen i lika stor utsträckning, men har i gengäld administrativa uppgifter som ställer krav på språklig precision och hjälper dessutom till med att granska översättningar. Även de kunskaper som förvärvats i psykologistudierna kommer väl till pass i yrkeslivet. Sebastian berättar exempelvis att det på båda hans arbetsplatser kan vara mycket stressigt. Man har deadlines man måste hålla och samtidigt krav på sig att göra ett gott arbete. Då kan det vara bra att ha insikter om hur människor reagerar i pressade situationer. Sebastian är nöjd med båda sina utbildningar, men säger sig numera vara mer målmedveten och hävdar att om han hade börjat vid universitetet idag skulle han ha valt en yrkesutbildning direkt.

BILAGA C

Genomgång av enkäten

Enkäten och informanterna

Under sensvåren 2007 distribuerades en enkät till före detta studenter som avlagt examen vid Lunds universitet under 2002 eller 2004. Målpopulationen bestod av tre urvalsgrupper: 1) Personer med yrkesexamen eller generell examen vid annan fakultet men med kompletterande studier inom humaniora om minst 40 poäng, vilket är samma kategori som dominerar den kvalitativa undersökningen. Här handlar det alltså om individer som inte i första hand etablerat sig i yrkeslivet på grundval av humanistiska studier och som därför i allmänhet är verksamma inom andra arbetsmarknadssektorer än de traditionellt humanistiska. 2) Renodlade humanister som varit trogna HT-områdets kursutbud under hela sin studietid. 3) Utexaminerade humanister som även bedrivit kompletterande studier om minst 40 poäng vid någon annan fakultet, i regel samhällsvetenskap samt i viss mån ekonomi. Många av dessa har förmodligen sökt sig utanför humaniora i tron att detta skulle göra dem mer attraktiva på arbetsmarknaden (jfr tabell C.1).

Urvalsgrupp	Målpopulation	Kvinnor (%)	Svarande	Kvinnor (%)
1) Annan examen och humaniora som komplement	358	66	208	68
2) Renodlade humanister	133	67	87	69
3) Humanister med sidostudier vid annan fakultet	97	63	53	68
Totalt	588	65	348	68

Tabell C.1 Antal svarande och andel kvinnor per urvalsgrupp

Totalt sett var svarsfrekvensen 59 procent, vilket är en siffra som nära nog tangerades av den stora gruppen av personer med examen vid annan fakultet, medan de renodlade humanisterna låg något över och de med sidostudier utanför humaniora strax under denna nivå. Skillnaderna var emellertid små och har därför inte beaktats i analysen. Då Utvärderingsenheten parallellt med denna studie bedrev enkätundersökningar av personer med naturvetenskaplig examen och forskarstuderande uteslöts dessa kategorier här för att inte påverka svarsfrekvensen och därmed representativiteten i materialet. Det rör sig emel-

lertid i praktiken om ett begränsat antal individer och effekterna av detta kan antas ha varit små.

Även om enkätformulären framställdes i tre något olika versioner, en för vardera urvalsgruppen, baserades de ändå i huvudsak på gemensamma frågor för att möjliggöra jämförelser. Utformningen av dessa frågor tog sin utgångspunkt i resultaten från den kvalitativa studien samt i de alumnundersökningar som tidigare gjorts av Utvärderingsenheten och Statistiska Centralbyrån.

Majoriteten av informanterna har minst en förälder med högre utbildning och kan således sägas komma från akademikerhem. Mönstret skiljer sig emellertid åt mellan de tre urvalsgrupperna. Bland personer med examen från annan fakultet och kompletterande studier inom humaniora har drygt två tredjedelar en sådan social bakgrund och siffran är i stort sett identisk bland de renodlade humanister som studerat historisk-filosofiska ämnen. Bland humanister med examen i språk härstammar endast en dryg tredjedel från akademikerhem och hälften av dem har föräldrar med enbart grundskoleutbildning. Motsvarande siffror för de humanister som bedrivit kompletterande studier vid någon annan fakultet är cirka 40 procent akademikerföräldrar respektive 36 procent där föräldrarna endast har fullföljt grundskolan (jfr figur 6.12).

Det stora flertalet inom alla kategorier kommer från hem där båda föräldrarna är födda i Sverige och har svenska som modersmål. Vissa skillnader föreligger dock mellan urvalsgrupperna. Bland humanisterna med sidostudier vid någon annan fakultet uppgav 17 procent att de hade minst en förälder född utanför Norden och 91 procent att deras modersmål var svenska. Av de renodlade humanisterna hade 14 procent en förälder född i ett icke-nordiskt land och 87 procent svenska som modersmål, medan siffrorna för dem med icke-humanistisk examen var 14,5 respektive 96 procent. På det hela taget framstår således de humanister som kompletterat sin studiegång utanför HT-området samt språkstudenterna bland de renodlade humanisterna som de grupper där den sociala sammansättningen är allra bredast.

När och var i yrkeslivet

Vid undersökningstillfället hade majoriteten arbete inom alla urvalsgrupper och merparten av de övriga var föräldralediga (jfr figur 6.1). Omkring 5 procent uppgav sig vara arbetslösa och en liten andel, som enbart inbegriper personer med humanistisk examen, var sysselsatt inom någon form av arbetsmarknadspolitisk åtgärd. Även om det föreligger skillnader mellan de tre urvalsgrupperna är dessa relativt små. Arbetslöshetssiffrorna är något högre bland humanisterna, men grovt räknat hade omkring 80 procent i alla grupper ar-

bete vid undersökningstillfället. Av de totalt 36 personer som uppgett att de var föräldralediga har alla utom en angett en yrkesbeteckning, vilket skulle kunna tyda på att en stor andel av dem faktiskt hade ett arbete som de tillfälligtvis tagit ledigt ifrån. Det är allt annat än okomplicerat att jämföra dessa förhållanden med övergripande data, men SCB uppmätte hur som helst under augusti 2007 den generella arbetslösheten till 4,7 procent för åldersgruppen 20–64 år i Sverige och till 5,7 procent för gruppen 25–34.³⁶ För humanister med högre examen låg siffrorna lägre än dessa nivåer.³⁷

En mycket stor majoritet uppger att de haft arbete som varat minst 6 månader (jfr figur 6.2). Inom humanistgrupperna ligger siffrorna på omkring 90 procent medan motsvarande tal för dem som endast bedrivit kompletterande studier inom humaniora är nära 100 procent. Hur lång tid har det då tagit att få arbete? Skillnaderna mellan de tre urvalsgrupperna är överlag liten och andelen personer som fått arbete direkt i samband med examen är till och med något högre bland humanisterna än bland dem med annan examen. Nära tre fjärdedelar lyckades hitta ett arbete inom ett halvår efter studiernas fullbordan och examenstypen var här av ringa betydelse. Den enda egentliga skillnaden är att det för en minoritet dröjde mer än ett år att etablera sig och här överväger humanisterna (jfr figur 6.3).

Informanterna fördelar sig över ett stort antal yrkesområden och denna mångfald är större bland dem som kombinerat utbildningar över fakultetsgränser än bland renodlade humanister. Komplexiteten i utbildningens sammansättning avspeglas med andra ord också på arbetsmarknaden (jfr tabell C.2).

³⁶ Jfr http://www.scb.se/statistik/AM/AM0401/2007M01/AKU200708_1574.XLS.

³⁷ Utgångspunkten för denna bestämning är tabell 7a ("Hur många timmar arbetar du en normal arbetsvecka?") i SCB:s Statistiska meddelanden UF 86 SM 0602, som emellertid inte klassificerar populationen i termer av arbetslöshet utan efter uppgivet antal arbetstimmar per vecka. Om man som mått på arbetslöshet utgår från den andel som arbetar mindre än 5 timmar i veckan blir siffrorna för språkvetare 0 procent, historisk-filosofiska examina 3 procent och teologer 1 procent. För kategorin "Övrig humaniora och teologi", som inkluderar högskoleexamina om 80 poäng och personer med studier inom svårklassificerade ämnen, är motsvarande siffra 4 procent.

Yrken	Renodlade humanister	Humanister med sidostudier vid annan fakultet	Annan examen och humaniora som komplement
Forskare, lärare	20	4	16
Bibliotekarie	14	3	0
Media, kommunikation	8	5	14
Administratör	7	7	27
Arkeolog, antikvarie	5	2	0
Kulturarbetare	5	2	0
Affärsbiträde, handel	4	3	0
Översättare	3	3	0
Servicearbetare	3	2	2
Egen företagare	2	1	0
Datayrken	1	2	6
Läkemedelskonsulent	1	0	0
Arkitekt	0	0	5
Audionom, logoped	0	0	3
Civilingenjör, ingenjör	0	1	10
Ekonom	0	1	69
Geograf	0	1	3
Jurist, polis	0	0	14
Läkare	0	0	4
Naturvetare	0	1	0
Psykolog	0	1	5
Sjukgymnast	0	0	5
Sjuksköterska	0	0	6
Socionom	0	0	4
Teolog	0	0	1
Inget svar	14	14	14
TOTALT	87	53	208

Tabell C.2 Yrkesområden

Dessa yrkesverksamheter fördelar sig på olika arbetsmarknadssektorer i enlighet med tabell 6.1, som visar att andelen statligt och kommunalt anställda är som störst bland de rena humanisterna och minst bland dem med annan examen. Att de renodlade humanisterna i högre grad är sysselsatta inom den offentliga sektorn än övriga urvalsgrupper förvånar knappast, men det bör påpekas att sektorstillhörigheten också är åldersavhängig. Som framgår av figur 6.8 ökar andelen privatanställda bland de yngre inom alla urvalsgrupper och denna tendens syns tydligt inom varje åldersintervall. Att alla utbildningar i ökande utsträckning förefaller leda till anställningar inom det privata torde utgöra en generell trend i arbetsmarknadens förändring.

Arbetsvillkor

Vad gäller arbetets omfattning har personer uppgett deltidandelar som varierat från 30 procent och uppåt. För att underlätta jämförelser har en uppdelning gjorts mellan deltidarbete på mer eller mindre än 70 procent av heltid och resultatet fördelar sig enligt figur 6.5. Här framgår att den övervägande majoriteten inom samtliga grupper arbetar heltid, men också att deltidarbete är vanligast bland humanisterna. Detta förhållande stämmer överens med data från SCB, som också tyder på att deltidarbete är vanligare bland humanister än inom andra högskoleutbildade grupper.³⁸

Man kan urskilja likartade avvikelser mellan grupperna rörande anställningsförhållanden. Som framgår av figur 6.6 är tillsvidareanställningar betydligt vanligare bland dem som har examen från någon annan fakultet och som enbart använt humaniora som komplement i sin utbildning. Medan strax under 80 procent inom denna grupp har fast arbete, ligger siffran för de båda humanistgrupperna obetydligt över 55 procent. Förklaringen till att humanisterna är hänvisade till deltidarbete och har tillfälliga anställningsformer i större utsträckning bör emellertid inte enbart sökas i utbildningens inriktning. Som påpekades i kapitel 6 sammanhänger anställningsvillkoren också med arbetsmarknadssektorn. Arbetsgivare inom den offentliga sektorn använder sig av deltidarbete, tillfälliga förordnanden, projektanställningar och andra tidsbegränsade anställningsformer i större utsträckning än vad som är brukligt när man anlitar kvalificerad arbetskraft inom den privata sektorn. I den studentbarometer som Utvärderingsenheten genomfört med utexaminerade naturvetare framkommer liknande uppgifter. Störst andel heltidsanställda fanns bland privata arbetsgivare, medan kommunal och i synnerhet statlig sektor i högre grad nyttjade vikariat och projektanställningar (*Naturvetare – och sen? Arbetet efter studierna* 2008:15). Som tabell 6.1 visar utgör de renodlade humanisterna i denna undersökning också den grupp som har störst andel anställda inom den offentliga sektorn, vilket belyser deras osäkrare villkor i arbetslivet.

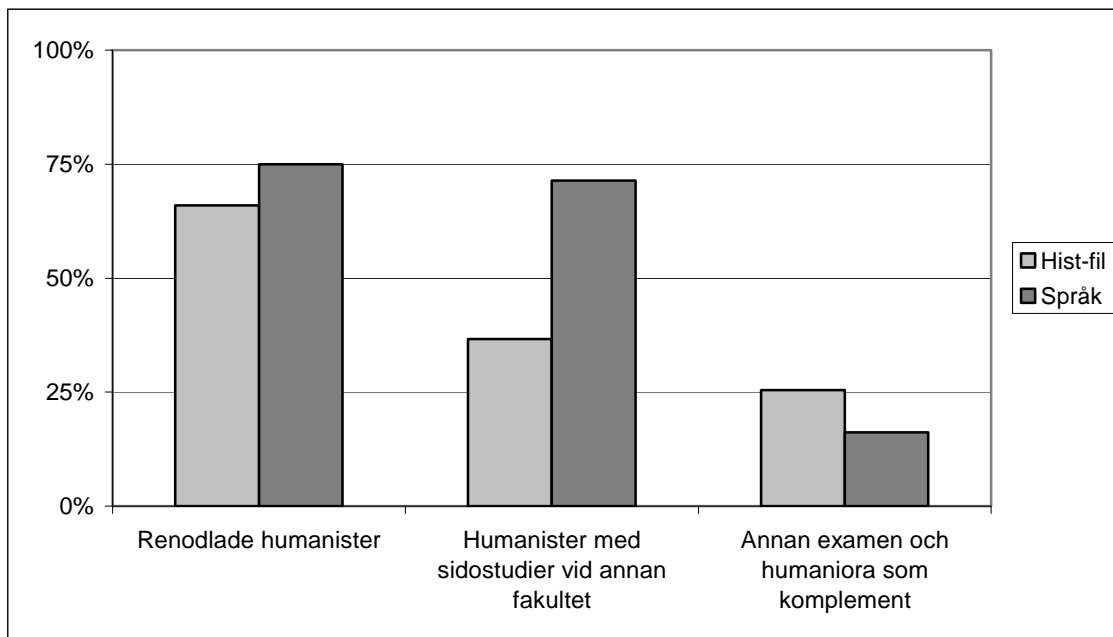
³⁸ Jfr Statistiska meddelanden UF 86 SM 0602, tabell 7a ("Hur många timmar arbetar du en normal arbetsvecka?"). Uppgifterna här är emellertid inte uppdelade i mer eller mindre än 70 procent av heltid, utan på fler intervaller. Om man räknar samman data för alla som arbetar mellan 5 och 34 timmar per vecka blir summan 9 procent för alla typer av högskoleexamina. Denna siffra kan då jämföras med humanisterna, som fördelar sig på detta sätt: 12 procent för språkvetare, 18 procent för dem med historisk-filosofiska examina, 9 procent för teologer och 18 procent för "Övrig humaniora och teologi". Det måste emellertid påpekas att dessa procentsatser utgör andelar av en helhet som även inkluderar dem som uppgett att de arbetar mindre än 5 timmar per vecka och som i föregående not kategoriserades som arbetslösa. Figur C.3 i denna rapport inbegriper endast individer som uppgett att de förvärvsarbetar.

Vad gäller inkomstnivåerna föreligger både likheter och skillnader mellan de olika grupperna, vilket framgår av figur 6.4. De som avlagt examen vid någon annan fakultet löper mindre risk att få en lön som understiger 20.000 kronor per månad och har något större chans att uppnå en hög inkomst. Samtidigt dominerar intervallet 20.000–30.000 kronor tydligt i alla urvalsgrupper, varför majoriteten av alla utbildade hamnar på ungefär samma nivå. De humanister som kompletterat sin utbildning med studier vid någon annan fakultet uppvisar större spridning än de renodlade humanisterna. Å ena sidan har denna grupp en klart större andel personer med relativt låg inkomst, men å andra sidan överväger antalet individer med högre inkomster här också något.

Kunskaper, färdigheter och arbetskrav

Hur ser då relationerna mellan utbildning och arbete ut? En stor majoritet uppger att deras arbetsuppgifter kräver högre utbildning, men även om detta gäller samtliga urvalsgrupper har de humanister som bedrivit kompletterande sidostudier vid någon annan fakultet haft något svårare att erhålla kvalificerade arbeten (jfr figur 6.7).

Om man jämför dessa uppgifter med data över användningen av ämnesspecifika humanistiska kunskaper framträder fler dimensioner. Som figur C.1 visar sjunker siffrorna för samtliga kategorier, vilket visar att det inte enbart är disciplinorienterad bildning som är gångbar i arbetslivet, och särskilt påtagligt är detta bland dem som avlagt examen vid någon annan fakultet och endast bedrivit kompletterande studier inom humaniora. Eftersom de i allmänhet etablerat sig i yrkeslivet på grundval av den examensgrundande delen av sin utbildning förvånar detta knappast. I många fall har de humanistiska studierna snarare motiverats av nöje och personligt intresse än av strategiska överväganden, men trots detta uppger många att yrkeslivet ställer krav på allmänna färdigheter och kompetenser som förvärvas via högre studier. Föga överraskande har de renodlade humanisterna, som i högre grad än övriga grupper är verkamma inom traditionella humanistiska yrkesområden, störst användning för sina ämnesspecifika kunskaper. I båda humanistgrupperna avtar emellertid också behovet av historisk-filosofiska kunskaper mer än språkliga och det är endast bland de renodlade humanisterna som mer än hälften av de svarande uppger att de i hög grad har användning för den förra typen av ämnesmässig kunskap i sitt arbetsliv. Av någon anledning består dock proportionerna till förmån för historisk-filosofiska kunskaper inom den stora gruppen av personer med examen utanför humaniora, som är den enda grupp inom vilken språkkunskaperna inte uppges vara mest användbara i arbetet.

Figur C.1 Andel som i hög grad har haft användning för sina ämnesspecifika humanistiska kunskaper i arbetet

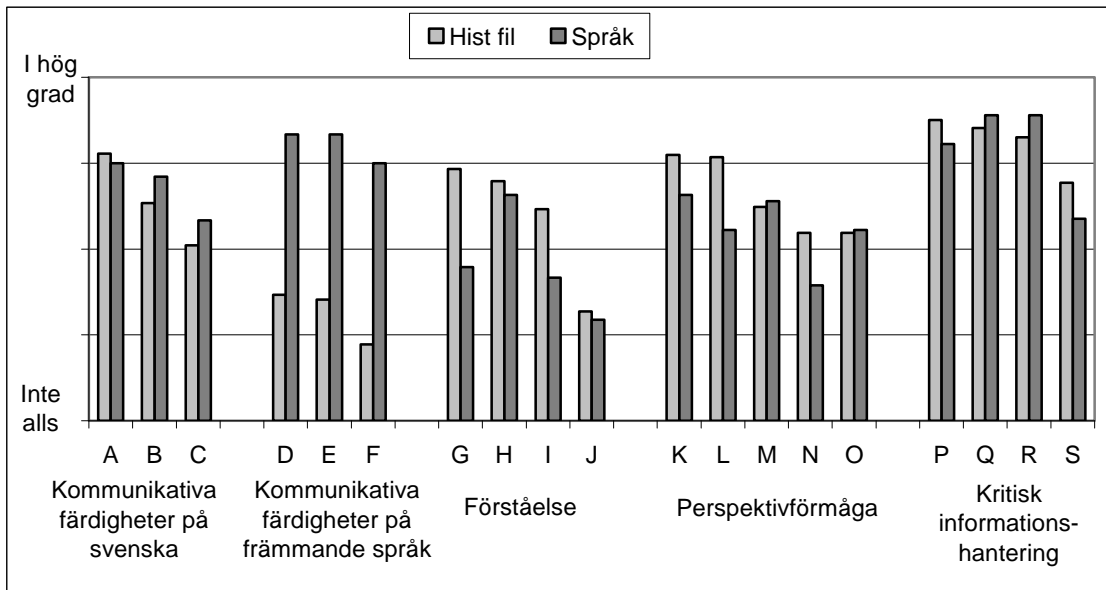
Genom en utbildning tillgodogör man sig, som redan påpekat, mer kunskap än den disciplinriktade bildning som haft en tendens att dominera läroplanerna. Ett genomgripande argument i denna rapport går ut på att humanistiska studier medför utveckling av en rad färdigheter och kompetenser av exempelvis kommunikativ och perspektiverande karaktär som också har stor betydelse i yrkeslivet, inte minst för de personer som arbetar utanför de traditionella humanistiska sektorerna. Enkäten innehåller ett flertal frågor om sådana förmågor, som sällan formulerats i kursplanerna men som ändå tränas implicit under inhämtandet av de ämnesspecifika kunskaperna. Eftersom denna kompetensutveckling i hög grad sker indirekt kan man anta att informanterna här på egen hand har svårare att sätta ord på sin förkovran. Dessa mödor märktes inte minst i den kvalitativa undersökningen, där många menade att de haft stor nytta av den kritiska reflektionsförmåga som deras filosofiska och teologiska studier gett dem samtidigt som de kunde ha svårt att ge faktiska exempel som konkretiserade detta förhållande.

Figur C.2a–c visar data över hur man inom de olika urvalsgrupperna betygsätter den träning som utbildningen medfört i sådana färdigheter. Eftersom humanistgrupperna har större fördjupning än dem som endast använt humaniora som komplement förväntas det knappast att dessa grupper anser att deras färdigheter och kompetenser stärkts allra mest. Figurerna visar också att historisk-filosofiska discipliner får högre betyg vad gäller all form av färdighetsträ-

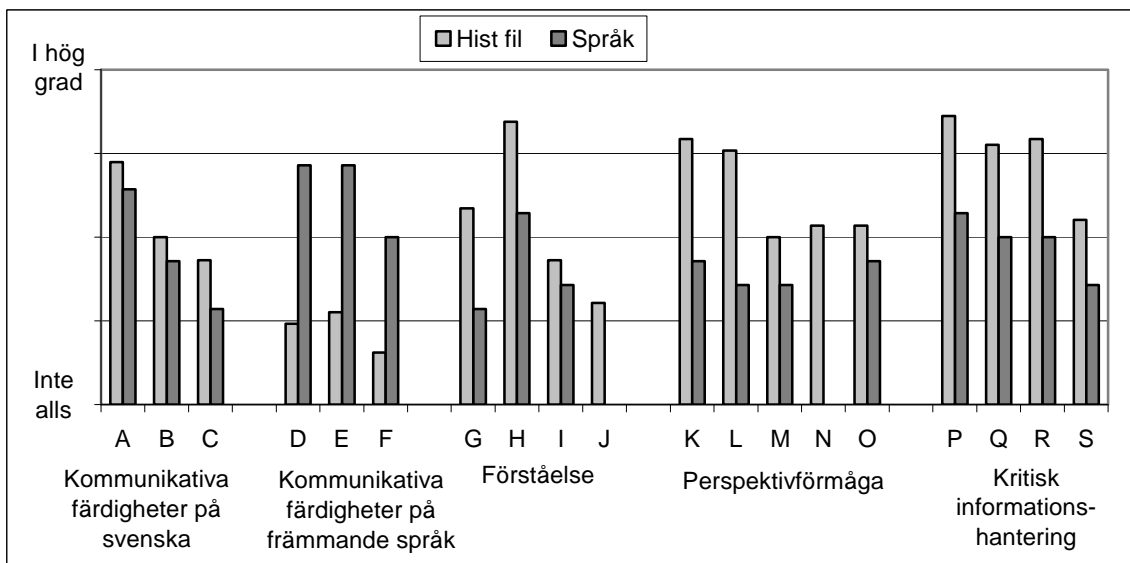
ning utom moment som rör främmande språk, men att skillnaderna minskar med progressionen i studierna. Detta blir tydligt i och med att divergensen är som minst bland de renodlade humanisterna, som ju har störst fördjupning inom humaniora. Man skulle kunna tro att de som bedrivit historisk-filosofiska studier skulle ge träningen i muntligt framförande på modersmålet ett betydligt högre betyg än språkstudenterna, men sådana förväntningar infrias inte. Tvärtom ligger språkstudenter och historie-filosofier här relativt lika och bland de renodlade humanisterna anser de senare till och med att de fått mindre träning på denna punkt än språkstudenterna.

Förklaring till figurerna C.2–C.5 på följande sidor

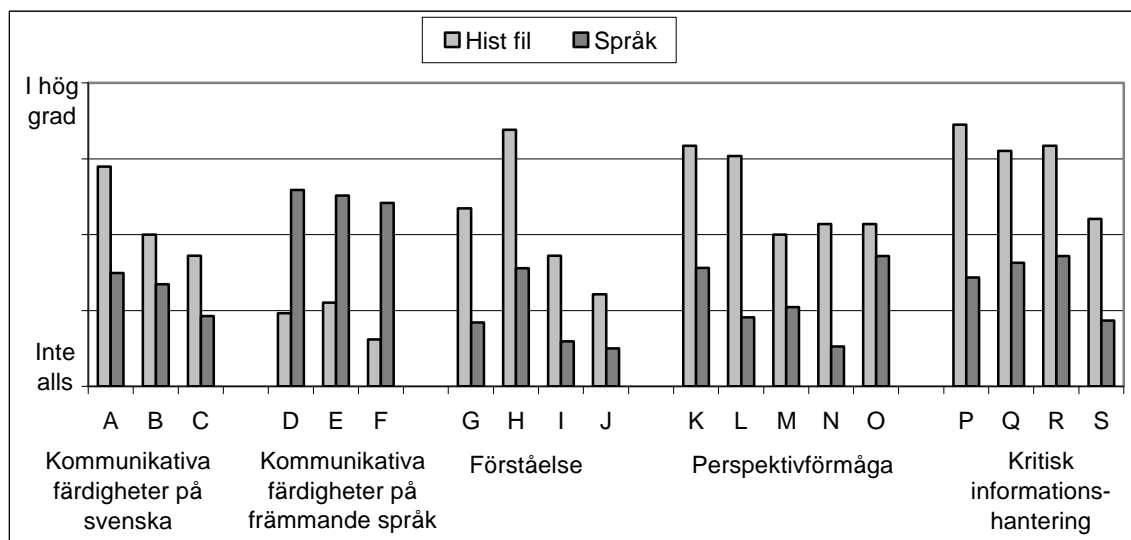
Kommunikativa färdigheter på svenska	
Producera text på svenska	A
Göra muntliga presentationer på svenska	B
Förklara för icke-specialister	C
Kommunikativa färdigheter på främmande språk	
Producera text på främmande språk	D
Att översätta till och från främmande språk	E
Göra muntliga presentationer på annat språk	F
Förståelse	
Förstå samspelet människa, natur och kultur	G
Förstå olika sociala och kulturella föreställningsvärldar	H
Förstå och bedöma bild, musik, film eller drama	I
Förstå förutsättningarna för hållbar utveckling	J
Perspektivförmåga	
Bedöma olika perspektiv och ståndpunkter	K
Kunna sätta in en fråga i ett historiskt sammanhang	L
Argumentera och övertyga	M
Behandla etiska problem	N
Anlägga ett internationellt perspektiv	O
Kritisk informationshantering	
Att söka och värdera källmaterial	P
Kritiskt granska texter	Q
Överblicka och sammanfatta ett stort textmaterial	R
Följa kunskapsutvecklingen inom ett givet fält	S

Figur C.2a Färdighetsträning, renodlade humanister

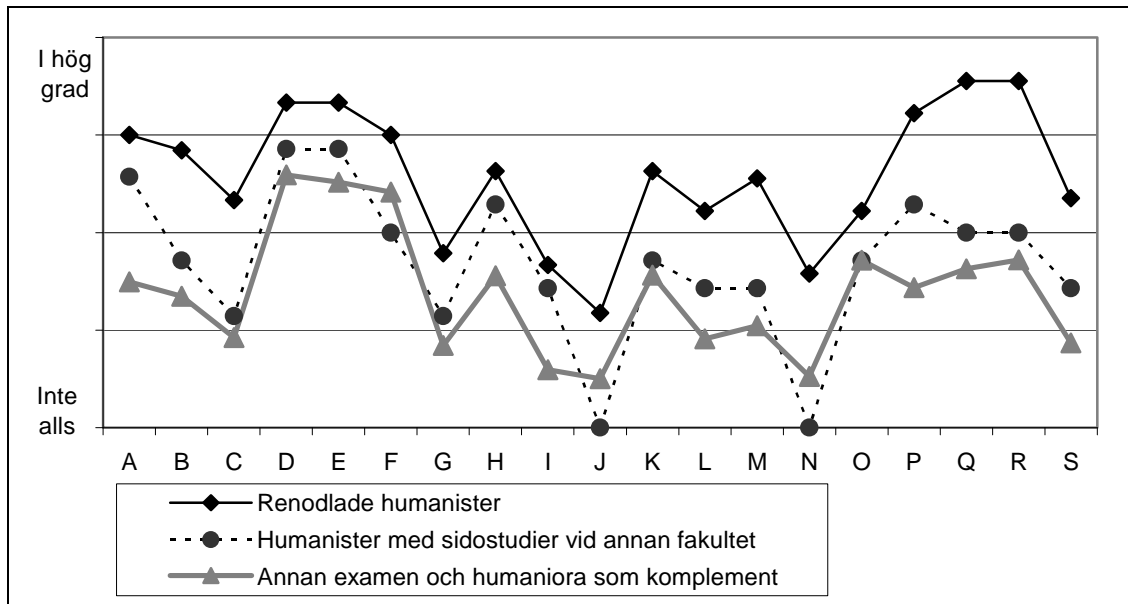

Figur C.2b Färdighetsträning, humanister med sidostudier vid annan fakultet

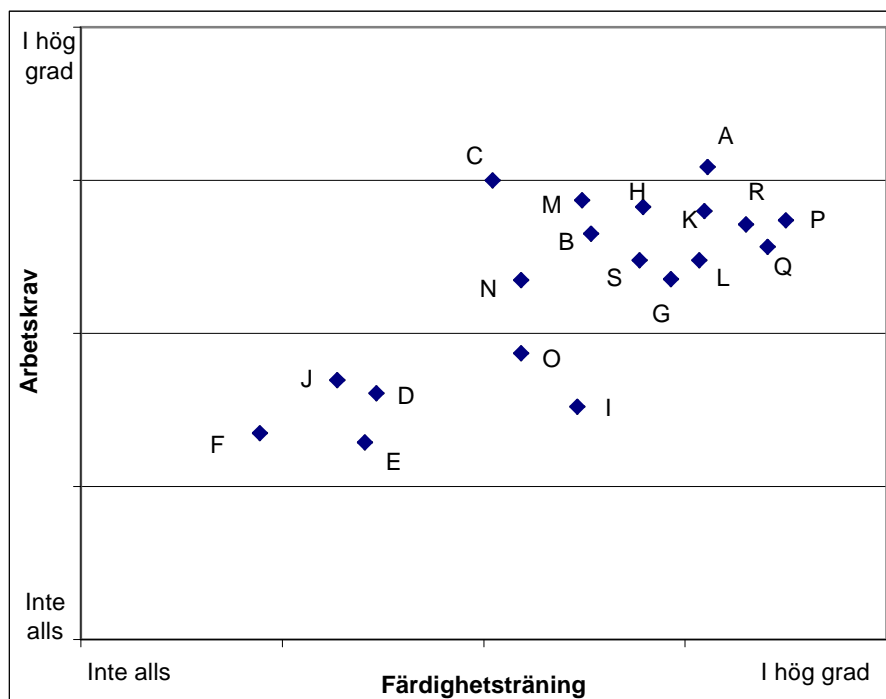
Figur C.2c *Annan examen och humaniora som komplement*

Om man jämför färdighetsträningen mellan de olika urvalsgrupperna med uppmärksamheten exklusivt riktad mot dem som studerat språk framgår att de renodlade humanisterna ger sin utbildning högst betyg på alla moment, vilket är en konsekvens som torde förklaras av att de har störst fördjupning i sina humanistiska studier (jfr figur C.3). Man kunde emellertid förvänta sig att kurvan för de humanister som även bedrivit sidostudier vid någon annan fakultet, och som trots allt har samma huvudsakliga studieinriktning och fördjupning, skulle ligga betydligt närmare de renodlade humanisternas än vad den faktiskt gör och definitivt aldrig understiga värdena för dem som avlagt en annan examen. I bilagans avslutning finns ett försök att förklara denna anomali. Som jämförelse kan påpekas att de tre urvalsgrupperna däremot ligger relativt nära varandra i sina bedömningar av färdighetsmomenten inom de historisk-filosofiska disciplinerna och att de renodlade humanisterna där inte alltid kommer högst.

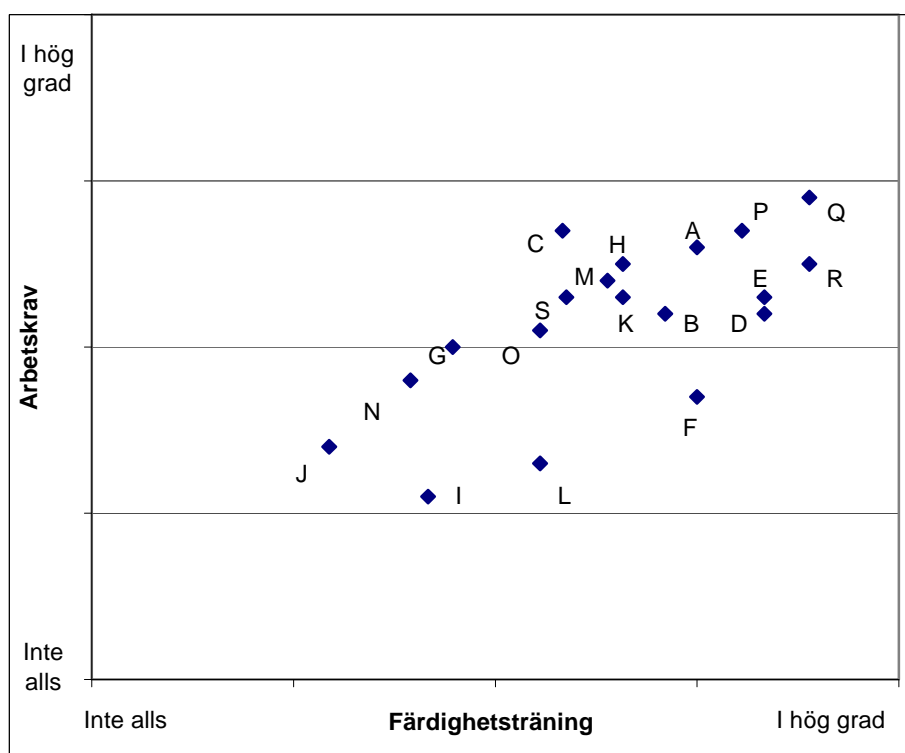

Figur C.3 Utbildningens färdighetsträning bland personer som studerat språk

Vid närmare granskningar av relationerna mellan färdighetsträningen och arbetslivets krav bland renodlade humanister framträder en relativt hög grad av överensstämmelse (jfr figur C.4a–b). Punkterna i diagrammen representerar samma färdigheter som i figur C.2a–c och C.3 och om dessa placeras sig längs en tänkt linje från det nedre vänstra hörnet till det övre högre föreligger således en hög grad av samband mellan de kompetenser utbildningen tillhandahåller och de krav yrkeslivet ställer. Dessa data tyder således på att de humanistiska utbildningarna i relativt hög grad är relevanta, men att studenterna (särskilt i språk) möjligen har en viss tendens att utveckla större kvalifikationer än de sedan avkrävs i arbetet. Motsvarande uppgifter för de övriga urvalsgrupperna är något mer komplex, men detta avspeglar också deras större spridning i yrkeslivet (jfr tabell C.2). Det ska också påpekas att flera av de färdigheter som efterfrågas i enkäten inte är exklusivt humanistiska, men att dessa utbildningar ändå får ett relativt gott betyg för sin förmåga att tillhandahålla dem.

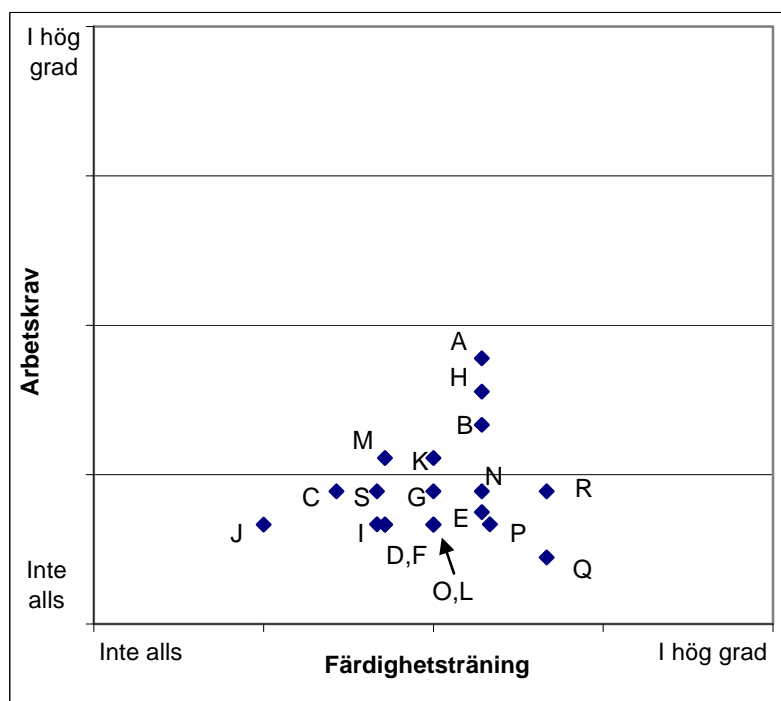

Figur C.4a Relationerna mellan färdighetsträning och arbetslivets krav bland renodlade humanister med historisk-filosofisk inriktning

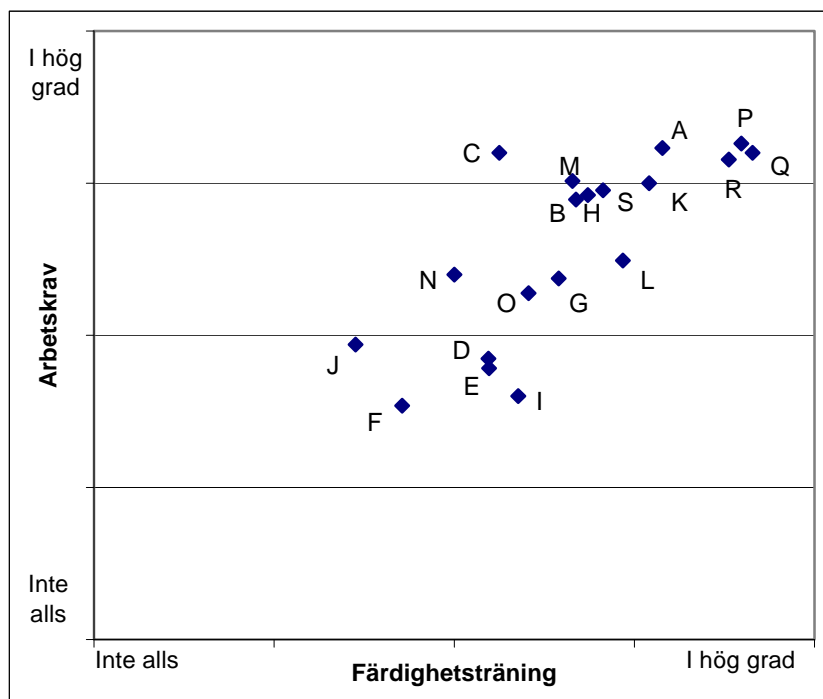

Figur C.4b Relationerna mellan färdighetsträning och arbetslivets krav bland renodlade humanister med språklig inriktning

Som belysts i rapportens kvalitativa del medför svårigheter att etablera sig i yrkeslivet en grogrund för negativa förhållningssätt. Missnöjet riktas då ofta mot utbildningen, som kritiseras för att inte ge tillräckliga förberedelser för yrkeslivet. Detta förhållande belyses i figur C.5a–b, som illustrerar förhållandet mellan de krav på kompetenser som arbetet ställer och utbildningens träning i desamma bland renodlade humanister. Det första diagrammet gäller dem som uppgett sig ha arbeten som inte ställer krav på högre utbildning, vilket också återspeglas i att punkterna hamnar lågt på den lodräta axeln över arbetskraven. Att motsvarande punkter i det andra diagrammet över personer med kvalificerade arbeten inte bara hamnar högre upp utan också längre till höger på den vågräta axeln över utbildningens bidrag till kompetensutvecklingen, innebär följaktligen att dessa ger sin utbildning högre betyg vad gäller färdighetsträning och således tycks vara mer nöjda. Den implicita kritiken av utbildningen slår inte alls igenom lika tydligt bland dem som avlagt examen vid någon annan fakultet och erfarit etableringsproblem. Man kan därför spekulera över att humanisternas större benägenhet att hålla utbildningen ansvarig för sina svårigheter på arbetsmarknaden möjliggörs av den utbredda retoriken om humanioras bristande praktiska användbarhet och nytta. Trots att det här handlar om relativt få individer ter sig förklaringen lätt given.

Figur C.5a Relationen mellan arbetskrav och utbildningens bidrag till kompetenserna bland renodlade humanister med okvalificerade arbeten (som inte kräver högre utbildning)

Figur C.5b Relationen mellan arbetskrav och utbildningens bidrag till kompetenserna bland renodlade humanister med kvalificerade arbeten (som kräver högre utbildning)

Att informanternas öden på arbetsmarknaden retroaktivt färgar deras syn på utbildningen blir därmed uppenbart och påverkar med stor sannolikhet deras responser överlag, även om det knappast är möjligt att närmare utreda konsekvenserna av sådana påverkanskrafter i alla specifika avseenden. Sannolikt kan detta förhållande emellertid bidra till att förklara det tidigare noterade förhållandet att gruppen av humanister med sidostudier vid annan fakultet på flera punkter ger sin språkutbildning lägre betyg än dem som avlagt en icke-humanistisk examen och endast bedrivit språkstudier som komplement (jfr figur C.3 ovan). Det är ju den förra gruppen som generellt sett haft svårast att etablera sig i yrkeslivet och som därför har starkast incitament att hysa missnöje med sin situation.

BILAGA D**Efter examen**

Utbildning med humanistiska inslag

Bakgrund

1. Kön	☐ Kvinna	☐ Man
2. Födelseår	19	<input type="text"/>
3. Ange inom vilket program/huvudämne du avlagt examen	_____	

Arbetsförhållanden

4. Har du haft något arbete som varat 6 månader eller längre sedan du avlade din examen?	☐ Ja	☐ Nej	<i>Om du svarat Nej, gå till fråga 7</i>	
5. Hur lång tid efter att du avlagt examen vid Lunds universitet fick du ditt första arbete? <i>Räkna endast arbete som varat i minst sex månader</i>	☐ Jag hade redan arbetet när jag tog examen	☐ 0-6 mån	☐ 7-12 mån	☐ Mer än 12 månader
6. Har du arbetat utomlands någon gång sedan du avslutade din utbildning?	☐ Ja, i Danmark	☐ Ja, inom övriga Skandinavien	☐ Ja i övriga Europa	☐ Ja, i övriga världen
7. Vilken inkomst före skatt har du haft den senaste månaden? <i>Räkna upp till heltidslön</i>	☐ Under 20 000 kronor per månad	☐ 20 000 - 30 000 kronor per månad	☐ 31 000 - 40 000 kronor	☐ Över 40 000 kronor per månad
8. Vilken var din huvudsakliga sysselsättning under den nuvarande eller senaste månaden? <i>Ange endast ett alternativ</i>	☐ Arbetade	☐ Föräldraledig	☐ Arbetade inom arbetsmarknadspolitisk åtgärd	☐ Arbetslös, <i>gå till fråga 20</i>
	☐ Studerade, <i>gå till fråga 20</i>	☐ Långtidssjukskriven/tjänsteledig o.dyl.		
9. Vilken är din anställningsform? <i>Ange endast ett alternativ</i>	☐ Tillsvidareanställning	☐ Bemanningsföretag/konsultföretag	☐ Visstidsanställning, vikariat	☐ Egen företagare
	☐ Projekt eller annan tidsbegränsad anställning			
10. Vilken omfattning har ditt arbete?	☐ Heltid	☐ Deltid	Om Deltid, ange omfattning i procent _____	

11. Inom vilken arbetsmarknadssektor arbetade du den senaste månaden?

- Statlig Kommunal Landsting Privata sektorn Ideella organisationer

12. Inom vilket verksamhetsområde arbetade du den senaste månaden?

- Sociala tjänster, hälso- och sjukvård ABM-sektorn, arkiv, bibliotek, museum
 Finansiell verksamhet Övriga kulturverksamheter
 Tillverkning/produktion Undervisning, kunskapsförmedling
 Förvaltning, rättsväsende Forskning och utvecklingsarbete
 Tjänste- och servicesektor Media/ Kommunikation/Press
 Översättning, tolk
- Annat, vad? _____

13. Vilken utbildningsnivå/examen bedömer du vara tillräcklig för ditt nuvarande eller senaste arbete?

Räkna endast arbete som varat minst 6 månader

- Grundskoleutbildning Högskoleutbildning (magisternivå)
 Gymnasieutbildning Licentiatexamen
 Kvalificerad yrkesutbildning Doktorsexamen
 Högskoleutbildning (kandidatnivå)

14. Har arbetsuppgifterna i din nuvarande eller senaste anställning överensstämt med din utbildning?

- Ja, i hög grad Ja, i viss mån Nej, inte alls

15. Vilket är ditt nuvarande eller senaste jobb/yrke? _____

Betydelsen av dina humanistiska studier

16. Vilka humanistiska ämnen ingår i din utbildning?

Ämne	Poäng	Ämne	Poäng
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____
_____	_____	_____	_____

17. När i din utbildning läste du humanistiska ämnen?

- I huvudsak före eller i början av utbildningen vid annan fakultet
 Under hela studieperioden
 I huvudsak i slutet av eller efter utbildningen vid annan fakultet

18. Har du i ditt arbete haft användning för ämnesspecifika kunskaper från dina humanistiska studier?

- Ja, i hög grad Ja, i viss mån Nej, inte alls

Om Ja, på vilket sätt?

19. Nedan beskrivs olika färdigheter. Ange först om du har haft arbetsuppgifter den senaste månaden eller i din senaste anställning som ställt krav på dessa färdigheter. Bedöm därefter om dina färdigheter på ett avgörande sätt stärkts genom att du bedrivit studier i humanistiska ämnen.

Färdighet att	Krav i arbetet			Humanistisk utbildning		
	Inte alls		I hög grad	Inte alls		I hög grad
- producera text på svenska	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- göra muntliga presentationer på svenska	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- förklara för icke-specialister	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- argumentera och övertyga	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- producera text på annat språk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- göra muntliga presentationer på annat språk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- att översätta till och från främmande språk	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- kritiskt granska texter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- förstå och bedöma bild, musik, film eller drama	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- överblicka och sammanfatta ett stort textmaterial	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- att söka och värdera källmaterial	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- behandla etiska problem	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- förstå olika sociala och kulturella föreställningsvärldar	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- bedöma olika perspektiv och ståndpunkter	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- kunna sätta in en fråga i ett historiskt sammanhang	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- anlägga ett internationellt perspektiv	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- förstå samspelet människa, natur och kultur	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- förstå förutsättningarna för hållbar utveckling	☐	☐	☐	☐	☐	☐
- följa kunskapsutvecklingen inom ett givet fält	☐	☐	☐	☐	☐	☐
Andra humanistiska färdigheter:						
_____	☐	☐	☐	☐	☐	☐
_____	☐	☐	☐	☐	☐	☐

Mångfaldsfrågor

20. Vilken utbildning har dina föräldrar. Om de har olika utbildningsnivå ange den högsta!

Grundskola Gymnasium Högskola/universitet

21. Är någon av dina föräldrar född i ett utomnordiskt land? Ja Nej

22. Är svenska ditt modersmål? Ja Nej

Avslutningsvis

23. Ange vad som har varit viktigast och mest användbart för dig från din utbildning i humanistiska ämnen.

Tack för din medverkan!

Var god skicka in svaret i bifogat kuvert.

BILAGA E

Arbetsfördelningen

Även om rapportarbetet främst har genomförts av två personer har flera andra varit inblandade på olika sätt. Projektet har letts av en arbetsgrupp, där följande personer ingått: Åsa Gustafsson/Ida Andersson (ordförande respektive vice ordförande för Lunds Humanistkår),³⁹ Gunnel Holm (kanslichef för Område HT), Kristina Josefson (bolognakoordinator på Område HT), Karl-Axel Nilsson (chef för Utvärderingsenheten), Fredrik Schoug (bolognakoordinator på Område HT, ledamot av Utvecklingsrådet samt under arbetets slutfas projektledare på Utvärderingsenheten) och Charlotta Zettervall (projektledare vid Utvärderingsenheten). Inom denna grupp har arbetets utgångspunkter formulerats, varefter undersökningens tre faser delvis genomförts av olika personer. Den första fasens kartläggning av studiekombinationer inleddes av Olof Nelsson och slutfördes av Anders Jakobsson, båda verksamma vid Utvärderingsenheten vid Lunds universitet. Jakobsson har också haft huvudansvaret för författandet av rapportens första bilaga. Den kvalitativa intervjustudien har genomförts av Fredrik Schoug och Charlotta Zettervall, som både gjort intervjuerna och skrivit själva rapporttexten. Enkäten formulerades gemensamt i gruppen, varefter materialet bearbetades av Christian Poulsen vid Utvärderingsenheten. Schoug har sedan författat de delar av rapporten som redovisar enkätmaterialet och har under detta arbete ofta biståtts av Olof Nelsson, som tagit fram data och producerat de figurer som förekommer i texten.

³⁹ Åsa Gustafsson deltog i arbetet under våren 2006 och ersattes efter sin mandatperiods slut av Ida Andersson, som ingått i gruppen sedan hösten samma år.

Referenser

- Agéeli, Karin 2001: *Core Curriculum en bildningsresa – utvärdering och beskrivning av ett bildningsprojekt för högskolestudenter*, Stockholm: Högskoleverkets rapportserie 2001:20
- Antalet sökande till högskoleutbildning fortsätter att minska inför våren 2007*, Högskoleverket, Statistik och analys nr 2006/10
- Arbetskraftsundersökningar (AKU) 2005* www.scb.se
- Arbetskraftsundersökningar (AKU) 2006*. www.scb.se
- Arbetsmarknad och högskoleutbildning*, Högskoleverket rapport 2006:28R, Stockholm: Högskoleverket
- Armgarð, Birgitta 1986: *Humanister i yrkeslivet*, Pedagogiskt utvecklingsarbete vid Lunds universitet, rapport nr 86:143
- Armgarð, Birgitta, Fasth, Eva och Nelsson, Olof 2002: *Humanistiska studier och arbetslivet. Uppföljning av studenter efter avslutad utbildning*, Utvärderingsenheten vid Lunds universitet, rapport 2002:217
- Bourdieu, Pierre 1996 (1989): *The State Nobility. Elite Schools in the Field of Power*, Cambridge/Oxford: Polity Press
- Bourdieu, Pierre och Passeron, Jean-Claude 1977 (1970): *Reproduction in Education, Society and Culture*, London/Beverly Hills: SAGE Publications/SAGE Studies in Social and Educational Change, Volume 5
- Bourdieu, Pierre och Passeron, Jean-Claude 1979 (1964): *The Inheritors. French Students and their Relation to Culture*, Chicago/London: The University of Chicago Press
- Broady, Donald, Börjesson, Mikael och Palme, Mikael 2002: "Det svenska högskolefältet under 1990-talet. Den sociala snedrekryteringen och konkurrensen mellan lärosätena", i Furusten, Thomas (red.) – *Perspektiv på högskolan i ett förändrat Sverige*, s. 13–47, Stockholm: Högskoleverket
- Castells, Manuel 2002 (2001): *Internetgalaxen. Reflektioner om Internet, ekonomi och samhälle*, Göteborg: Daidalos

- Dewey, John 1999 (1916): *Demokrati och utbildning*, Göteborg: Daidalos
- Ekström, Erika 2001: *Arbetsgivarnas rekryteringsbeteende*, Uppsala: Institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering
- Forsler, Tomas (red.) 1978: *Humaniora på undantag? Humanistiska forsknings-traditioner i Sverige*, Stockholm: Bokförlaget PAN/Norstedts
- Forsler, Tomas 2006: "Strypkoppel på humanistiska studier", *Svenska Dagbladet* 17/11: Del 3 Kultur, s. 8
- Förnyad granskning och bedömning av kvalitetsarbetet inom Lunds universitet* 2001, Stockholm: Höskoleverkets rapportserie 2001:5 R
- Förändring av kursorganisationen inom HT-området*, Lunds universitet, området för Humaniora och Teologi, den 8 juni 2005
- Garsten, Christina och Jacobsson, Kerstin 2004a: "Learning To Be Employable: An Introduction", i Garsten, Christina och Jacobsson, Kerstin (red.) – *Learning To Be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalizing World*, s. 1–22, New York: Palgrave MacMillan
- Garsten, Christina och Jacobsson, Kerstin 2004b: "Conclusion: Discursive Transformations and the Nature of Modern Power", i Garsten, Christina och Jacobsson, Kerstin (red.) – *Learning To Be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalizing World*, s. 274–289, New York: Palgrave MacMillan
- Harvey, Lee 2000: "New Realities. The Relationship between Higher Education and Employment", *Tertiary Education and Management* 6, 1: s. 3–17
- Holm, Lena 2006: *Humanisters karriärvägar. Arbetsmarknad för disputerade vid humanistisk fakultet, Umeå universitet*, Umeå: Skrifter från humanistiska fakulteten, Umeå universitet
- Jacobsson, Kerstin 2004: "A European Politics for Employability: The Political Discourse on Employability of the EU and the OECD", i Garsten, Christina och Jacobsson, Kerstin (red.) – *Learning To Be Employable. New Agendas on Work, Responsibility and Learning in a Globalizing World*, s. 42–62, New York: Palgrave MacMillan

Jensen, Ole Krarup och Lennartsdotter, Caja 2006: *Humanister på tvärs af Øresund. Sammenligning af arbejdsmarkedet for humaniorakandidater/eksaminerade i Danmark og Sverige, herunder Øresundsregionen*, Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet, m.fl., Interregprojektet Humaniora Øresund

Kahle, Sigrid 1991: *H. S. Nyberg: En vetenskapsmans biografi*, Stockholm: Norstedts/Svenska Akademiens minnesanteckningar

Karabel, Jerome 1972: "Perspectives on Open Admissions", *Educational Record vol. 53*: s. 30–44

Knocke, Wuokko, Dreijhammar, Inga-Britt, Gonäs, Lena och Isaksson, Kerstin 2003: *Retorik och praktik i rekryteringsprocessen*, Stockholm: Arbetslivsinstitutet

Lennartsdotter, Caja 2005: *Examinerade humanisters och teologers etablering på arbetsmarknaden 1983/1997–1997/2002*, Københavns Universitet, Det Humanistiske Fakultet, Interregprojektet Humaniora Øresund

Lindensjö, Bo 1981b: *Högskolereformen. En studie i offentlig reformstrategi*, Stockholm: Stockholm Studies in Politics 20

Lindensjö, Bo 1981b: "Statsinterventionism och högskolepolitik. Exemplet U68", *Häftet för kritiska studier nr 5–6*: s. 78–104

Lunds Humanistkårs åsiktsprogram, fastställt av Fullmäktige den 20 januari 1999

Mellström, Ulf 2005: "De sociografiska detaljernas nödvändighet och förändrade kunskapslandskap", i Mellström, Ulf (red.) – *Kunskapens vägar och forskningens praktik. En vänbok till Boel Berner*, s. 13–29, Lund: Arkiv förlag

Naturvetare – och sen? Arbetet efter studierna, Utvärderingsenheten vid Lunds universitet, rapport nr 2008:246

Nilsson Lindström, Margareta 2008: *Doktorandbarometern 2007*, Utvärderingsenheten vid Lunds universitet, rapport nr 2008:247

Nussbaum, Martha C. 1997: *Cultivating Humanity. A Classical Defense of Reform in Liberal Education*, Massachusetts/London: Harvard University Press

Persson, Roland S. 1999: *Vetenskaplig handledning*, Lund: Studentlitteratur

Piltz, Anders 2006: "Mångfalden hotas", *Sydsvenskan*, 2/11: s. B4

Ryan, Alan 1999: *Liberal Anxieties and Liberal Education. What Education Is Really For and Why It Matters*, London: Profile Books

Schoug, Fredrik 2003a: "Inledning", i Idvall, Markus och Schoug, Fredrik (red.) – *Kunskapssamhällets marknad*, s. 7–28, Lund: Studentlitteratur

Schoug, Fredrik 2003b: "Bildningens basar. 'Humanioras kris' och kulturens sociala status", i Idvall, Markus och Schoug, Fredrik (red.) – *Kunskapssamhällets marknad*, s. 87–122, Lund: Studentlitteratur

Schoug, Fredrik 2004: *På trappans första steg. Doktoranders och nydisputerade forskares erfarenheter av akademien*, Lund: Studentlitteratur

Statens offentliga utredningar 2001:53, *Välfärd och arbete i arbetslöshetens årtionde – Forskarantologi från Kommittén Välfärdsbokslut*, Stockholm: Socialdepartementet

Statens offentliga utredningar 2001:79, *Välfärdsbokslut för 1990-talet – Slutbetänkanden från Kommittén Välfärdsbokslut*, Stockholm: Socialdepartementet

Statistiska meddelanden (SCB) UF 86 SM 0602, *Inträdet på arbetsmarknaden. Enkätundersökning våren 2006 bland examinerade från högskolan läsåret 2002/03*, Sveriges officiella statistik

Studentbarometern: humaniora, Utvärderingsenheten vid Lunds universitet, rapport nr 2003:221

Svensk författningssamling (SFS), 1996:1392

Sökande till universitet och högskolor: Minskat intresse för högre studier – särskilt för kurser, Högskoleverket, Statistisk analys nr 2006/11

Teese, Richard 2000: *Academic Success and Social Power. Examinations and Inequality*, Carlton South, Victoria: Melbourne University Press

Tovatt, Caroline 2006: "Nätverksrekrytering - Möjligheter, dörrvakter och strategier vid ungdomars arbetsmarknadsinträde", *Arbetsmarknad och Arbetsliv*, årg.12 nr 4: s. 207–222

Universitetsläraren (UL), nr 10/12 2006

Useem, Michael och Karabel, Jerome 1986: "Pathways to Top Corporate Management", *American Sociological Review*, vol. 51 (April): s. 184–200

Wennström, Ossian och Diehl, Johanna (2005) *Kundperspektiv på arbetsförmedlingen – 60 arbetslösa akademikers syn på Arbetsförmedlingen*, Stockholm: SACO

Verksamhetsplan för Lunds Humanistkår 2006/2007

Westling, Håkan 1999: *Börjar grundbulten rosta? En debattskrift om grundutbildningen i högskolan*, Stockholm: Rådet för högskoleutbildning

Wolf, Alison 2002: *Does Education Matter? Myths about Education and Economic Growth*, London: Penguin

Över fakultetsgränserna. En utvärdering av gränsöverskridande utbildning inom Lunds universitet, Utvärderingsenheten vid Lunds universitet, rapport 2004:233

Det finns en välbekant föreställning om humaniora som en introvert form av lyxstudier som saknar praktisk användning och därför inte lönar sig i yrkeslivet. Då humanisterna själva dessutom brukar ha svårigheter att förklara betydelsen av sin verksamhet och därför gärna kräver att den ska få vara onyttig, minskar söktrycket idag på humanistiska utbildningar. Men är sådana föreställningar egentligen relevanta? Vilka funktioner har humanistiska och teologiska inslag i studenternas utbildningsförlopp? Vilka kunskaper och färdigheter får man via humaniora? Och vilken roll spelar dessa på arbetsmarknaden? Utifrån ett omfattande kvalitativt och kvantitativt material diskuteras och besvaras sådana frågor i denna rapport. Resultaten visar att humanister som fullföljt sina studier fram till examen som regel har kvalificerade arbeten och dessutom anser att de har stor nytta av sina studier i humaniora.

www.evaluat.lu.se

LUNDS
UNIVERSITET